

Dichten en spelen

Jan van den Berghe

editie C. Kruyskamp

bron

Dichten en spelen van Jan van den Berghe. C. Kruyskamp (ed.) Martinus Nijhoff, Den Haag 1950

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/berg051ckru01_01/colofon.htm

© 2002 dbnl / erven C. Kruyskamp

Woord vooraf

Uiterlijk vormen deze verzamelde werken van Jan van den Berghe het pendant van de in 1944 door Dr. G. Degroote bezorgde uitgave der geschriften van Jan van den Dale; het toeval van het spiegelbeeld dat men in de namen kan zien, verhoogt nog de symmetrie. Innerlijk is de overeenkomst niet zo groot; het werk van Van den Berghe is ook omvangrijker en staat over het algemeen uit een litterair oogpunt hoger. Hij is bekend als auteur van Hanneken Leckertant, maar dit is zeker niet zijn belangrijkste werk. Zijn overige geschriften waren vergeten of zelfs geheel onbekend; zij worden hier voor het eerst verzameld uitgegeven en zij vormen een œuvre dat uniek is in onze rederijersliteratuur. Elk van de genres van deze literatuur wordt hier vertegenwoordigd door een zeer karakteristiek en grotendeels op hoog peil staand specimen, dat niet alleen den vakman belang zal inboezemen, maar dat ieder die enige liefde heeft voor onze oude, en speciaal voor de zestiende-eeuwse literatuur, kan boeien. De stukken bevatten bovendien vele folkloristisch en cultuurhistorisch interessante passages en zijn door hun rijke woordenschat een belangrijke bron voor de lexicografie van die periode, zodat ook de Nederlandse philologie met deze uitgave gediend kan zijn. Er is overigens naar gestreefd, door een eenvoudige transcriptie en een behoorlijke interpunctie de lectuur ook voor den niet-vakman aantrekkelijk te maken; de inhoud zelf is zeker ook voor de leek boeiend.

Het verheugt mij dat de Vereniging der Antwerpsche Bibliophielen, hoewel zij de kosten van de uitgave niet kon dragen, dit werk in de reeks harer publicaties heeft willen opnemen. Aan het bestuur van de Sociëteit Trou moet Blycken te Haarlem past een woord van dank voor de welwillendheid waarmee zij de manuscripten geruime tijd te mijner beschikking stelde en voor het verlof tot publicatie van de nog onuitgegeven teksten. Voorts aan allen die op enigerlei wijze aan de totstandkoming van deze uitgave hebben medegewerkt.

C.K.

Inleiding

Bergen en dalen ontmoeten elkaar niet, volgens het spreekwoord, maar zij plegen toch naast elkaar te liggen, en zo kan men ook gevoeglijk zeggen dat Jan van den Berghe en Jan van den Dale in onze literatuur naaste burenen zijn. Zij waren vrijwel tijdgenoten en deelden tot voor kort het lot der vergetelheid bij het nageslacht¹; in hun tijd in één adem genoemd², vinden zij ook nu weer gelijkelijk en vrijwel gelijktijdig belangstelling bij den geschiedschrijver³.

Over de persoon van Jan van den Berghe is ons, zoals dat met vrijwel alle rederijkers het geval is, vrijwel niets bekend. Wat de documenten omtrent hem bewaard hebben, is door Dr. Van Eeghem een tiental jaren geleden bijeengebracht in het tiende hoofdstuk van zijn *Rhetores Bruxellenses*⁴. In substantie komt dat op het volgende neer. Het eerst wordt Van den Berghe genoemd in 1537, wanneer hij als opvolger van J. Casus tot factor van de Violieren wordt benoemd. In 1539 neemt de Antwerpse kamer met groot succes deel aan het Gentse landjuweel: 'Ende wy speelden daer een seer goet spel, daer wy af hadden den hooghen en meesten prys, vier selveren kannen, te samen ix merc. Ende den factuer, voor synnen persoon, j silveren cop van iiij onsen'. Wij nemen aan dat Jan van den Berghe deze gelukkige was, die dan ook de drie refreinen voor het refreinfest van dat jaar geschreven zal hebben. Op het twee jaar later te Diest gehouden landjuweel, georganiseerd door De Lelie, behaalde hij wederom een eerste prijs, ditmaal met zijn esbattement van Hanneken Leckertant. Weer twee jaar later is hij in Brussel, bij Het Boek: 'Jan vandenberghen facteur vanden boecke Die was inden eedt ontfangen als facteur Anno xv^cxliij'. Uit zijn Brusselse tijd is geen stuk met zekerheid van hem aan te wijzen, al kan men wel enige vermoedens dienaangaande uiten. Heel lang schijnt hij er niet geweest te zijn: de zo even geciteerde bron zegt, onmiddellijk aansluitend aan het voorgaande: 'Daer naer is hy vertroecken ende tantverpen facteur gemaec'. In 1551 tekenen de Violieren inderdaad aan: 'Dese Regeerders hebben doen spelen het spel van den Wellustigen Mensche, dat zeer wel gespeelt wert, dat gemaect hadde M. Jan van den Berghe, alias van Diest, facteur

1 KALFF noemt Van den Berghe nauwelijks in zijn 'Zestiende Eeuw'; hij kent hem slechts als auteur van Hanneken Leckertant. Het *Leenhof der Gilden*, van 'Jan van Diest, facteur der Violieren' (Kalff wist nog niet dat dit Van den Berghe is), doet hij af in een noot, daar het niet behoort tot de werken die 'der moeite waard' zijn. Ook in de grote *Geschiedenis* heet het: 'Bij Jan van Diest behoeven wij niet stil te staan'

2 In het voorbericht van de *Const van Rhetorike*

3 Zie de uitgave van VAN DEN DALE's 'Gekende Werken' door Dr. G. DEGROOTE

4 *Revue belge de Philologie et d' Histoire* 1936, 57 vg.; een enkele aanvulling wordt beneden (blz. XVI) gegeven.

van onser caemere'. En in 1556 ten slotte wordt hij nogmaals in de annalen van dezelfde kamer vermeld: 'Noch speelden wy, voor den oude Boghe ... Van den peys / Ghanseman, ghestelt by Jan van den Berghe net', waarop onmiddellijk volgt, wat door Dr. Van Eeghem wordt opgevat als de 'zin' van het zinnespel: 'Vrede sticht vreucht, maer twist / eer, deucht en welvaert belet'. Dit spel is niet bewaard ¹. Drie jaar later stierf Van den Berghe te Brussel, blijkens het slot van de reeds eerder aangehaalde aantekening in het register van Het Boek: '... ende quam al sieck te bruesselle om hem te vermaekene ende sterff hier te brusselle in merte a^o XV^c ende lix'.

Deze feiten, hoe weinige ook, zijn voldoende om ons Van den Berghe te doen kennen als een actief rederijker, verbonden aan enkele van de belangrijkste kamers van rhetorica, gevierd bij de tijdgenoten en stellig een vruchtbaar auteur; wij mogen wel aannemen dat hij vrij wat meer geschreven zal hebben dan tot ons gekomen, of althans geïdentificeerd is. Zijn overgeleverd werk zullen wij nu wat nader gaan beschouwen, ons evenwel in hoofdzaak bepalende tot het hier uitgegevene; enige in de bovengenoemde opsomming ontbrekende, eerst later ontdekte stukken kunnen daar dan aan worden toegevoegd.

Op het oudste gedateerde stuk van Van den Berghe, zijn spel voor het Gentse landjuweel van 1539, zullen wij hier niet ingaan. Het is reeds vrij uitvoerig besproken door Dr. Van Dis in de Inleiding tot zijn *Reformatiorische Rederijkersspelen* en door hem en Dr. Ern e opnieuw uitgegeven met al de andere spelen van dat landjuweel. Slechts willen wij opmerken dat het, hoewel waarschijnlijk, niet absoluut zeker is dat wij hier met een werk van Van den Berghe te doen hebben: het is niet gesigneerd en wij weten wel dat het door De Violieren opgevoerd werd toen Van den Berghe factor was, maar het gebeurde vaak genoeg dat een kamer met stukken uitkwam die niet door haar eigen leden geschreven waren; men denke slechts aan de vele stukken uit het repertoire van Trou moet blycken die van Zuidnederlandse oorsprong zijn. De boven aangehaalde vermelding evenwel dat 'den factuer' een zilveren kop voor het spel kreeg, alsmede een enkel argument ontleend aan het betoog van het stuk zelf ², maken het toch wel waarschijnlijk dat dit bekroonde drama door Van den Berghe geschreven is. Het is voor de hedendaagse lezer zijn minst genietbare werk, een strikt theologisch betoog zonder enige werkelijke actie, zij het niet zonder doorleefde ernst.

Geen groter tegenstelling denkbaar dan tussen dit theologisch themastuk en het chronologisch er op volgende spel van 1541, *Hanneken Leckertant*. Het is zo bekend dat ik er hier niet uitvoerig over hoef te spreken. Het is stellig een der meest frisse en aantrekkelijke voortbrengselen van de gehele dramatische rederijkersliteratuur: vol actie, goed gebouwd, vlug van gang, z o uit het leven gegrepen. De karakterisering, hoe summier ook, is volmaakt getroffen; talrijk zijn de psychologische trekjes die Van den Berghe,

1 De titel is misschien niet zo vreemd als hij schijnt: *gansen* is een gewone mnl. vorm die geheel overeenkomt met ons *helen*; *ganseman* kan dus zeer wel 'heelmeester' betekenen, wat een zeer aannemelijk epitheton voor de vrede is.

2 Vgl. beneden, pag. XXVII.

XIII

hier zo goed als in het *Leenhof der Gilden*, als een goed mensenkenner en een fijn waarnemer doen kennen. Daar zijn allereerst de twee jongens, Hanneken en Lippen: Hanneken, het moederskindje, bedorven, maar ook doortrapt, geestelijk ver de meerdere van zijn plompe buurjongen. Hoe weet hij Lippen eerst te tergen met zijn lekker hapje ('Ick eete al watte!'), hoe goed heeft hij deze door als hij naïeflijk voorstelt te 'mangelen', hoe maakt hij hem belachelijk door hem te laten gapen tegen de lepel en hem dan nog met zijn eigen bonen beet te nemen. En hoe ironisch kan hij worden als Lippen te kennen geeft dat hij er toch ook nog wel mag zijn naast zijn rijke buurjongen (vs. 197 vg.). De sociale tegenstelling, nergens opzettelijk naar voren geschoven, is toch het hele stukje door duidelijk voelbaar. Vrouw Veughe staat niet alleen tegenover Vrecke Webbe als de goedhartige moeder, die niets liever doet dan lekkere kostjes voor haar zoontje koken, tegenover de kortaangebundene die hard voor haar kinderen en voor zichzelf is, maar ook als de goed gesitueerde burgeres tegenover de ploeterende volkswrouw, altijd 'int werck vierich', die niet weet van lekkere kostjes en hulpeloos staat tegenover de wonderlijke kwaal van Lippen. Een fijn trekje is het dat Vrouw Veughe Vrecke Webbe een wenk geeft dat zij meester Leurquack ook mee moet laten eten; zij toont zich daardoor ook haar meerdere in welopgevoedheid. Deze grote scene, waarin Lippen eindelijk zijn hartewens vervuld ziet en kan smullen zoveel hij lust, is uitstekend uitgewerkt: Lippen die zijn ware kwaal al te duidelijk laat blijken, Hanneken die daarop ironisch commentaar geeft, de meester die de knappe dokter speelt en zich zijn eigen recept hartig laat smaken, maar ten slotte met zijn 'berkestruif' de situatie redt. Zijn tromf duurt echter niet lang, want als hij hetzelfde geneesmiddel op Hanneken wil toepassen, krijgt hij het met vrouw Veughe te kwaad: dat haar lieve Hanneken zo'n tuchtiging verdiend zou hebben, wil er bij haar niet in. Wanneer dan ook Dr. J. Vorrink in zijn uitgave zegt dat *Hanneken Leckertant* 'een opvoedkundige strekking heeft, die heel aardig naar voren wordt gebracht', menen wij daarbij een klein vraagteken te moeten zetten. Het allesbehalve fraaie figuur dat meester Leurquack, dit instrument der tuchtiging, ten slotte slaat, heeft een niet zeer paedagogisch effect. Niettemin, voor opvoering door en voor scholieren is het stukje zeker uitermate geschikt en het is dan ook in onze tijd herhaaldelijk ten tonele gebracht¹. Van Moerkerken, die het een comédie-demoeurs noemt², meent dat men er een satire op de gulzigheid in mag zien; dit lijkt ons te veel gezocht achter dit simpele comedietje; de belustheid van de Hannekens en Lippens op 'taertgens en vlaijkens' is van alle tijden en geen zestiende-eeuwer zou daar boetpredikaties op hebben willen houden. Wat er aan hekeling in steekt, betreft alleen de al te grote liefde van sommige ouders voor hun kinderen, en de practijken der kwakzalvers.

Hanneken Leckertant is het eerst uitgegeven door G. Kalff in zijn bekende bundel *Trou moet Blycken*. Bij collatie met het handschrift bleek zijn uitgave

1 Voor de uitgave van Dr. J. Vorrink in de reeks 'Nederlandsche Schrifturen' ('s-Grav. 1925) schreef de heer Joan van Nooy regie-aanwijzingen.

2 *De Satire in de Nederl. Kunst der M.E.* 101 vg. (1904).

niet zeer nauwkeurig te zijn. In 1925 bezorgde Dr. Vorrink een uitgave voor schoolgebruik die buitengewoon slordig is en ook in de aantekeningen veel te wensen overlaat. In 1932 gaf Stoett een nieuwe uitgave met uitvoerige aantekeningen in zijn *Drie Kluchten uit de Zestiende Eeuw*; hij heeft blijkbaar de tekst niet opnieuw gecollationneerd, men vindt er tenminste de onjuiste lezingen van Kalff in overgenomen. In Z.-Nederland zijn deze uitgaven nauwelijks bekend en mede daarom hebben wij het stuk, zorgvuldig met het handschrift van Trou moet Blycken gecollationneerd, in deze verzameling der werken van Van den Berghe opgenomen.

Thans zullen wij overgaan tot de bespreking van het *Leenhof der Gilden*, waarbij wij wat langer stil zullen moeten staan. Allereerst de titel vraagt nadere explicatie. Wat is een leenhof? En welke gilden zijn hier bedoeld? De leenhoven waren de belangrijkste administratieve en justitiële organen van de feodaliteit als zodanig ¹. Zij behandelden voor de opperste leenheer, die oorspronkelijk zelf het hof presideerde, maar later daarvoor natuurlijk zijn ambtenaren aanstelde, alle zaken betreffende het leenrecht, zowel administratief als justitieel: allereerst die betreffende de overgang van lenen in andere handen door versterf enz., met de daarbij behorende formaliteiten en heffingen; vervolgens alle daaruit voortvloeiende geschillen en de overtredingen van het leenrecht, in sommige gevallen ook strafzaken. Voorzitter was de stadhouder van de lenen, ook baljuws, genoemd, die in verschillende kwartieren weer plaatsvervangers, ook baljuws, genoemd, aanstelde. Onder het lelangrijkste leenhof, dat van Brabant, ressorteerden een aantal 'cours subalternes'. Leden waren in beginsel alle eerste leenmannen: 'quant aux juges ou hommes de fief qui siégeaient à la cour féodale, leur nombre varia constamment, attendu que tout vassal immédiat avait le droit et était même tenu de contribuer à l'administration de la justice' ². Op den duur echter werd het werk overgenomen door vakjuristen ³.

Wat nu Van den Berghe beschrijft is niet eigenlijk zulk een leenhof, maar in de eerste plaats een grote verzameling van lenen die onder zo'n hof ressorteren; alles in figuurlijke zin wel te verstaan. Hij heeft nl. alle mogelijke menselijke ondeugden en gebreken in categorieën ingedeeld, die, voorgesteld als feodale bezittingen, tezamen een 'Keyserijck machtich, groot van valuer' vormen, waarvan hij ook de hovelingen en de 'gheestelijcke staet' beschrijft, die evenzeer allerlei ondeugden en eigenschappen personifiëren. Aan het slot verhaalt hij dan hoe al die leengoeden 'ontvangen' worden door het leenhof, maar daarbij vergeet hij de allegorie in de voorafgaande

¹ Zie A.S. DE BLÉCOURT, *Kort Begrtp van het Oud-Vaderlandsch Burg. Recht* ⁵ 301 volg.; DE GROOT, *Inleiding tot de Holl. Rechtsgeleerdheid*, ed. Fockema-Andrae-van Apeldoorn I, 105; II, 221, en vooral de inleiding op de *Inventaire des archives de la Cour féodale de Brabant*, uitgeg. door G. GALESLOOT, 2 dl., Brussel 1870-1884. Vorrts de *Coutume du Vieuxbourg de Gand*, uitgeg. door D. BERTEN, Brussel 1903, en zijn apart uitgegeven *Introduction* daarop (1904), inz. P. 374 vg. Zeer illustratief voor de werkzaamheid der leenhoven is het ontwerp van 1546 voor die Coutume.

² GALESLOOT, *Inventaire* I, xiv.

³ a.w., xv.

beschrijving der lenen en geeft slechts een hekeling van de praktijken bij de werkelijke leenhoven. Op de bouw van het gedicht komen wij straks terug. Eerst moeten wij nu het tweede lid van de titel bespreken, de *gilden*. Wat bedoelt Van den Berghe daarmee? Kalff spreekt van een ‘luimig bedoelde hekeling der verschillende soorten van gildekens’. Hij vat het dus op als het meervoud van *gilde*, zwierbol, pretmaker. Het Woordenboek der Nederlandsche Taal evenwel behandelt het *Leenhof der Gilden* bij de betekenis 3) van *gild*: de ‘narren-, gekken-, dronkemans-, vastelavondsgilden’, en meent dus dat corporaties bedoeld zijn. Wat de juiste opvatting is, lijkt ons, ook uit de inhoud van het gedicht, niet met stelligheid uit te maken; de woorden en begrippen gaan immers in elkaar over¹, maar de opvatting van het *WNT* lijkt ons toch iets waarschijnlijker: Van den Berghe bedoelde immers categorieën van personen; hij hoeft alleen niet bepaaldelijk aan de narrengenootschappen gedacht te hebben: voor hem en zijn tijdgenoten werd iedere groep, onder een bepaald aspect bezien, al gauw tot een ‘gilde’; men vergelijkte nog veel later gangbare termen als ‘het grote gild’ voor gehuwden, en derg. Ook de ondertitel (‘Inhoudende meest alle de vrijheden enz. ... als de n s o d a n i g h e n toecomen’) past beter bij de collectieve opvatting.

Hoe kwam Van den Berghe er toe een satire te schrijven in deze vorm? Wij hebben voor de verklaring daarvan twee aanknopingspunten, een uit het gedicht zelf, nl. vs. 37: ‘In een bierschole men ons dees materie boot’, en een opmerking uit het inleidende gedicht van de uitgever (vs. 27): ‘Erasmus (wiens Moria dese volcht rustich)’. Om met het laatste te beginnen: deze opvatting van Fruytiers² dat het Leenhof een navolging van de Lof der Zotheid zou zijn, lijkt ons niet veel meer dan een gratuite bewering. Fruytiers schermt in zijn voorafpraak met grote namen: even te voren beweert hij niet minder dan dat ‘d'auteur (*is*) int rijmen bij Homerus' stijl blijvende’, en verder noemt hij en passant Chrysippus, Lucianus en Democritus, naar al welke illustere voorbeelden Van den Berghe, voor zover uit zijn gedicht blijkt, echter even weinig gekeken heeft als naar Erasmus. De basis van zijn voorstelling is een geheel andere dan in de *Moria*: het is de in de late Middeleeuwen zo geliefde allegorie, hier de voorstelling van allerlei menselijke karakters onder het beeld van een rijk met zijn hele indeling in landen en lenen, met een uitsluitend hekelende opzet. Bij Erasmus blijft die gedachte aan een rijk, het rijk waarover de Zotheid heerst, geheel op de achtergrond³; hij laat zien hoe het de Zotheid is die als een aan allen gemeen element alle menselijke bezigheden, instellingen en categorieën doordringt, hoe zij het meest menselijke is in de mens. De grond van zijn betoog is een filosofische ironie, die slechts op enkele plaatsen tot een vlijmende

1 Zie *WNT* IV, 2353 en vgl. ENKLAAR, *Varende Luyden* 103 vg.

2 Over zijn rol als uitgever, zie straks, blz. XVIII.

3 *Moria* zegt geboren te zijn ‘in insulis fortunatis’ (VAN HOOGSTRATEN vertaalt ‘in he gelukkig Leckerland’) en spreekt in c. XIV van ‘ad Lethes n o s t r a e fontem’ (VAN HOOGSTRATEN: ‘In ons gezegent Leckerland’); aan het slot van c. IX heet het: ‘genus omne rerum meae subijcio ditioni, ipsis etiam imperans imperatoribus’.

satire wordt; bij Van den Berghe gaat de ironie meestal op klompen, zijn opzet is slechts hekeling van zeer bepaalde, wel traditioneel te noemen misstanden en gebreken. En afgezien ook van dit verschil in toon is er zo weinig overeenkomst in constructie tussen zijn allegorie en de redelijke rede van de Moria, dat wij deze wel geheel buiten beschouwing kunnen laten als voorbeeld van zijn werk ¹. Blijft dus zijn eigen verklaring dat het onderwerp hem werd ‘geboden’ in een gezelschap. Wat was daarbij het uitgangspunt? Mij dunkt dat dit niet anders geweest kan zijn dan de positie van Van den Berghe zelf. Zijn gedicht, vooral het laatste gedeelte, verradt een zo diepgaande kennis van en vertrouwdheid met de hele techniek van de werkzaamheid der leenhoven en in't bijzonder de daarbij heersende misbruiken dat men alleen al op die grond zou moeten aannemen dat hij zelf aan zo'n leenhof verbonden moet zijn geweest. En inderdaad kan deze veronderstelling door een document worden bevestigd: Galesloot vermeldt in deel II van zijn *Inventaire des Archives de la Cour féodale de Brabant*, p. 234 onder nr. 4515 een ‘déclaration de Jean Van Diest, lieutenant de la cour féodale du pays de Malines pour un fief à Boortmeerbeek, écrit per le déclarant, signé J. Diest’ (a^o 1536). De tekst van dit stuk, dat wij als een curieuze autograaf hierbij reproduceren, luidt ‘van woorde te woorde’ aldus: ‘Ic Jan van Diest stathoudere van den leene des lants van Mechelen kenne mits desen mijn hanteken hier onder gestelt dat Ic te leene ben houwende van onsen genadighe heere den keyser alst hertoge van brabant Eenen bempt groot ontrent iiij ½ buender gelegen te bourt-meerbeke metter eender zijde neven die beke geheten de Ley beke aldaer loepende tegen tcleyn block den goeden van Hollaken toebehorende ende metter ander zijde aen tgoet des goidshuijs van Roesendale mij Jaerlijcx ghildende ² int pachte alsoe my wient ³ dat int heurren het ⁴ xv Rens gulden want quaye hoge scommere ⁵ het ⁴. Int kennesse mijns hanteken hier onder gestelt opten xvij^{ten} dach van October anno xxxvj. (get.) J. Diest n^s ⁶’. In de linker marge staat de aantekening: ‘*nihil quia officarius* stadthoudere der leenen vanden lande van Mechelen’.

Het lijkt o.i. geen twijfel dat deze Jan van Diest dezelfde is als onze Jan van den Berghe, alias Van Diest. Hij blijkt dus zelf houder van een leen te zijn geweest en de niet onaanzienlijke functie van stadhouder van de lenen voor het kwartier van Mechelen te hebben bekleed. Als zodanig nu kon hij er, hetzij inderdaad op voorstel van zijn vrienden, hetzij spontaan, zeker toe komen een allegorie te schrijven op het motief van zulk een hof. In het laatste gedeelte van zijn gedicht wordt hij zelfs zo gepreoccupeerd

1 Geheel los hiervan staat dat Van den Berghe naar zijn godsdienstige opvattingen misschien als een geestverwant van Erasmus beschouwd kan worden (zie beneden).

2 opbrengende.

3 *wient*, ongewoon naast *weent*, waant, dus: naar mij dunkt.

4 heeft

5 mv. van *scom*, onvruchtbare plek (Mnl. Wdb.).

4 heeft

6 De letters na de naam zijn moeilijk te ontcijferen; er kan staan ‘n^s’, wat dan *notarius* zal betekenen.

4536. B. 1
17 october 1775

Boort. Meerbeek.

In den naam der Heilighen Vanden Conne. Des Landt van prochie
 hemer mit desen myn hanteken. Bins onder en stiet dat
 In te conne bely hanteken van onse grondyghen Bins
 Des hanteken niet hanteken van brabant. Conne binnel
 yvoet vintem myn hanteken goetey te binnemore hanteken
 muller vandes gide. Menn. Des bely yghen. Des
 myn bely aldere vanden. bely tely. bely. Des
 yvoet van hanteken te behouwen. vanden muller
 inder gide myn goet dat gendstent van profindale
 myn jaerlyc. gendende. mit paiste. als myn
 vrent. Des myn hanteken hanteken. Des hanteken
 vrent. myn hanteken hanteken. Des hanteken
 myn hanteken hanteken. Des hanteken
 vrent. Des hanteken hanteken. Des hanteken
 vrent. Des hanteken hanteken. Des hanteken

Diestent

Autograaf van Jan van den Berghe (zie pag. XVI)

door de misbruiken die hij zo van nabij heeft kunnen gadeslaan, dat hij de allegorie vergeet en een hekeling om haars zelfs wil schrijft.

De compositie is dus, zoals trouwens bij vele allegorieën (men denke b.v. aan Marnix' *Biencorf*), zeer zwak. Het gedicht valt uiteen in drie stukken zonder veel verband: het eerste en grootste deel is gewijd aan de beschrijving van het keizerrijk 'twelck heeft geweest over duydesent Jaren Ende altijd sal blyven in zynen fluere'. Een naam heeft dat rijk niet; het kan niet geïdentificeerd worden met Narragonië waarheen Brants narrenschip vaart (en dat ook in *De Generibus Ebriosorum*, achter de *Epistulae Obscurorum Virorum*) genoemd wordt, of met Luilekkerland, al zal een dergelijke voorstelling den dichter misschien wel voor de geest hebben gestaan. Zijn allegorie is alleen gebouwd op de organisatie van dit fictieve rijk, met zijn keizer, zijn koningen, adel, geestelijke staat en de landschappen waarin het verdeeld is. Voor een groot deel is dat een spel met namen als Bijsterveld, Keienberg, Lichtenaert, en derg. Daar de auteur een satire op de hele maatschappij wilde geven, moest hij ook de vrouwen een plaats aanwijzen, en aan haar is het tweede deel gewijd. Het is niet anders dan een opsomming van alle categorieën van vrouwen die in de 'voorseyde leengoeden... mogen deelen', en dat zijn dan natuurlijk alleen diegenen die enig gebrek hebben: 'alle wijfs die tegen haer mans gebeeren, Altijt in hen Redene oft woorden varen..., Die tegen haer mans altijd argueeren En willen recht hebben dat ooc luegene waren...; Die altijt pruetelpotten sonder cesserer Al sou de man dul werden' enz. enz., ruim honderd verzen lang. Het zijn al de geijkte beschuldigingen tegen de vrouwen, zoals men ze al in de Roman van de Roos¹ en nog eerder kan vinden, maar vermeerderd met tal van nieuwe argumenten, soms wel getuigend van een fijne opmerkingsgave. Al stijgt Van den Berghe niet tot het peil van de *Quinze Joyes de Mariage* (zijn bestek is ook veel kleiner), hij toont zich toch een goed mensenkenner en maakt duidelijk dat er ook in het vrouwelijke karakter weinig nieuws onder de zon is: ook toen waren er mevrouwen 'die alle maend een maerte verslicken' en onbegrepen vrouwen 'die hen altijt willen int water versincken'. Het derde gedeelte hangt er min of meer los bij, het beschrijft de wijze waarop men 'ontfangen sal dees leengoeden voorscreven' en is, zoals wij reeds zeiden, alleen een hekeling van de practijken bij de leenhoven. Het gedicht besluit met een moraliserende 'Conclusie', waarin ook de naam Van den Berghe in acrostichon verwerkt is.

Het jaar van het ontstaan is niet bekend; er komt echter in het gedicht één aanwijzing voor die althans het vaststellen van een datum post quem mogelijk maakt: in vs. 345 wordt melding gemaakt van 'den secreten Raet'. Daar nu de Geheime Raad als bestuurslichaam der Nederlandse provincies in 1531 werd ingesteld, moet het na dat jaar geschreven zijn.

De vorm is vrij eenvoudig: het gedicht bestaat geheel uit dertienregelige strofen met het rijmschema *ababbcbccdd*, het schema dat ook bij de refreinen van dertien het meest gewoon is; binnenrijm komt niet voor. Vele

1 Zie b.v. vs 13709-14002 van de bewerking van Hein van Aken, en verg. ook de hoofd stukken XXXI-XXXII in BOENDALE's *Jans Teestije*.

XVIII

strofen sluiten met een spreukregel, zoals dat bij dergelijke langere gedichten gewoonte was; men vergelijkte b.v. Heynken de Luyere.

Ten slotte iets over de overlevering. Het *Leenhof der Gilden* is het enige bekende werk van Van den Berghe dat gedrukt is, echter pas na zijn dood. Het werd ter perse bezorgd door Jan Fruytiers, naar Dr. Van Eeghem aangetoond heeft: onder het nawoord 'De Drucker tot den Leser' staan de initialen W.D.G.S. || J.F., wat opgelost moet worden als 'Weest dat ghy syt. Jan Fruytiers'. Op de titel staat alleen een jaartal, geen plaats en geen naam van een uitgever. Aan het *Leenhof* zelf gaat een inleidend gedicht vooraf in dezelfde strofenvorm en met hetzelfde opschrift 'De Drucker tot den Leser' als het nawoord. Moeten wij daaruit opmaken dat Fruytiers het ook zelf gedrukt heeft? Ik geloof het niet. Omtrent een werkzaamheid van Fruytiers als drukker is niets bekend. 'Drucker' betekent hier: degeen die het voor den druk bezorgd heeft. Deze betekenis was volstrekt niet ongewoon: Houwaerts gedicht *Den Generalen Loop* werd volgens de titel 'Gedruckt by Barents Otsz voor Willem Jansz. Stam'; ook daarin staat een voorwoord met het opschrift 'Den Drucker tot den Lesers' en dit is ondertekend W.I. Stam, dit is dus de uitgever.

Of het *Leenhof* naar het oorspronkelijke manuscript werd uitgegeven, is zeer de vraag; er komen enkele klaarblijkelijk corrupte plaatsen in voor (vs. 247, 283, 406, 775) die op een later afschrift wijzen. Van deze eerste druk van 1564 zijn slechts twee exemplaren bekend, een in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage en een in de bibliotheek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. In 1615 verscheen een herdruk die de titel van de eerste uitgave precies navolgt, dus ook zonder plaats of drukkersnaam¹. De tekst geeft weinig varianten van betekenis²; het dialect is echter hier en daar zodanig veranderd dat ik meen te mogen aannemen dat het een Noordnederlandse uitgave is: zo vindt men herhaaldelijk *eerst* in plaats van *yerst*; voorts *uren* voor *hueren*, *gehouden* voor *gehouwen*, *soet* voor *suet*, *kase* voor *kese* en de namen *Michiel* en *Huyben* in plaats van *Machiel* en *Huben*. Van deze druk van 1615 is slechts één exemplaar bekend, dat berust in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

Dat het gedicht wel in de smaak viel, bewijst het volgende curieuze feit: er bestaat van het *Leenhof* een parafrase in een 16de-eeuws handschrift, vervaardigd door een jurist uit het Luikse. In het *Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterkunde*, dl. 16 (1897), publiceerde Dr. Camille Huysmans een stuk onder de titel 'Een onuitgegeven hekelschrift van het eind der 16de eeuw' naar een handschrift dat afkomstig was uit de familie van de advocaat Van Henis te Hasselt. Dit stuk nu, dat Huysmans voor een oorspronkelijk geschrift hield, is niets anders dan een parafraserende kopie van het *Leenhof*

- 1 Het *Leenhof* || der Gilden. || Inhoudende meest alle de vryhe- || den exemptien / vervallen ende herghewaden / || als den soodanighen toecomen. Op rijme || cluchtighsche wijze met belacchelijcke || boerden / stichtelijck ende seer || rustich gestelt. || Door Jan van Diest, in sijn leven Facteur vanden || Violieren tot Antwerpen. || [*Fleuron*] Ghedruct int jaer ons Heeren / 1615. - Klein 8°, A2-B[8].
- 2 Op een enkele plaats (247, 473) is de lezing beter dan die van 1564, op andere plaatsen zijn er fouten bijgekomen (366, 853).

der Gilden. De volgorde is een beetje anders, het gedeelte over de vrouwen, dat de schrijver blijkbaar het interessantste vond, gaat voorop en hij heeft hier nogal wat ‘de son cru’ aan toegevoegd. Van de beschrijving van het keizerrijk geeft hij alleen de opsomming van de verschillende lenen, het derde gedeelte daarentegen kopieerde hij vrijwel letterlijk. Het is dus een echte parafrase, hier wat korter, daar wat uitvoeriger dan het origineel. Het handschrift, dat in het archief te Hasselt moet berusten, schijnt op ‘t ogenblik zoek te zijn; ik heb het althans niet kunnen raadplegen. De tekst geef ik hier als aanhangsel, naar de uitgave van Dr. Huysmans. Deze meent dat het stuk ± 1570 geschreven moet zijn, waarbij hij zich baseert op de passage ‘ghelt verschoeten op die penninck drije’: het tarief der woekeraars nu beliep tot 32 % in de periode van 1574-1593. Te bedenken valt evenwel dat wij hier met een satire te maken hebben, dat dus ‘die penninck drije’ niet kan gelden als de toenmalige vaste rentestandaard. Trouwens op fol. 10 v° wordt gesproken van ‘den penninck xiiii’, en in het *Leenhof* zelf (vs. 334) van ‘douze pourcent’; dat zou dus volgens die rendenering nog van veel later moeten dateren! Taal en stijl van de parafrase wijzen wel op de late 16de eeuw; wij mogen dus wel aannemen dat het stuk in die tijd geschreven is, betrekkelijk kort na het verschijnen in druk van het *Leenhof*. De auteur zal, blijkens een toespeling op een Luiks gerechtshof, in het prinsbisdom Luik gezocht moeten worden, misschien in het graafschap Loon ¹.

Nu wij het voorbeeld kennen, is het ook duidelijk dat het stuk niet in de eerste plaats een satire op de Banken van Lening is, zoals Dr. Huysmans meende. Intussen mogen wij dankbaar zijn dat hij het destijds gepubliceerd heeft, het zou anders vermoedelijk voorgoed verloren en vergeten geraakt zijn.

Aan strophische gedichten zijn er van Van den Berghe verder alleen refreinen overgeleverd. Tot nog toe waren alleen de drie in de bundel van het refreinfeest van 1539 bekend. Daarbij komen er nog vier die met zijn naam ondertekend zijn in het handschrift van J. Michiels dat ter Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage berust ², een verzamelbundel zoals die van Van Stijevoort, die echter (helass!) slechts stichtelijke refreinen bevat: ‘Diuersche schoone geestelijcke ende stichtige Refreijnen ende ander stucken In dichte Vuyt verscheyden boecken ende schriften by een vergadert door J. Michiels’. Al deze zeven refreinen behoren tot de categorie ‘in ‘t vroede’ ³; voor zover er godsdienstige opvattingen in tot uiting komen zullen we ze aan het slot bespreken, als wij een korte schets van Van den Berghe's persoonlijkheid geven. Het vierde van de refreinen in de bundel Michiels werd,

1 *Tijdschrift* 16, 48.

2 De kennis daarvan dank ik aan de heer Dr. A. VAN ELSLANDER te Gent; zie thans voor een beschrijving zijn artikel in *Tijdschrift* 66, 241 vg.

3 Hoewel de bundel van 1539 in de drie gewone categorieën verdeeld is, behoren in feite bijna alle refreinen door hun stof tot de vroede. Het refrein ‘Hantwaerpen int zotte’ b.v. is zuiver didactisch, en ‘Hantwaerpen int amoruese’ een stichtelijk gedicht: de geliefde is de H. Schrift.

blijkens een notitie van de verzamelaar ¹, op een refreinfeest te Brussel in 1559 met de tweede prijs bekroond. Op fol. 164 v° van dit handschrift staat geheel onderaan, als bladvulling, de spreuk ‘Menght vreught met sorghen’, het devies van Jan van den Berghe ². Of hij er als zodanig vermeld wordt, is niet zeker, het was misschien een gangbare zegswijze, blijkens een passage in Houwaerts Lusthof der Maeghden (eerste uitg., 2, 475):

Nochtans moet ghy vreught met zorghe minghen,
Wilt ghy gheacht sijn voor een maghet pure.

Een merkwaardigheid doet zich voor bij het eerste refrein van Van den Berghe in het hs. Michiels; het is nl. geheel gelijk aan een refrein dat voorkomt in het spel van de *Wellustige Mensch*, maar het heeft een andere stok: in de *Well. Mensch* ‘Ick roep om genaede, heer, want ick heb misdaen’; bij Michiels: ‘Die noyt en viel en dorste noyt opstaen’. Uit de inhoud van het refrein blijkt zonneklaar dat de tekst van de *Well. Mensch* de oorspronkelijke is, dat het daarvoor geschreven werd; de tekst van Michiels met de andere stok is dus klaarblijkelijk daaruit gelicht en voor een andere gelegenheid toepasselijk gemaakt. En uit de vermelding van Van den Berghe's naam bij Michiels zal men moeten concluderen dat hij dat zelf gedaan moet hebben, wat wel een curieus licht werpt op de methoden der rederijkers. Ook het tweede refrein uit de bundel Michiels is merkwaardig. Het is geschreven ter gelegenheid van een bruiloft en heeft tot stof het ideale huwelijk, op de stok ‘Salich ist houwelijck dat met Godt beghint’. Het ongewone daarbij is dat bruid en bruijom er rechtstreeks in toegesproken worden, zoals dat in de latere bruiloftsdichten zo gewoon is, en wel met de bekende formule ‘Heer bruydegom, (en) vrouw bruyt’, tot viermaal toe ³. Er wordt in gehandeld over de geschiedenis van Tobias en Sara; opvallend is de wending in vs. 11: ‘Siet wat exempel u Tobias zal gheven’, herhaald is vs. 18: ‘Aensiet hoe Tobias en Sara begonden den houwelycken staet’. Mogen wij daaruit afleiden dat het refrein tot inleiding diende op een vertoning van een spel over dit onderwerp? Er heeft een spel bestaan getiteld ‘De oude en de jonghe Tobias’, in 1538 opgevoerd ⁴. Het lijkt mij niet uitgesloten dat dit een van de verloren gegane werken van Van den Berghe is geweest ⁵.

Wij zijn nu genaderd tot de bespreking van het omvangrijkste en o.i. ook belangrijkste van de bekende werken van Van den Berghe, het zinnespel *De Wellustige Mensch*, dat hier voor het eerst wordt uitgegeven. Zoals reeds

¹ Onder het refrein staat ‘ijⁿ prys’. Onder het voorgaande, op de stok ‘Die dwoordt hoort / simpel in oytmoet recht vaten can’, staat: ‘Oppersten prys 1559’ en ‘Waer s.d. Waerheyte’.

² Het staat aan het slot van het *Leenhof*.

³ In het hs. Michiels komen nog enkele refreinen met die wending voor.

⁴ Zie KALFF, *Ned. Letterk.*, in *de 16de Eeuw*, I, 226.

⁵ In hs. C. van Trou moet Blycken komt voor een ‘Spel van sinnen vanden Ouden Tobyas’. Dit is stellig niet het hierboven bedoelde verloren gegane stuk; wel is het Zuidnederlands. Het is uiterst onbeholpen van bouw en berijming en kan zeker niet aan Van den Berghe worden toegeschreven.

boven vermeld, wordt Van de Berghe in het register van De Violieren uitdrukkelijk genoemd als auteur van ‘het spel van den Wellustigen Mensche’, gespeeld in 1551. Een gelijktijdig handschrift daarvan is niet bewaard. Wel was het bekend dat in een der verzamelhandschriften van Trou moet Blycken een spel met nagenoeg gelijke titel voorkwam (‘het spel van sinnen genaempt den wellustigen Mensch’), maar het was onzeker of dit hetzelfde spel was als dat van De Violieren ¹. Ik heb nu het bewijs gevonden dat dit inderdaad het geval is: in het stuk zoals het in het Haarlemse handschrift is overgeleverd komt (gelijk reeds boven ter sprake kwam) een refrein voor dat ook door Michiels in zijn verzameling is opgenomen en daar van de aantekening voorzien ‘per Jan vanden berghe’. Hiermee is het auteurschap dus vastgelegd.

De tekst is in het Haarlemse afschrift goed bewaard; er is een interpolatie van een twintigtal verzen (764-788), maar overigens schijnt er weinig veranderd te zijn. Er gaat een proloog aan vooraf die niet bij het stuk zelf behoort, maar is opgesteld voor een opvoering die, o.a. blijkens de vermelding van ‘onsen stathouder’ op het eind van de 16de eeuw moet hebben plaats gehad. Het was blijkbaar een opvoering voor de gezamenlijke Haarlemse kamers, want ook de broeders van de Wijngaardranken en de Witte Angieren worden begroet ².

De inhoud van het stuk is reeds medegedeeld door prof. De Vooy in zijn artikel *Rederijkersspelen uit het Archief van Trou moet Blycken* in het *Tijdschrift*, dl. 47, blz. 170-'71. Het is een typisch zinnespel met uitsluitend allegorische personages, die echter wel met een zekere virtuositeit gehanteerd worden; het is m.i. een van de beste specimina van de soort en al stijgt het als geheel niet tot het peil van Elckerlyc, het mag toch wel onmiddellijk daarna genoemd worden. Het thema herinnert vrij sterk aan laatstgenoemd stuk ³: het is dat van de wereldse mens die geheel opgaat in de jacht naar genot en eer, zich verlustigt in zijn bezit en zolang het hem welgaat niet denkt om God en zijn gebod. Als evenwel de ‘dach der tribulatie’ komt, verlaten hem Eertsche solaesheyte, Corte weelde, Luxurie, Overdaet en zijn verdere kornuiten en hij vervalt tot wanhoop. De Gramschap Gods neemt hem gevangen en brengt hem voor Dopperste Mogentheyte om gevonnist te worden. Dan komt echter Gods Gratie tussenbeiden, die de mens tot dan toe alleen stilzwijgend gevolgd is, en doet een beroep op Gods barmhartigheid. Dit proces voor de hemeltroon tussen de Gramschap Gods en de Gratie Gods, dat herinnert aan het spel van Masscheroen in Marieken van Nieumeghen, is een laat, maar interessant voorbeeld van het paradijsproces, dat oorspron-

- 1 Nog onlangs werd dit betwijfeld door Dr. J.J. MAK (*De Rederijkers* 171) en Dr. VAN EEGHEM rekent in zijn artikeltje over Van den Berghe in Winkler Prins' Encyclopaedie ⁶ 2, 725 de *Wellustige Mensch* tot de ‘zoekgeraakte spelen’.
- 2 Zie voor dergelijke vermeldingen het artikel van BUISMAN in *De Nieuwe Taalgids* 41, 15 volg.
- 3 Verg. ook de door KALFF, *16de Eeuw* I, 249-'50 genoemde stukken: ‘Een vastenspel van Sinnen hue smenschen geest van tvleesch die werlt en die duyvel verleyt wordt’ en ‘Meyspel van Sinnen van menshelijcke broosheit de met swerlts gheneuchte triumopheert in den ghemeynen beyard’ (gespeeld door de Eglantier te Amsterdam in 1551).

kelijk gevoerd werd tussen vier personages, barmhartig- en vreedzaamheid ener-, waarheid- en gerechtigheid anderzijds, en dat later versmolt met het Satansproces¹. Bij Van den Berghe is het een strijd tussen twee personen, gratie en gramschap, die ten slotte door God zelf beslist wordt en het is natuurlijk de barmhartigheid die de doorslag geeft: als de Wellustige Mensch zich verootmoedigt en schuld bekent, wordt hij door Dopperste Mogentheyte 'van zijn misdaet... geabsolveert'. Een zeer essentieel en kenmerkend verschil met Masscheroen is evenwel dat Maria in 't geheel geen rol speelt, zelfs niet genoemd wordt. Het is uitsluitend de goddelijke genade die de mens redt. Dit is typerend voor de godsdienstige opvattingen van Van den Berghe.

Het stuk is, als reeds aangeduid, zeer leesbaar en de verzen vallen rhythmisch aangenaam in het gehoor. De compositie is ook hier niet sterk; van de 'tribulatie' van de Wellustige Mensch krijgen wij wel heel weinig te zien, zijn bekering wordt daardoor niet voldoende voorbereid en komt wat onverwacht. De schildering van zijn werelds leven daarentegen is aardig; in zijn uitingen van levenslust klinkt een welhaast renaissanceïstische overmoedigheid:

Die werrelt dunckt mij te cleyne te wesen,
Mijnen loff wordt gepresen van allen stemmen.
Mijn dunckt ick sou wel inden hemel clemmen,
Men sou mijn niet temmen in geender maenieren.

En even verder:

Ick en weett off ick op mijn hoofd oft op mijn voeten staen,
Ick vliege daer ick gaen || van grooter weelden.

De vermaningen van Daghelijckse Predicatie gaan zijn oren voorbij; hij denkt in de kerk aan zijn pachten, aan de indruk die hij met zijn mooie kleren maakt. Dringt al een ogenblik het besef van verkeerd-doen tot hem door, dan fluistert Quaet Gelove hem in 'Godt is bermhertich, hij salt al vergeven', en voor zijn zieleheil zullen de priesters wel zorgen: 'Laet papen en monnicken voor u siele bidden, Tis haer officij, wadt macht u letten?' Het optreden van de zinnekens herinnert sterk aan dat in de Spiegel der Minnen en de Handel der Amoureuusheid: zij vertegenwoordigen de innerlijke overleggingen van de mens en de krachten die hem verleiden, maar tegelijk spelen zij een zelfstandige rol als toeschouwers. Hun dialogen zijn, zoals gewoonlijk bij deze figuren, levendig; de bekende scheldpartijen ontbreken ook hier niet². Een aardige vondst in de uitwerking van de allegorie is dat Eertsche Solaesheyte, het weerdinneken, herberg houdt in 'die hant vol sonnen.'

Ik zou er in dit verband op willen wijzen dat de ver doorgevoerde allegoriserings in de zinnespelen, die de moderne lezer wel eens wat vreemd aandoet, zeer wel te begrijpen is uit de geestesgesteldheid van de middeleeuwse mens; zij hangt ten nauwste samen met zijn dramatische opvatting van de

1 Zie hiervoor de recente artikelen van VAN STOCKUM en MAK in *Ned. Archief voor Kerkgeschiedenis* XXXV, 138 volg. en 215 volg.

2 Zie voor een goede karakteristiek van de zinnekens J.J. MAK, *De Rederijkers* 60 vg.

kosmos. Het patroon waarnaar zijn hele geestelijk leven zich schikte was dat van de onwrikbare en volkomen als praemisse aanvaarde geloofswaarheden. Wat nu is er dramatischer dan het Christelijke wereldbeeld en de heilige geschiedenis? Het hele verhaal van schepping, zondeval en redding door Christus' offer, en in hogere potentie nog Christus' optreden, leven en zoendood zelf, zijn dramatisch in de allersterkste en diepste betekenis van het woord. Is het te verwonderen dat de mens in wiens geest deze voorstellingen voortdurend aanwezig waren en dagelijks tot nieuw leven gewekt werden, ook alle gebeurtenissen en situaties uit de wereld om hem heen in de eerste plaats dramatisch zag, ze in een spel van machten en krachten ontleedde? Het moment tijd speelt daarbij geen rol. Niets is den middeleeuwen mens vreemder dan de gedachte aan ontwikkeling. Het heilsdrama speelt zich af tegen de achtergrond van de eeuwigheid en deze achtergrond voelt men als aanwezig in alle middeleeuwse dramatische voorstellingen van serieuze aard. Het gaat altijd om de relatie en de wisselwerking tussen vaste, in aard en mogelijkheden wel omschreven, van eeuwigheid bepaalde machten en grootheden, in laatste instantie altijd openbaringen van het Goed en het Kwaad, van God en de Duivel. In alle situaties zoekt de middeleeuwse mens deze machten te onderkennen en ze haar plaats aan te wijzen; zijn ze eenmaal in een typering gevangen, dan is daarmee ook haar rol bepaald. Dit leidt noodzakelijkerwijze tot de allegorisch-dramatische opvatting van alle gebeuren op aarde en in de kosmos, en dus ook tot de uitbeelding daarvan in die vorm. Het allegorische drama moet derhalve geheel gezien worden als een uitvloeisel van de middeleeuws-katholieke cultuur en het zinnespel is er de zuiverste vorm van. Soms vervluchtigt het geheel in een spel van abstracties; voor ons zijn dat natuurlijk de minst aantrekkelijke. In andere, zoals in *Elckerlyck* en ook in de *Wellustige Mensch*, blijft het contact met de werkelijkheid bewaard, en dat bepaalt ook voor een groot deel hun literaire waarde. De middeleeuwer was een scherp waarnemer van de werkelijkheid, althans de sociale, en tot realistische uitbeelding daarvan volkomen in staat, dat bewijzen de kluchten. In het ernstige drama wordt dit realisme slechts a.h.w. ter zijde toegelaten, de zinnekens vooral zijn de dragers er van, en het dient slechts om reliëf te geven aan de allegorie die de eigenlijke zin van het zinnespel is. Zinnespel betekent o.i. niets anders dan allegorisch spel ¹.

Ook naar de vorm vertoont de *Wellustige Mensch* al de geijkte kenmerken van het genre. De zinnekens spreken bij opkomen of afgaan in rondelen (vs. 287-295; 310-316; zie ook de Proloog 1-8 en 48-57), welke vorm ook gebruikelijk is bij het elkaar toedrinken van de personages (572-579; 659-666). Aan het rijm is veel zorg besteed. In het gedeelte tot de eerste 'pauza' is systematisch middenrijm gebruikt, in het algemeen in iedere tweede regel (schema $a^a b^b c^c d^d e^e$ enz.), in sommige passages in elke regel of volgens nog andere schema's (b.v. vs. 40 vg.: $aa^a a^a a^a b^b c^c$ enz.; vs. 68 vg.: $a^a b^b b^b c^c d^d e^e f^f f^f g^g h^h h^h i$; vs. 91 vg.: $aab^b b^b b^b c^c c^c$ enz.). Na de eerste pauza

1 Curieus is dat in de proloog van de W.M. gesproken wordt van *sinnelijck spel*.

volgt een gedeelte zonder middenrijm, maar met veel dubbelrijm in verschillende schema's (*aabbccddeeff*; *abbbccdde* enz.), van vs. 522 af treedt het binnenrijm weer op, gecombineerd met dubbelrijm (b.v. vs. 522 vg.: *aa^ab^ab^bcc^cdd^deeffgg^gh^hii*). Ook de langere clausen die de personages spreken hebben bijzondere rijmschema's, en wel - het is een bijzonderheid waarop nog weinig de aandacht is gevestigd, hoewel zij ook in andere zinnespelen voorkomt ¹ - schema's die overeenkomen met die van de refreinen: de Wellustige Mensch spreekt bij zijn eerste optreden een claus van 15 regels met het rijmschema *aaabaaabbcbbccdd*, een gewone vorm voor de 15-regelige refreinstrofe ². Bij zijn tweede optreden spreekt hij 14 regels volgens het schema *aabaabbcbbccdd*, dat men b.v. ook vindt in refrein LXXV bij Van Doesborch. De Opperste Mogentheyte spreekt een claus van 19 regels waarvan het schema overeenkomt met dat van enige refreinen bij Anna Bijns (2de boek n^o X, 3de boek n° II). Ook als de claus zeer lang is, heeft zij een bepaald schema dat op dezelfde wijze gebouwd is als dat van de refreinen ³; zo spreekt de Gramschap Gods 27 verzen (978-1004) met het schema *aabaabbcbbccddede^eeffgfgg* en de Gratie Gods 34 regels (1005-1038) met een soortgelijk schema; evenzo de daarop volgende clausen. Vs. 1090-1104 komen weer geheel overeen met een gewone strofe van 15 regels. Vs. 1105-1152 geven dan een volledig refrein met stok (4 × 12) regels; vs. 1153-1163 vormen weer een strofe van 11 regels (*ababbcbccdd*) en vs. 1164-1178 een strofe van 15 met hetzelfde schema als 1090-1104.

Uit deze korte analyse blijkt wel hoe zorgvuldig zo'n zinnespel gecomponeerd werd. Het is trouwens bekend dat de rederijkers zelf ze het hoogst schatten van al hun producten, geen wonder dus dat ze er zo veel zorg aan besteedden ⁴.

De taal van de *Wellustige Mensch* geeft geen aanleiding tot een bijzondere beschouwing, zo min als die van de andere werken van Van den Berghe. Het dialect is Brabants, het woordgebruik en de woordvorming vertonen al de gewone kenmerken van de Zuidnederlandse rederijkerstaal uit de eerste helft van de 16de eeuw ⁵. Slechts één bijzonderheid verdient afzonderlijke vermelding, nl. dat er in de woordenschat van Van den Berghe enkele specifiek of vooral oostelijke woorden voorkomen: *dale*, *neer* (LH 234); (*h*)*ersteken*, *doorsteken* (LH 221; 666); *struylen*, *mingere* (LH 739); *lock*, *gat* (HL 336); misschien *wellen*, *smeden* ⁶ (refr. III, 45); *gaer*, in 't geheel (WM 553).

1 Zie b.v. *Spiegel der Minnen* vs. 180-200; 328-348 enz. en verg. *Die eerste Bliscap van Marta*, ed. Dr. J.J. Mak, p. viii. In *Elckerlijck* hebben vs. 549-577 het rijmschema *abab* || *bcbc* || *cddc* || *ddc* || *[d]d[c]* || *cee* || *cee* || *cecc*. Met behulp van dergelijke schema's kan men vaststellen welke verzen corrupt zijn.

2 Zie *De Refreinbundel van Jan van Doesborch* I, xl.

3 Refreinen met meer dan 24 regels per strofe zijn niet aangetroffen

4 Deze blijkt ook uit de verschillende stijlen die gebruikt worden naar gelang van de categorie der sprekende personen; vgl. thans *Gesch. v.d. Letterk. d. Nedl.* III, 277.

5 Zijn woordenschat is vrij groot en omvat enkele woorden die niet van elders bekend zijn.

Een aardig neologisme is *ke[e]ruytsel*, uitvaagsel (R⁶ 29).

6 Zie voor dit woord thans Ts. 65, 227.

Voor de datum van de compositie geeft de tekst van de *Wellustige Mensch* geen enkele aanwijzing ¹.

Hiermede zijn de thans bekende werken van Van den Berghe afgehandeld. Er valt nog te spreken over een enkele toeschrijving. Van het derde stuk uit de door Dr. Van Eeghem uitgegeven bundel *Drie Schandaleuse Spelen*, het *Tafelspel van Drie Sotten*, ‘gespeelt door Den Boeck te Brussel op 24 October 1559’, zegt de uitgever in zijn inleiding ‘dat we geen oogenblik aarzelen, hèm (J. v.d. B.) het vaderschap ... toe te kennen’, en dat hoofdzakelijk op grond van de overeenkomst tussen een hekelende passage in dit tafelspel (vs. 233-242) en enige regels uit het *Leenhof*. Ons dunkt die overeenkomst niet zo opvallend en zeker niet voldoende om er een toeschrijving op te bouwen waarvoor overigens alle positieve aanwijzingen ontbreken. Bij de getuigenissen die afgelegd zijn in het proces over dit stuk is er een (bijlage XVII in Van Eeghems uitgave) die er op wijst dat het stuk daarvoor ook te oud is: ‘seggende des gevraeght dat hy heeft hoiren seggen dat tvoirs spel wel ouer xl oft 1. jaeren soude noch gespeelt syn geweest’; dat zou dus zijn omstreeks 1510-'20. Het eerste optreden van Van den Berghe nu zullen wij zeker niet veel voor 1530 kunnen stellen. Ook stijl en woordenkeus geven geen bijzondere aanwijzingen voor deze toeschrijving ².

Met vrij wat groter waarschijnlijkheid meen ik, zonder het vooralsnog te kunnen bewijzen, het auteurschap van Van den Berghe te mogen veronderstellen voor een ander stuk, het nog onuitgegeven *Esbatement vant Gelt* uit hs. G (fol. 100 v°-106 v°) van Trou moet Blycken, blijkens de vermelding van Brussel aan het slot waarschijnlijk aldaar gespeeld. In bouw en stijl van dit stuk zijn verscheidene elementen die sterk herinneren aan de *Wellustige Mensch*. De rol van ‘Aerts hemelrijck’, de waardinne van de taveerne ‘Begeerte van eeren’ komt geheel overeen met die van ‘Eertsche Solaesheijt’ uit de *Well. M.*, in wier taveerne ook ‘die pompeuse Eergiericheijt’ een gaarne geziene gast is. De ironische stijl in de hekeling van de begeerlijkheid en de ambtenjagerij is dezelfde als in het *Leenhof*, terwijl ook het instrooien van Franse en Latijnse uitdrukkingen een stijleigenaardigheid is die zowel in het *Leenhof* als in de *Well. M.* voorkomt. Over het algemeen is de stijl der rederijkers evenwel niet zo persoonlijk dat men alleen daarop een toeschrijving kan baseren; voor het ogenblik wil ik het dus laten bij de opmerking dat naar mijn persoonlijke indruk dit esbatement van het Geld zeer wel van Jan van den Berghe kan zijn, in afwachting van nadere aanwijzingen die deze veronderstelling kunnen bevestigen.

Tot besluit wil ik trachten het beeld van Van den Berghe's persoonlijk-

- 1 Alleen kan men uit de allusie op ANNA BIJNS in vs. 229 opmaken dat het stuk na 1528 (de datum van het verschijnen van haar eerste bundel) geschreven is, maar dat stond door de chronologische plaats van Van den Berghe zelf al wel vast.
- 2 Het enige woord waaraan men in dit opzicht misschien enige betekenis zou kunnen toekennen is *nerre*, nar (vs. 281), dat door zijn oostelijke vorm aan de enkele boven gesignaleerde oostelijke woorden in de *Well. M.* herinnert.

heid zoals dat uit zijn werken valt op te maken enigermate te omlijnen. Hoezeer de bewaarde werken waarschijnlijk slechts een deel van zijn oeuvre vertegenwoordigen, door hun gevarieerdheid veroorloven zij toch tenminste een voorlopige schets van zijn figuur te ontwerpen. Hij maakt dan allereerst de indruk van iemand die aan het maatschappelijk en geestelijk leven van zijn tijd actief deelnam, die althans wat er omging in de wereld met grote belangstelling volgde. Zijn functie bij het leenhof zal hem zeker gelegenheid gegeven hebben met vele en velerlei personen in aanraking te komen. Zowel het *Leenhof der Gilden* als *Hanneken Leckertant* geven dan ook blijk van een uitgebreide mensenkennis en een goed inzicht in maatschappelijke verhoudingen en ook in de *Well. Mensch* komen enkele rake opmerkingen voor: zo b.v. waar hij van de mens die, na eerst in overmoed en zonde geleefd te hebben, onder de slagen van Gods straffende hand spoedig kleinhartig wordt, zegt dat hij is als een kind dat niet naar vermaningen wil luisteren voor het gekastijd is en dan zegt 'ajmij, ick en sals niet weer doen'. Over het algemeen hanteert hij bij zijn hekeling de ironie met een voor die tijd betrekkelijk grote vaardigheid. De grote kwesties van zijn tijd, de positie van de Kerk en de crisis in het geloof, hadden al zijn aandacht. Een motief dat in bijna al zijn werken terugkeert is dan ook de hekeling van de wereldse en hovaardige, eigenmachtige en corrupte geestelijkheid. Reeds in de refreinen van 1539 is dit een hoofdmotief: het volk dat 'meest zotheyt toocht' is dat hetwelk 'haer selfs inzettynghen voor zaligheyt prijst'; hoewel zij niet strijden, rijden zij als heren; 'zy zegghen doet dueght, en de waerheyt zy keeren'. In het *Leenhof* wordt meer bedektelijk gesproken van 'heeren Die niet en zijn Priesters noch in Cloosters vast' en die zijn aan de stoel van Rome gewijd. In de *Well. Mensch* voegt Quaet Gelove Vleyschelick Sin toe: 'meest alle clercken u hangen aenne, Sij storven liever dan u aff te gaene...; dach en nacht zij practizeren... om datse blyven souwen in haer hoocheijt'. Zeer curieus is wat Vleyschelick Sin in vs. 229 tot zijn verdediging aanvoert: 'Priesters sijn oock menschen'. Het is een klaarblijkelijke toespeling op het bekende refrein XIII uit het eerste boek van Anna Bijns op de stok 'Priesters sijn ooc menschen als ander lien'. Wij hebben hier dus een naar ik meen wel uniek geval van directe reactie in een contemporaïn letterkundig werk op de strijdbare poëzie van deze kampioene voor de oude Kerk. Het schampere antwoord op dit argument luidt:

Ick hoor eene die waer seijt,
Maer als den pijlaer leijt, die kercke moet vallen,

m.a.w. als de priesters niet het voorbeeld geven, wat mag men dan van de kudde verwachten? Wij zien dus dat Van den Berghe stellig kritisch stond tegenover de katholieke Kerk zoals zij zich in de wereld vertoonde. Maar ging hij ook verder, strekte zijn kritiek zich ook uit tot de dogma's? Ik geloof dat wij hier zeer voorzichtig moeten oordelen en dat het te positief uitgedrukt is wanneer Van Eeghem zegt dat zijn drie refreinen in het spel van 1539 'alle zeer hervormingsgezind' zijn. Althans zal hij m.i. niet anders gewild hebben dan een hervorming binnen de Kerk, een zuivering. Van 'Quaet Gelove' heet het:

XXVII

Gij valsch president van menich consille
Die d'evangille doet nae u handt zetten,
Wadt hebdi ingeset veel valsche wetten
En tcleet doen besmetten der heyligher kercken.

Die 'valsche wetten' moeten afgeschaft worden, men moet terug naar de zuivere leer, d.w.z. allereerst naar de bijbel. 'Och heere', zegt hij in het derde refrein van 1539,

'Och heere, hoe meughdy dit al laten geschien
Datmen schriftuere deekt met menschen practijken'.

Zij, 'schriftuere', is de geliefde die bezongen wordt in dit refrein, dat merkwaardigerwijze toch gaat onder de rubriek 'Hantwaerpen int amoreuze'¹. Aan het slot van het spel van Antwerpen op het feest van 1539 heet het: 'Zijt nu schrijs moyende', d.w.z. lees de bijbel, en evenzo aan het slot van de *Well. Mensch*: 'Neemt den boeck des levens, studeert daer innen'. Men zou dus Van den Berghe een bijbels reformateur kunnen noemen en hij staat dan aan de kant van Erasmus. Dat hij zich het kritieke van de situatie bewust was, blijkt uit de fraaie, onheilspellend klinkende regel uit het zo even genoemde refrein:

Wee hem die dongeloof rocht, dwelc wy spinnen.

Voor het overige blijkt zijn kritische houding ten opzichte van de katholieke leer vooral uit negatieve kenmerken: het niet vermelden van de biecht in het spel van 1539, zo min als in de *Well. Mensch*, en het geheel ontbreken van Maria's naam. Positiever is hij in zijn verwerping van de goede werken:

Midts verleedynghe willen zy ons doen staen
Op ons eyghen verdienste, ten magh niet wezen,

en elders (spel van 1539, vs. 430-1):

Dus waert wel van u een groote slechticheyt
Dat ghy u zelve woudt zaligh zijn makende.

Gods genade en Christus' zoendood zijn de enige waarborgen van ons heil, maar zij gelden ook voor allen:

Zy (*schrifture*) zeght claer, dat god voor ons allen heeft betaelt
Uut rechter minnen.

Vergelijk ook het derde refrein bij Michiels, vs. 60-65.

Een telkens terugkerend motief bij Van den Berghe is dan ook dat de mens, zich van zijn zondigheid bewust, toch vast moet vertrouwen op Gods belofte en zijn barmhartigheid, want God 'is lanckmoedich, geen tirannich richtere' (*W.M.* 430):

'tmenschelick dier moet godts beloften betrouwen' (refr. I, 53).
'Hebt in Christus' beloften een vast betrouwen',

1 Bij de refreinen 'int amoreuze' uit deze bundel zijn er dus zowel die de wereldlijke als die de geestelijke liefde bezingen; zie voor een uitvoerige bespreking het artikel van A. VAN ELSLANDER in het *Jaarboek De Fonteyne* 1944, inz. blz. 50-52.

de stok en het motief van het derde refrein in de bundel Michiels;

‘(*Het evangelie is*) voor al de zondyghe
Die Gods beloften betrauwen warachtig’
(Spel v. 1539, vs. 234-5).

XXVIII

‘Daerom sijn sij saelich die in u woort betrouwen
(*W.M.*, vs. 1089; vgl. ook 436 vg.).

De mensch, hoewel hij ‘ter waerelt meest fortsen verwint’, is zwak door de zonde, maar God geeft hem sterkte: ‘Tverwinnen moet deur tgheloove gheschieden’. Ook in het hywelijk, waarover het tweede refrein in de bundel Michiels handelt, en dat wordt erkend als ‘een groot Sacrament uytgelesen’, moet de vreze Gods het richtsnoer zijn:

Ist dat u houwelyck in Gods vreese geschiet ...
Sult ghy geluckich en voerspoedich wesen,
Godts benedictie sal u vergeten nyet
Gelyckmen dagelycx gebeuren siet.

Al met al krijgt men de indruk dat Van den Berghe een redelijk man was, met een open oog voor het verkeerde in maatschappelijke en kerkelijke toestanden, medelevend met de nieuwe stromingen, maar afkerig van extremisme en strijd. Hij accepteert de kritiek van de bestrijders der oude Kerk zeker niet klakkeloos, o.a. blijkens de aanhef van het *Leenhof*:

‘In hondert duysent secten moet tgelooft gedeylt zijn...
Elck wil ongebonden, vry en ongebreylt zijn
En strijden om de liberteyt over al.
Alle Rijck tweedrachtich vergaet met ongeval’.

Vergelijk ook de uitval tegen ‘Quaet Gelove’ in de *Well. M.* vs. 182 vg.:

‘Ghij... verleijt geestelijck en waerlijck altemaele
En bringtse in de quaele der heretijcken’.

‘Kwaad Geloof’ heeft hier zowel de betekenis van het niet opvolgen van Gods gebod en het niet vertrouwen op Zijn genade, als ook die van ketterij of wat daartoe leidt (vgl. hiervoor vs. 239-242).

In het vierde der refreinen uit de bundel Michiels, dat uit 1559, zijn sterfjaar dateert, klinkt die afkeer van theologische strijd nog sterker; er valt een vermoeide toon in te beluisteren en de dichter predikt ootmoed en terugkeer tot het simpele, ongecompliceerde geloof:

‘... al seytmen Christus es hier, Christus es daer,
Gelooft alle geesten nyet, scriften oft boecken,
Want Godt geeft die ghave des gelooffs voerwaer
Die Godt simpel oytmoedich met herten soecken’.

Het is het enige gedicht van Van den Berghe waarin Maria's naam genoemd wordt.

Blijkt er nu van dit openstaan voor nieuwe opvattingen dat wij op godsdienstig terrein bij Van den Berghe konden constateren, ook iets in de litteraire kwaliteiten van zijn werk, m.a.w. merkt men er iets in van invloed van de Renaissance? Dit is stellig heel weinig en vooral formeel haast niets. Mythologische namen komen, behalve die van ‘Venus goddinne’, in zijn werk niet voor¹. Zijn vers is het onregelmatige

1 In het *Leenhof* vs. 611 misschien een zinspeling op Priapus.

rederijkersvers, zij het niet zonder rhythmisch gevoel gehanteerd: het is opvallend hoe ongunstig de

latere stukken in de bundels van Trou moet Blycken in dit opzicht afsteken bij die uit de oudere periode van de rederijkerij waartoe Van den Berghe behoort. Toch is er, vooral in de passages waarin de wereldse levenslust van de Wellustige Mensch geschilderd wordt, ook in de toon der verzen iets te bespeuren van die vreugde aan de schone vorm die zo kenschetsend is voor de Renaissance. Het zijn slechts enkele regels, maar men voelt er toch even een vleug in van de grote beweging die in die tijd door de kunstwereld voer en waarin Van den Berghe, zijns ondanks haast, een ogenblik werd opgenomen:

‘Wij willen ons leven beleijden met vreuchden,
 Wie oijt verheuchden, compt, volcht ons paden!
 Wij willen ons in rooswater gaan baden
 En ons versaden [met] der borsten melcken.
 Laet wij ons met roosen croonen, eer sij verwelcken,
 So wordt ons van elcken prijs boven maeten;
 Laet ons teeckenen van ons genuechten laeten
 Aen alle straeten daer wij ons saeten,
 Op dat elck mach vaeten ons ijdellabeur zaen.
 Compt, laet ons die wegen met vreuchden deur gaen’.

Alleen als het oeuvre van Van den Berghe in zijn geheel bekend was, zou kunnen blijken of een passage als de zo juist geciteerde iets meer dan incidentele betekenis heeft, of hij m.a.w. een plaats zou bekleden in de vroegste fase van onze Renaissance-letterkunde. Wat wij thans van hem bezitten doet ons hem kennen als een typisch vertegenwoordiger, en zeker niet een van de minste, wel een van de laatste, van de bloeitijd der rederijderskunst. Als zodanig komt hem een vaste plaats toe in de geschiedenis van onze letterkunde.

Wijze van uitgave

Bij de transcriptie zijn *j* voor *i* en *v* voor *u*, en omgekeerd, gewijzigd naar het hedendaags gebruik. De verzen laten wij alle met een hoofdletter beginnen en ook verder is het gebruik van hoofdletters genormaliseerd. De oorspronkelijke interpunctie is bewaard (met het teken / waar de tekst dit heeft) voor zover zij dienstig was, en voorts aangevuld naar de behoefte van de moderne lezer. Toegevoegde letters en woorden zijn tussen teksthaken geplaatst, de overige veranderingen bij de aantekeningen verantwoord. De verkortingen, die zeer eenvoudig en gering in aantal waren, zijn zonder aanduiding opgelost. Bij de nummering zijn de volledige verzen geteld, niet de regels ¹.

Onder de tekst staan eerst de varianten, daarna de verklarende aantekeningen. Bij het geven van verklaringen is er van uitgegaan dat de lezer althans enigermate met de oude Nederlandse taal bekend is, zodat niet alles wat van het hedendaagse gebruik afwijkt toegelicht hoefde te worden; de toelichting beperkt zich dus tot het minder gewone. De tekst, vooral van het *Leenhof*, is niet eenvoudig, zodat nog vrij wat vraagtekens geplaatst moesten worden. Het register is vooral bedoeld als hulpmiddel voor de vakgenoten, die daarin 'plaatsen' bij elkaar vinden, niet als een volledig glossarium.

De varianten zijn als volgt aangeduid:

Bij het *Leenhof der gilden*: G het exemplaar van de druk van 1615 in de Kon. Bibl. te 's-Gravenhage; H de parafrase naar de uitgave van Dr. C. Huysmans.

Bij de *Wellustige Mensch*: M het handschrift Michiels.

1 In de *Well. M.* ontbreekt na vs. 481 een vers. Daar dit pas na het nummeren werd ontdekt, is deze regel verder niet meegeteld.

Bibliografie

De tekst van het Leenhof der Gilden is die van de eerste druk, naar het exemplaar in het bezit van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden (sign. 1497 G 3):

Het Leenhof der Ghilden. || Inhoudende meest || alle de vrijheden / exemtien / verval- || len ende herghewaden / als den sodanighen toeco- || men. Op rijme cluchtische wijze met belache- || lijcke boerden / stichtelijck ende seer ru- || stich ghestelt door Jan van Diest || in zijn leven Facteur van- || der Violieren tot Antwerpen. || Ghedruct int Jaer || 1564

De parafrase is herdrukt naar de uitgave van Dr. Huysmans in het *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, dl. 16, blz. 53-62, daar het oorspronkelijke handschrift zoek geraakt is.

De refeinen I-III zijn overgenomen uit de eerste druk van de Gentse Refreinen van 1539 (*Bibliotheca Belgica* I R 31; NIJHOFF-KRONENBERG n° 1785), naar het exemplaar van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde (sign. 1497 G 14):

Refereynen int vroede, op de vraghe, || Wat dier ter waerelt meest fortse verwint Ite int Zotte, op de vraghe || Wat volck ter waerelt meest zotheyt tooght. Item int Amorie- || ze, opoden stoc, Och moghticse spreken, ic ware ghepaeyt. Ver- || tooght binnen Ghendt by de xix. cameran van Rhetorijcken aldaer compa- || rerende den xx. in April M.D. neghen ende dertigh. [*colophon*] Gheprent te Ghendt teghen ouer tstadthuus, || by my Ioos Lambrecht Lettersteker. || An. M.CCCCC.XXXIX.

De refrainen IV-VI zijn uitgegeven naar het hs. n° 71 E 57 van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, zoals dat reeds hierboven (blz. XVII) beschreven is.

Hanneken Leckertant is uitgegeven naar het hs. G uit de bibliotheek van de Sociëteit Trouw moet Blycken te Haarlem, waarin het de folio's 115 r° tot 123 r° beslaat. De Wellustige Mensch tenslotte is uitgegeven naar de tekst van hs. A van dezelfde Sociëteit, fol. 85 v° tot 106 r°. Voor een gedetailleerde beschrijving van deze beide handschriften zie men de artikelen van Dr. C.G.N. de Vooy in het *Tijdschrift voor Nederl. Taal- en letterkunde*, dl. 47, 161 volg. en dl. 45, 265 volg.

De werken waarvan voor de Inleiding gebruik gemaakt is, worden, behalve de bekende hand- en woordenboeken, in de daarbij gegeven noten volledig geciteerd, zodat een opsomming hier achterwege kan blijven. Voor de woordenboeken zijn de gewone afkortingen *Mnl. Wdb.* en *WNT* gebruikt, voor het *Tijdschrift voor Nederlands(ch) Taal- en Letterkunde* de aanduiding *Tijdschrift* of *Ts.*

Het Leenhof der Gilden

*

+Het Leenhof + der Gilden +⁺[Ai]

Inhoudende meest || alle de vrijheden / exemtien ⁺ / verval- || len ⁺ ende
 herghewaden ⁺ / als den sodanighen ⁺ toeco- || men. Op rijme cluchtische wijze met
 belache- || lijcke boerden / stichtelijck ende seer ru- || stich ghestelt door Jan van
 Diest || in zijn leven Facteur van- || der Violieren tot || Antwerpen.

Ghedruet int Jaer 1564

- * *cluchtische*, G. cluchtigsche.
 + *Leenhof*, zie de Inleiding, blz. xiv.
 + *Ghilden*, zie de Inleiding;
 + *exemtiem*, vrijdommen;
 + *vervallen*, bijzondere inkomsten;
 + *herghewaden*, wat aan de leenheer betaald moet worden bij overgang van het leen door versterf;
 + *den sodanighen*, nl. de gilden als lenen.

*

¶ De drucker tot den leser ⁺

- Hier hebt ghy beminde Leser eersame /
 Een Rethorijclijc werc weerdich gepresen:
 Tis boerdelijck gestelt / nochtans bequame
 Voor den ghenen die in sulcx lust heeft om lesen.
 5 Want daucteur heeft hier wel in bewesen
 Zijnen constrijcken gheest / die daer is drijvende ⁶
 Belachelijck de materie van desen /
 Ja int rijmen by Homerus stijl blijvende. ⁸
 Veelderhande sin machmen zijn schrijvende /
 10 Maer daermen toe geneycht is cost minst pijn:
 Tblijct wel aen desen, zijt hem niet bekijvende
 Om zijn werck twelck van cluchten heeft een schijne:
 Want een yegelijc heeft zijn gave int zijne. ¹³
- De schriften Crisippi, so seer diep om gronden /
 15 Datmense voor Raetselen uitgeven sach: ¹⁴⁻¹⁵
 En worden in dit Boecxken niet gevonden;
 Nochtans dit inhoud men wel overdencken mach: ¹⁷
 Want elck crijcht van desen eenen schimpigen slach /
 Daer hy hem int binnenste mede can raken:
 20 Ghelijck wel eer Lutianus te doen plach/
 Uut wiens schriften men schimp cost smaken.
 Ja ghelijc Democritus in alle saken /
 Belachte en bespote Tswerelts manieren,
 Can dese zijn boerdelijcke woorden maken
 25 Dat sy niemanden ter werelt en vieren. ²⁵
 Tboerden brengt nutticheyt / daert duecht helpt vercierien.

⁺[Aij]

⁺Erasmus (wiens Moria dese volcht rustich) ²⁷
 Schrijft int selfde Boecxken in zijn Voorreden:

⁺[v^o]

- * Opschrift: G.: Den Drucker totten. - 3. boerdelijck, G. boertich.
 + Drucker, zie de Inleiding, pag. xvi.
 6 die is drijvende, die behandelt.
 8 by Homerus stijl, wsch. niet anders dan een redbloempje.
 13 int zijne, op zijn bijzonder gebied.
 14-15 Crisippi, van Chrysippus (3de eeuw v. C.), een der hoofden van de Stoa, zeer subtiel denker en vruchtbaar auteur; hij wordt genoemd in Erasmus' Moria, c. LXXV; dat zijn geschriften voor raadsele doorgingen vond ik nergens vermeld; - gronden, doorgronden, begrijpen.
 17 dit inhoud, tot in de 17de eeuw werd inhoud onzijdig gebruikt.
 25 vieren, vrij laten, ontzien.
 27 Moria, zie Inleiding, p. xv. - in zijn Voorreden: 'Ut enim nihil nugacius, quam seria nugatorie tractare, ita nihil festivius, quam ita tractare nugas, ut nihil minus quam nugatus fuisse videaris'.

- Ick achte voorwaer te zijn seer lustich /
- 30 Spot ende bueselen also te besteden ³⁰
 Als de selfde spottelijcke zeden
 Gehandelt worden in sulcker maten /
 Dat de spotter gheen spot en schijnt te verbreden / ³³
 Want in sulcx can spot somtijts grootelije baten:
- 35 Dees woorden als Silenische beelden laten / ³⁵
 Van buyten spottelijck / nochtans van binnen
 Goddelijck / nut en aengenaem voor alle staten /
 Die de waerschouwinge tot duecht versinnen: ³⁸
 Want de wijse sal zijnen straffer beminnen.
- 40 Den vernuften wert van ouden tijden /
 Toegelaten dat sy met het volck ghemeyne
 Ongestraft boerden: sonder eenich vermijden / ⁴²
 Bysonder op tsmenschen boos leven onreyne:
 Mits datmen dees vrijheyt die niet en is cleyne /
- 45 Tot raserije gheheel niet en siet keeren:
 Dit geschiet van desen genoeg certeyne /
 Die hier door spot smenschen ijdelheyt can leeren: ⁴⁷
 Hy sach de boosheyt so seer vermeereren /
 Dies schimpt hy met haer die op ydelheyt bouwen /
- 50 Vint ghy yet daer u zijnen spot mocht onteeren,
 Den spot in hemselven wilt niet aenschouwen /
 Maer het welck bespodt wort (mijdt) dat wilt onthouwen. ⁵²

30 *te besteden*, aan te wenden.

33 *verbreden*, vertellen.

35 *als Silenische beelden*, als beelden van Silenus, die, voorgesteld als steeds dronken, welgedaan en vrolijk, niettemin geldt als een wereldverachtende wijze; - *laten*, zich voordoen.

38 *versinnen*, zich bezinnen op.

42 *boerden*, de gek steken; - *sonder enich vermijden*, zonder iemand te ontzien.

47 *ijdelheyt*, zijn hangen aan het wereldse, aan de onwezenlijke en dwaze dingen van deze wereld (verg. ben., vs. 36).

52 de haakjes op te vatten als komma's.

*

+Dauteur.

+[Aij]

- Men seyt gemeynlic, tis ooc autentijck, ¹
 Elc heeft een Duvelken dat hem quelt oft slaet.
 Ooc seytmen smenschen wille is zijn Hemelrijc,
 Want elck prijst zijn opinie, tsy goet oft quaet,
 5 Somen wel siet hoet nu in der Werelt gaet:
 In hondert duysent secten mach tgelooft gedeylt || zijn,
 Meest elck hem vermetelijck den coers verstaet, ⁷
 Die als Schepen dolen die verre verseylt || zijn. ⁸
 Tscrijven der Boecken die vercocht en geveylt || zijn
 10 Is sonder noemer en sonder ghetal; ¹⁰
 Elck wil ongebonden, vrij en ongebreylt || zijn ¹¹
 En strijden om de liberteyt over al.
 Alle Rijck tweedrachtich vergaet met ongeval.

- Nochtans en heb ick niet connen gelaten,
 15 Ick en heb ooc wat moeten dichten en scrijven,
 Maer ick heb my gevoecht in sulcker maten
 Datmen daer meer om sal lachen dan kijven;
 Tis schande ledich zijn en niet bedrijven.
 Oock en prijse ick dit werck noch quaet noch goet,
 20 Want ick sie, het let ons alle bey, mans en wijven, ²⁰
 Deen onder de huyve / dander onder den hoet. ²¹
 So lang als men tkint zijn willeken doet,
 So en crijtet niet, tis vrij van gheschille. ²²⁻²³
 Wy hebben oock al verscheyden sin en moet;
 25 Costen wy gevolgen deen danders wille,
 So souden wy leven met vreden stille.

⁺Nu zijn wy al gebreckelijc bevonden,
 Dit ghebreckelijc werck ooc dan bij maten laect.
 Die eenen stock worpt onder een hoop honden,

+[v^o]

* 10. *noemer*, G. *noember*.

1 *autentijck*, waar, inderdaad zo.

7 *Meest elck*, iedereen, Jan en alleman; bekend als personage in zinnespelen; vgl. vs. 872; - *hem vermetelijck den coers verstaet*, weet, naar zijn vermeten, welke richting men uit moet.

8 *die*, die toch, hoewel die (t.w. 'meest elck').

10 *noemer*, nummer, hier synoniem met getal.

11 *ongebreylt*, ongebreideld.

20 *let*, scheelt.

21 *onder de huyve* (bij de vrouwen), ... *onder den hoet* (bij de mannen), in de bol.

22-23 Verg. Van Doesborch CXVI, 1-2: 'Het kint dat sijnen sotte wille ghebruyct En hoortmen weenen, crijten oft kermen' - *gheschille*, verschil, ongenoegeen.

*

- 30 Tcoemt seldom daer en wert yemant van al geraect;³⁰
 Nochtans wert den peys wel weder gemaect³¹
 Alsmen hem een stuck vleesch worpt inden poot.
 Dees ghexcluchte ooc anders dan niet en smaect,³³
 Niemand en belgh hem der saken, cleyne noch groot.
- 35 Dexempelen sien wy voor ons oogen bloot,
 Hoe elck in dijdelychheit totten ooren stect.
 In een bierscholen men ons dees materie boot,³⁷
 Dus en nemet voor geenene scimp, al schijnet gegeect,
 Want niemant en heeft schult dan diet hem aen en trect.

- 40 Beminde Leser, u moet ick verclaren⁴⁰
 Een Keyserijck machtich, groot van valuere,
 Twelck heeft geweest over duysent Jaren⁴²
 Ende altijt sal blijven in zijnen fluere,
 Met een deel Conincrijcken, costelijc van kuere,⁴⁴
- 45 Hertochdommen / Graefschappen / Baenderijen,⁴⁵
 Heerlicheden / Vrijheden / geweldich al duere,
 Steden / Dorpen / Hoven en Heerschappijen,
 Lant en Zant / Muelens die malen by tijen,⁴⁸
 Beemden en Bosschen en diepe Moraschen.
- 50 Die zijn al gelegen onder tbevrijen⁵⁰
 Van desen Keyserrijcke en zijnder masschen,⁵¹
 Dus Leser: leest en hoort, wilt schimp afwasschen.⁵²

De Keyser van desen Rijcke verheven
 Is / die dry werven als de valiande

- 55 ⁺Den voghel heeft schutterlijck af ghedreven,⁵⁴⁻⁵⁵
 Met busse oft boghe, van zijnen stande.
 Maer de Coningen groot van desen lande
 Wil ick u tsamen int corte beschrijven:
 De Coninc vander gans, Carolus de grande,⁵⁹
- 60 Diemen achter Rosbeyaert siet wonder bedrijven;⁶⁰

+[Aiiij]

- * 39. *aen en trect*, G. aentrect.
- 30 versta: daar wordt er altijt wel één getroffen.
- 31 *wert den peys ... gemaect*, wordt hij weer verzoend.
- 33 *smaect*, vat op.
- 37 versta: in een kroeg of onder een glas bier stelde men ons voor deze stof te behandelen.
- 40 *verclaren*, beschrijven, spreken over.
- 42 *over*, langer dan.
- 44 *costelijc van kuere*, uitgelezen, tot de hoogste behorende.
- 45 *Baenderijen*, heerschappijen van baanderheren.
- 48 *Lant en Zant*, bebouwd land en woeste grond.
- 50 *onder tbevrijen*, binnen het machts- en rechtsgebied.
- 51 *zijnder masschen*, vermoedelijk eveneens voor: van zijn machtsgebied, als gesymboliseerd door de *masse*, de knots of staf (eng. *mace*).
- 52 *afwasschen*, u niet aantrekken.
- 54-55 *die dry werven ... af ghedreven*, die drie maal op een schuttersfeest de vogel, de gaai heeft afgeschoten; deze kreeg de titel van keizer (vgl. *WNT VII*, 2071).
- 59 *De Coninc vander gans*, van het ganzenbord; dit spel was op het eind der M.E. zeer populair; blijkbaar kwam er een koning op voor, voorgesteld als Karel de Grote.
- 60 *achter*, nl. om het te pakken te krijgen?

De Coninc vander caerten doet menigen kijven;⁶¹

61 *caerten*, speelkaarten.

Als de Coninc van Derthienavont regneert,⁶²
 Elck hem verblijt, tsy mannen oft wijven,
 Hoe groot, hoe cleyne, elck hem verjubleert,⁶⁴
 65 Metten Coninc sonder landt elck triumpheert.

Den gheestelijcken staet die moet ick stellen:
 De Paus vanden dronckaerts in dysterste let;
 Den cruepelen Bisschop sietmen dicwils quellen⁶⁸
 Den abt daermen uut drinct en op de tafel set;⁶⁹
 70 De Deken vander gulden maect soppen vet
 Met alle de schijfpaters en maters mede;⁷¹
 De cloecke Vorsten en Baenderheeren net
 Moet ick ooc stellen na doude sede.
 Prince vanden Refereynen, God geve hem vrede,
 75 In dit Rijcke vermaert oock groot is bekend;
 De grave van Halfvasten hout oock zijn stede⁷⁶
 Metten Ridder sint Joris, die heeft gheschent⁷⁷
 Den vyerigen Draeck in Margrietens convent.

De Jonckers van desen Heeren voorscreven
 80 Met grooten hoopen alomme men vint:
 Joncker Jan nau gesocht, die qualijc can leven,⁸¹
 Maect hem altijt in de kueckene al waert een kint,⁸²
 +Om dat hy zijnen Boden sou wesen ontrint⁸³
 En om datmen ten twee steden niet en sou stoken
 85 Vier / want tselve veel houts verslint.
 Joncker Gijsbrecht quaeyen cost heeft tselve geroken,⁸⁶
 Want hy ter maent nau eens en doet koken

+[v^o]

62 *Derthienavont*, Driekoningen.

64 *hem veriubileert*, verlustigt zich.

68 *Den cruepelen Bisschop*, dit was een vastenavondsfiguur, wellicht met allegorisch-satirische betekenis; zie het art. van D. BAX in *Historia* 1943, 241 vg. en het ook door hem aangehaalde onderschrift bij een prent die zowel aan Bosch als aan Breugel wordt toegeschreven (LAFOND, *H. Bosch* 105, afb. no. 20; FRIEDLÄNDER, *Altnld. Mal.* 5, 127; Catal. Tentoonstelling Mus. Boymans 'Bosch en Breugel in de Prentkunst', Dec. 1948-Febr. 1949); 'Al dat op den blauwen trughelsack gheerne leeft / Gaet meest al cruepele op beijde sijden, / Daerom den Creupelen Bisschop, veel dienaers heeft, / Die om een vette proue, den rechten ghanck mijden.'

69 *daermen ... set*, in de kroeg?

71 *schijfpaters*, die de boodschappen aannemen; vgl. *Mnl. Wdb.* op *s c h i v e* en *s c h i j f m a e r t e*.

76 *De grave van Halfvasten*, t.w. uit de dan gehouden optocht; vgl. *WNT* V, 506.

77 *Sint Joris ... Margrietens convent*, in welk verband Sint Joris hier genoemd wordt, is niet duidelijk. Wellicht wordt gezinspeeld op zijn optreden in feestelijke optochten, maar wat is dan *Margrietens convent*? Tenzij hierin een obscene zin schuilt (niet ongewoon in uitdrukkingen waarin Sint Joris genoemd wordt), zou men desnoods kunnen denken aan een locale toespeling, t.w. op het klooster Margrietendale bij Antwerpen van de Augustinessen, in 1288 gesticht en in 1542 binnen de stad gebracht (*Dict. d'Hist. et de Géogr. Ecclés.* III, 898-99; MERTENS en TORFS, I, 443); misschien was er een gevelsteen met een voorstelling van St. Joris.

81 *Jan nau gesocht*, die zich met haarkloverijen bezighoudt; - *can leven*, kan rondkomen.

82 *al waert*, als was hij.

83 *ontrint*, in de buurt van.

86 *heeft tselve geroken*, heeft hetzelfde in de neus, ziet even nauw toe op het vuur en de kokerij.

*

Eenen hutspot / want tvleesch is hem te diere;
De boden eten vlaemschen kесе, men sieter niet smoken;

- 90 Als mijn Joncker uut gaet, te wijne oft te biere,
Betaelt een ander voor hem, hy eet als de giere.

Joncker Wouter de boose die altijd kijft
Tegen zijn knechten als sy begheeren
Haer ghelt / en hen dan uut huuse drijft

- 95 En schut haer den rock uute met tieren en gebeeren.⁹⁵
Joncker Hendrick de drooge doet ooc vergheeren
Zijn oude vodden, tsy van cousen en schoen,
En vercooptse den lappers / hy sou hem verneeren⁹⁸
Een nieu cleet te maken al heeft hijt van doen.
100 Joncker Aert scherppetant, noyt vremder fatsoen,
Die op zijnen rock doet maken twee rechten:¹⁰¹
Binnen is hy blau ende buyten is hy groen,
Deen is den besten / dander is den slechten;¹⁰³
Men siet list tegen de armoede vechten.

- 105 Joncker Faes droochstrote wilt altijd hoveren¹⁰⁵
En even sat zijn, thooft staet hem groene;¹⁰⁶
Joncker Loy goet bloet laet hem regeren
Van zijnen wijve ghelijck eenen loene;¹⁰⁸
Joncker Coenraet geldeloos niet veel van doene

- 110 Gaet metten cruysen niet noch ooc met munte aen;¹¹⁰

+Joncker Jenni uut Henegouwe avont en noene
Sietmen in de handt metten Pater noster gaen;

+[Av]

Joncker Arnout vander Borch salt al aen slaen¹¹³
Datmen hem borch en seer qualijck betalen;

- 115 Joncker Job ongesont, al sout hem misstaen,
Moet altijd met leersen gaen sonder falen,
Maer meest so moetmen hem crucken halen.

Joncker Frans, een fatsoen die niet en vernieut¹¹⁸
Zijn cleederen / peerden oft leverye;

- 120 Joncker Machiel dulcop die altijd perdieut¹²⁰
En eewelijck wilt vechten al waert om een eye;

* 89. *kese*, G. kase. - 102. *buyten is hy groen*, G. buyten groen. - 120. *Machiel*, G. Michiel.
95 *schut*, schudt.
98 *hy sou hem verneeren*, het is hem te veel.
101 *twee rechten*, twee rechtse zijden (tgov. averechtse), dus zonder voering, met de bedoeling dat hij hem ook binnenste buiten kan dragen: vgl.
103 *deen*, nl. de ene kant.
105 *droochstrote*, met de droge keel; - *hoveren*, aan feestmaaltijden deelnemen.
106 *staet hem groene*, is tot weelderigheid gezind.
108 *loene*, sukkel.
110 *Gaet ... aen*, gaat om met, hanteert (WNT Suppl. I, 54).
113 *aen slaen*, aanvaarden, opnemen.
118 *fatsoen*, slag, soort.
120 *perdieut*, par Dieu zegt.

*

- Joncker Hans suet gesouten die als een clappeye ¹²²
 Can zijnen Placebo net op zijn duymken; ¹²³
 Joncker Floris vol bedrochs die so ick u seye
 125 Om meyskens te bedodden leyt op zijn luymken; ¹²⁵
 Joncker Joos broempot die leeft opt schuymken; ¹²⁶
 Joncker Merck quistwater diet al verdoet,
 Ghelt en goet, de corsten metten cruymken;
 Joncker Claes lichtvoet heeft eenen moet ¹²⁹
 130 Op zijn dansen en springen, het dunct hem al goet.

- Joncker Steven sonder Wet die so seer ontsiet
 Onsen Heere / dat hy niet wel en derf blijven
 In Kercke oft Cluyse / het dunct hem, siet,
 Dat sy vallen sal met stucken en schijven; ¹³⁴
 135 Joncker Huben veelclaps die wonder can bedrijven
 Metter tongen ende seer wel can stuyten; ¹³⁶
 Joncker Joseph goenmoet, die, als sommige wijven,
 Hem drymael ontcleet eer den dach can uuyten, ¹³⁸
 +En noch een deel Jonckers die hoochelijc fluyten ¹³⁹
 140 En maken haer edel, al zijn sy ontvallen ¹⁴⁰
 Eenen groven boer oft torftreder van buyten.
 Dees Jonckers vintmen vele diese hoort callen,
 Sy slachten den Cappuyn alle met allen. ¹⁴³

+[v^o]

- De vier Hoofsteden om logeren seer milde
 145 Zijn Bordeaus / Putiers / Boevines en dolen; ¹⁴⁵
 De Vrijheden zijn Miscom en ghilde, ¹⁴⁶
 Cort te naken, lichtaert, wat batet verholen; ¹⁴⁷
 De Casteelen daer vele om laten haer scholen
 Zijn Contick / blijdenberge / cortersen en malle; ¹⁴⁹

* 123. *op*, G. om. - 128. *metten*, G. *mettet*. - 135. *Huben*, G. Huyben.

- 122 *suet gesouten*, zoetsappig.
 123 *Can zijnen Placebo*, naar de mond weet te praten.
 125 *leyt op zijn luymken*, er op uit is.
 126 *broempot*, potschuimer.
 129 *heeft eenen moet*, is trots.
 134 *met*, in of aan.
 136 *stuyten*, van repliek dienen.
 138 *hem ... ontcleet*, zich verkleedt; - *can uuyten*, ten einde loopt.
 139 *hoochelijc fluyten*, een groot woord hebben.
 140 *zyn sy ontvallen*, stammen zij van.
 143 *slachten den Cappuyn*, omdat zij nl. hun geslacht, hun z.g.n. adeldom, niet kunnen voortplanten(?).
 145 de woordspelingen zijn: *Bordeaus*, Bordeaux / bordeel; *Putiers*, Poitiers / putier (hoerenloper); *Boevines*, Bouvines / boef (vgl. met dezelfde zinspeling *boefdynus* in het Leeskaartboek van Wisbuy, ed. KNUDSEN, p. 6); *dolen*, Dole / dolen (dwalen).
 146 *Miscom*, buurt onder Kersbeek; woordsp. met *miscomen*, ongelukkig treffen; vgl. CORNELISSEN, *Volkshumor* 1, 110; - *ghilde*, misschien toespeling op Gheel?
 147 *Cort te naken*, een plaatsje Cortenaeken ligt ten Z. van Diest; RUTTEN vermeldt de zegsw. *te Kortenaeken uitkomen*, te kort komen; - *lichtaert*, plaatsje in de buurt van Herenthals.
 149 *Contick*, ten Z. van Antwerpen ligt het kleine stadje Contich; gezinspeeld wordt blijkbaar op *kont*, vgl. Van Stijevoort, Ref. CCXVI, vs. 9: 'die te contijke verliesen den strijt' - *blijdenberge*, vgl. de bij HERMANS, *Reder. in N.-Brab.* 159 genoemde gezellen 'van

*

- 150 De Dorpen die den Heeren zijn bevolen
 Zijn seer vele en groot van ghetalle:
 Dyerste is grimberghe met zijnen vervalte,¹⁵²
 Suerbemden / suerenborne / homsen en mishagen,¹⁵³
 Maer den gront is brack en bitter als galle,
 155 Selden sietmen daer goey vruchten dragen,
 Grimmen en muylen het zijn al quaey plagen.¹⁵⁶

- Joncker Jan vanden quaden beleye
 Is stadthouder vanden Leenen vermaert,¹⁵⁸
 Maer Claes duechniet, al quelt hem de keye,¹⁵⁹
 160 Is zijnen griffier; sy zijn wel ghepaert.
 Den ongetijdigen Dries als een rouwaert¹⁶¹
 Is vinder vanden Leenen, wijt en breet.¹⁶²
 De Leenmannen sal ick ooc setten een paert,¹⁶³
 Want den hoop is groot die zijn vanden eedt:¹⁶⁴
 165 Lemmen dullaerts, die altijd is ghereet
 Met Augustijn raescop om een campken te slane;
 +Jan ongeluckich die yeghelijcken weet,¹⁶⁷
 En Plissus lichtvoet, die niet weet hoe te gane,¹⁶⁸
 Is altijd ghepluymt ghelijck eenen hane.

+[Avj]

- 170 Machiel lueterere en Steven schijtpot,¹⁷⁰
 Willeken sonder sorge en Bertel al bedorven,
 Goris van Mallenbroeck niet beter dan sot,

Vroechdendael, van Keyenberch ende die van Blijenberg, 'die in 1492 voor de gravin van Nassau speelden, en de in het *Antw. Idioticon* vermelde zegsw. *op Blijenberg begraven worden*, gezegd van iem. wiens dood niet betreurd wordt, b.v. van een suikeroom; - *cortersen* doelt vermoedelijk op Cortessem tussen Hasselt en Tongeren; de woordspeling is dan met *korteresse*, krapheid van middelen; - *malle*, doelt misschien op Malderen tussen Mechelen en Dendermonde.

* 173. *Huben*, G. Huyben.

- 152 *grimberghe*, vgl. *Tijdschrift* XIV, 132: Den abt van Grimberghen, en SARTORIUS, *Adag.* III, 4, 51.
 153 *Suerbemden*, doelt op Glabeek-Suerbempde ten N. van Dendermonde; - *suerenborne*: onder Berchem ligt een buurtschap Zuerenberg; ook is er een buurt Zuerenbosschen; - *homsen*, wsch, te lezen *honsem*, wat zou kunnen doelen op twee buurtschappen van die naam in Brabant (JOURDAIN-VAN STALLE I, 566); de woordspeling is dan met *hond*; zie ook vs. 446; - *mishagen*, blijkbaar ook een woordspeling met een fictieve plaatsnaam, als Uytkerke en derg.
 156 *muylen*, een zuur gezicht zetten.
 158 *stadthouder van den Leenen*, degeen die uit naam van de leenheer de leenzaken behandelt, voorzitter van het leenhof.
 159 *al quelt hem de keye*, al is hij zot.
 161 *ongetijdig*, onvoegzaam levende, zedeloos.
 162 *vinder van den Leenen*, hij die overtredingen van het leenrecht moest opsporen.
 163 *sal ick ... paert*, ik zal er een deel van noemen.
 164 *vanden eedt*, van het gezelschap(?).
 167 *weet*, kent.
 168 *Plissus*, wellicht een verbast. van Sulpitius; bij VAN STIEVOORT (LIII, 18) wordt genoemd 'sinte plissus kercke'. Sulpitius wordt aangeropen tegen jicht en voor kinderen die moeilijk leren lopen; dit past dus wel bij deze plaats.
 170 *lueterere*, leuteraar.

Huben goetbloet die woont by de torven,¹⁷³
Christoffel doverdrager die heeft verworven¹⁷⁴

- 173 *die woont by de torven*, verg. VAN DOESBORCH CXIV, 28/29: 'als ic Ian treetsacht sie wonen Daermen die torven tast', en *Gem. Duytsche Spreckw.* G vj v^o: 'Hy is die Weert int torfgat'.
174 *overdrager*, die alles oververtelt; - *heeft verworven*, als zijn deel, zijn voorrecht heeft.

- *
 175 Datmen niet mach crayen noch hem noemen haen hoen;¹⁷⁵
 Antuenis ruymconscientie bijna was gestorven
 Om dat so lange achter bleef het pardoen;
 Valentijn vuylpoorte als onreyn cappoen¹⁷⁸
 Schijt in zijne broecke als hy is versmoort;¹⁷⁹
 180 Robbert de povere die druypt door zijn schoen,¹⁸⁰
 Peter cort voort hoeft die hem lichtelijc stoort,
 Dees mannen van Leene houden qualijc accoort.¹⁸²
- De parceelen van den Lande zijn verre gelegen,
 Deen hier, dander daer, so ghy muecht hooren.
 185 Ten yersten een velt met vele wegen,
 Gheheeten bijstervelt, daer en wast geen cooren;¹⁸⁶
 Tselve is gelegen Suytwest tot by den Mooren,
 Hovende onder Peter sonder achter dincken /¹⁸⁸
 Oudtstock goet, dwelc plach te orbooren¹⁸⁹
 190 Het edel gheselschap, God wilse gedincken,
 Geheeten nimmermeer thuis maer altijt uutdrincken,¹⁹¹
 Gheen en lust om wercken, altijt op de bane,
 Vuylwijfs sonder sorge die altijt moeten clincken,
 Thuis vol kinderen ende die omme noch aene;¹⁹⁴
 195 +Op dit velt behoort dese gemeeynte te gane.
- Dickwils zijn lant versetten en verpassen,¹⁹⁶
 Van quade coopmanschappen roucoop geven,
 Verteeren de Schuere eer tcoren is gewassen,
 Altijt gast of weert, tdoet menighe sneven,
 200 Buyten teeren, thuis scherpelijck leven,²⁰⁰
 Niemand betalen sonder schade oft schande,
 Die niet en can noch niet en is bedreven
 Nochtans moet coopmanschappen, met cleynen verstande,
 Crijgen en soetelen loopen achter lande;²⁰³⁻⁴
 205 Van eenen gulden twee geven op dysterste kint²⁰⁵

+[v⁰]

- * 188. *Peter*, G. Pieter.
 175 versta: dat men niets mag zeggen, niet over de geringste zaak mag spreken, of hij heeft er iets aan recht te zetten.
 178 *vuylpoorte*, vuilik; verg. VAN DOESBORCH CL, 28.
 179 *versmoort*, stom dronken.
 180 *cort voort hoofd*, kortaangebonden.
 182 *houden qualijc accoort*, houden zich aan regel noch orde.
 186 *bijstervelt*, deze plaats wordt reeds genoemd in *Dit es de frenesie* (VERWIJS, *Goede Boerden* 38); vgl. verder de bij ENKLAAR, *Var. Luyden* 112 vg. genoemde plaatsen.
 188 *Hovende onder*, ressorterende (voor het leenrecht) onder; - *achter dincken*, nadenken.
 189 *oudtstock goet*, oud erfgoed; - *orbooren*, gebruiken, bezitten.
 191 *uutdrincken*, buitenshuis (gaan) drinken.
 194 *ende die omme noch aene*, terwijl zij niets aan het lijf hebben, doodarm zijn.
 196 *versetten*, verpanden; - *verpassen*, ruilen (KIL.).
 200 buitenshuis royaal leven en thuis erg krapjes.
 203-4 *coopmanschappen ... krijgen*, handelswaar inkopen zonder er verstand van te hebben; - *soetelen*, knoeien en sjacheren (KIL., 2de art.).
 205 ter gelegenheid van de geboorte van zijn eerste kind voor elke gulden die men betalen moet er twee geven.

Of opt houwelijck, dus worptmen uuten hande,²⁰⁶

206 *worptmen uuten hande*, gooit men het (zijn geld) weg.

Een quaey schult coopen eer datmen wel versint,²⁰⁷
 Huyshouwen met hoeren / hebben al op dit veldt bewint.

- 210 Noch eenen beemt van grooter weerden
 Ghelegen tuytkercken byder niet hagen,²¹⁰
 Den selven is leengoet dienende met vier peerden²¹¹
 Spruytende van die edel magen,
 Te wetene: passediex diet altemael wagen,
 Nimmermeer ghelijcken, qualijck becanst²¹⁴
 215 En gheenen troef, dwelck menigen doet clagen
 En is met dese vier bescanst:²¹⁶
 Boeverije doen ter eenre alst spel qualijck danst,²¹⁷
 Ter tweeder opscrijven oft borgen spelen,²¹⁸
 Ten derden als de borse heel is verganst²¹⁹
 220 Niet willen betalen maer liever daer toe noch stelen,
 En hersteken ter vierder, al soutment bequelen.²²¹

- +Noch een finantie, seer schoon en groot,²²²
 Die hovende is onder loose practijcken²²³ +[Aijj]
 En reekt so breed en wijt haren schoot
 225 Dat by Lombardijen strecken haer rijcken,²²⁵
 Maer met vreemde lieden oft dier gelijcken,
 Oock metten naesten is sy seere belast,
 Dat sy niet en dooch en menigen doet beswijcken²²⁸
 Want den Intrest loopt en grotelijc wast.²²⁹
 230 Op borghe innecoopen en met gereeden verpast²³⁰
 Van deser finantien is dysterste pale;
 Ten tweeden op versterffenisse te maken last,²³²
 Tertia te gelooven der Makelaren tale,

207 *coopen*, overnemen (of aangaan?).

210 *tuytkercken byder niet hagen*; vgl. *Mnl. Wbk.* op u t e k e r k e ; de *niethaag* wordt ook genoemd bij VAN DOESBORCH, XXIX, 15 en in Tspel v. d. Cristenkercke, vs. 366.

211 *dienende met vier peerden*, dat voor de krijgsmenig op moet komen met vier ruiters.

214 *Nimmermeer ghelijcken*, bij het passiedies moet men gelijke ogen werpen; - *qualijck becanst*, geen veine hebbend.

216 *is met dese vier bescanst*, de volgende zijn de begrenzingen. [Er volgt nu een hele reeks van 'lenen' waarvan telkens op allegorische wijze de grenzen genoemd worden, vaak alleen aangeduid door 'ter eenre', 'ter tweeder' G. spreekt steeds van *reegenoten*, d.i. grensgenoten, belendende bezitters; vgl. hier vs. 578. De uitgever van de druk van 1615 heeft dit blijkbaar niet helemaal begrepen en *ter eenre* veranderd in *ten eersten*].

217 *qualijck danst*, de stenen ongelukkig vallen.

218 *opscrijven*, de schuld op rekening laten schrijven (nog thans zeer gewoon; het *WNT* geeft alleen een modern voorb.); vgl. echter de parafrase (r. 253): *op screven*.

219 *verganst*, 'ongans', bedorven, dus leeg.

221 *hersteken*, (iemand) doodsteken, vgl. vs. 666.

222 *finantie*, het in leen (op woeker) geven, resp. opnemen van geld (hier ook allegorisch als 'leen' voorgesteld).

223 *hovende*, vgl. vs. 188.

225 *Lombardijen*, met zinspelning natuurlijk op de lombarden, de geldschietters.

228 *dooch*, deugt.

229 *loopt*, loopt op.

230 *met gereeden verpast*, tegen gereed geld van de hand gedaan.

232 *op ... last*, een lening te sluiten op een toekomstige erefnis.

Quarta die leyt by tgasthuysen dale.²³⁴

234 *leyt ... dale*, ter neder ligt; de zin is niet geheel duidelijk; misschien wordt bedoeld: dat men gebouwd heeft op iemand die nu in het armhuis ligt.

*

- 235 Noch een stucxken leengoets en vaste rente,
 Ghelegen te Miscom vast aen de heye,²³⁶
 Maer tis wat belast met quaden regimente,²³⁷
 Hoorende onder Jan vanden quaden reye,²³⁸
 Woonende in Taverne in welcke contreye
 240 En drincken maer borgers als lieden van degen,²⁴⁰
 Twaer jammer datmen zijn palen verleye:
 Nimmermeer nuchteren ter eenre vercregen,²⁴²
 Ter tweeder sijden so meestendeel plegen
 Tcoreken groen eten al te gadere,
 245 Ten derden lastmaken, ten baet niet verswegen,²⁴⁵
 Op zijn kints ghedeelte, al leeft moeder en vadere,
 Quarto ten gaet uute, coemt niet meer nadere.²⁴⁷

Noch een schoon hoeve met een huysken van plaisanse,²⁴⁸
 Ghelegen te Putiers en wert gehouwen²⁴⁹

- 250 +Van mijn Heere van grooter valiance
 Augustijn duechniet, een man vol ontroumen.
 Tis een dienende leen / maar tdoet de mans flouwen²⁵²
 En den ploech trecken met grooten labuere;²⁵³
 Niet dan strijckvoren, heb ict wel onthouwen,²⁵⁴
 255 En canmen daer ackeren mits tquaet humuere²⁵⁵
 Twelck desen lande is quallende alduere,
 Winter en Somer, quaet om doorbouwen saen;
 Het doet menigen man met grooten getruere
 Zijnen arbeyt om niet daer inne slaen,
 260 Dat hy achter na van gebreken moet vergaen.²⁶⁰

+[v^o]

Dese Landen zijn so costelijck om mesten
 Dat niet mogelijc en is daer op bedijen;
 Nochtans wilt schier alleman daer op nesten²⁶³
 En dees hoeve besitten en bevrijen.²⁶⁴

* 245. *baet*, G. dient. - 247. *gaet*, H. ghat.

236 *Miscom*, vgl. vs. 146.

237 *quaden regimente*, slecht beheer.

238 *reye*, misschien in den zin van waterloop.

240 drinken gewone burgers alsof zij mensen van stand waren.

242 *ter eenre*, vgl. vs. 215.

245 *last maken*, geld opnemen.

247 *ten gaet uute*, lees met H. *gat*, het gat, de deur uit, nl. gezegd tot de schuldeisers.

248 *huysken van plaisance*, lusthuisje, met dezelfde dubieuze bet. als in meisje van plezier.

249 *Putiers*, vgl. vs. 145.

252 *een dienende leen*, dat krijgdsdienst moet doen; - *flouwen*, zwak worden.

253 *den ploech trecken*, een overoud beeld voor het werk der liefde; vgl. b.v. *Antw. Liedb.* XLI, 22.

254 *strijckvoren*? H. heeft 'met den strijck voerre', met het strijkbord van voren, wat echter niet de oorspr. lezing kan zijn.

255 *humuere*, vocht.

260 *dat*, zodat; - *van gebreken*, door zwakte en ziekte.

263 *nesten*, zich vestigen.

264 *bevrijen*, voor zich in beslag nemen.

265 Het tis een ghilde ter eender sijen ²⁶⁵
Die gheen wijf so noode en mint als de zijne;
Ter tweeder sou ick my altijd met eender lijn ²⁶⁷

265 *ghilde*, hier in de bet. losbol.

267 *lijen*, het stellen.

*

En in eenen com vollen, twaer groote pijn,²⁶⁸
 Ick mocht Lasarus werden ten fijne,²⁶⁹
 270 Neen ick sekere, ick heb anders ghedacht;
 Ter derder ick moet gaen by myn trijne;²⁷¹
 Ter vierder ten wert voor gheen sonde gheacht
 Ben ick by een schoonder dan de mijne vernacht.

Noch een vol hergeweyt dwelc is gelegen²⁷⁴
 275 Tgheheel lant duere, maer meestendeel
 In Spaengien en Napels die meest zijn genegen²⁷⁶
 Tot sulcker Jachten volgen sy som geheel;
 +Dees Neerlanden mogen ooc wel trecken een seel,²⁷⁸
 Want sy dit hergewey ooc gheern besetten.
 280 Een ghesalft Coninc regeert dit prijjeel²⁸⁰
 Die eewelijck gaet metter bonter bonetten;²⁸¹
 Tselve is gelegen, wilter wel op letten,
 Tusschen Herculex van pilaernen een paert²⁸³
 En de broecpoorte vander sluys, seer quaet om netten,²⁸⁴
 285 By de keerondere daert volc neemt zijnen aert²⁸⁵
 In een warande die alomme is bewaert.²⁸⁶

+[Avijj]

Dese warande is vol wreeder dieren,
 Vol cleyns wiltbraets wit ende root,²⁸⁸
 Onder een doyleeghe gequelt metten mieren,²⁸⁹
 290 By een cranc fundament dwelc dicwils lijdt noot.
 Dese warande heeft so menigen goot,²⁹¹
 Maer dats noch al de minste sake;
 Zijn palen liggen alomme seer bloot,

- * 278. *Neerlanden*, G. Neerlanders.
 268 *in eenen com vollen*, in dezelfde kom gieten.
 269 *Lasarus*, idioot; vgl. *WNT* VIII, 1195.
 271 *trijne*, een aardige bewijsplaats hoe reeds vroeg de naam Trijntje werd geassocieerd met het begrip meisje van plezier.
 274 *een vol hergeweyt*, metonymisch voor: een leen dat vol heergewaad betaalt. In deze strofe doelt de dichter op de venerische ziekten.
 276 *Napels*, de syphilis werd *Napelsche ziekte* genoemd, fr. *mal de Naples* (vgl. LITTRÉ; LEROUX, *Dict. com.*); eveneens *Spaansche pokken* (en varianten daarop, vgl. *WNT*). - misschien is daartoe uitgevallen.
 278 *Neerlanden*, blijkbaar met wdsp. als in fr. *pays bas*; - *trecken een seel*, in dit span lopen.
 280 *Een ghesalft Coninc*, doelt blijkbaar op de arts met zijn zalven; misschien ook op het gezalfde lid (vgl. het volg. vs.); - *prijjeel*, landstreek.
 281 *metter bonter bonetten*, als dracht van de dokters en kwakzalvers. (Vgl. EVERAERT 154: Doen kende men docteurs ... ande peerssche bonetten); misschien tevens met gedachte aan het gezalfde lid.
 283 doelt op de benen als zuilen van het lichaam.
 284 *broecpoorte*, met zinspeling op *broek*, moeras; - *van der sluys*, wdsp. met Sluis in Z.-Vlaand.; - *netten*, schoon houden.
 285 *keerondere*, misschien te lezen *keervonder*, draaibrugje, wat dan kan doelen op de broekklep.
 286 *bewaert*, omsloten.
 288 *cleyn wiltbraet*, scil. (schaam)luizen en vlooiën.
 289 *doyleeghe*, doolage, drassig stuk grond.
 291 *heeft so menigen goot*, ligh onder allerlei drup (?).

Een clapoore ter eender met ongemake,²⁹⁴⁻²⁹⁸
295 Fluymen in de kele ter tweeder stake,

294-298 beschrijven verschillende verschijnselen van geslachtsziekten: *clapoore*, klapoor, zwelling der lymfeklieren in de lies.

Het crausel aen de beenen ter derder sijen,²⁹⁶
 Ter vierder een plaester rechts op de Kake
 Oft carbonckels inden hals, niet wel om lijn;²⁹⁸
 Diet wilt volgen seer selden bedijen

- 300 Noch een clippelleen ghelegen al hiere³⁰⁰
 Tusschen hals en hoofd bij grimmendale;
 Met stockvis sonder boter en scherpen biere³⁰²
 Houtmen daer huys met vreemder tale,
 Den ongetijdigen Dries hevet teenemale³⁰⁴
 305 Te Leene gehouwen over langen tijen.³⁰⁵
 +Vuystloock van desen is dysterste pale,³⁰⁶
 Een ghebacken vischken ter tweeder sijen;³⁰⁷
 Dorsschen sonder stroy, den rugge niet mijen,³⁰⁸
 Ist derde, heb ict noch wel onthouwen;
 310 Een muylpeer ter vierden en verbonden by tijen.³¹⁰
 Tis vol calaengie, men moet het wel schouwen,³¹¹
 Twert saen vergeven en saen berouwen.

+[v^o]

- Noch een lant twelc is seer profijtelijck,
 Maer de menschen als wolven en beesten seer wreet
 315 Eten deen dandere al levende subijtelijck;
 Ick en hoorde mijn dagen noyt van meerder veet.³¹⁶
 Ter eenre al willens laten wijt en breed
 De renten oploopen om gheraken
 Aen den gront voor den chijns en lutter ghereet
 320 Daer voor te gevene; ter tweeder om maken³¹⁷⁻³²⁰
 Voor haeffelijcke schult met listighe saken³²¹
 Erve te chrijgene door dreygementen³²²
 Oft doen beschamen oft panden doen staken,³²³
 Geeftmen hen gheen giften oft eenige presenten;
 325 Hoet is vercregen het zijn al goe renten.

296 *crausel*, krauwsel, schurft.

298 *carbonckels*, vurige puisten.

300 *clippelleen*, naar analogie van *zwaardleen* gevormd met *clippel*, knuppel: het leen dus dat door de knuppel geregeerd wordt; doelt op ongelukkig gehuwden (vgl. vs. 312).

302 *stockvis sonder boter*, stokslagen.

304 *ongetijdigen Dries*, vgl. vs. 161.

305 *over*, sinds.

306 *vuystloock*, vuistslagen.

307 *Een ghebacken vischken*, wsch. met zinspeling op de dwarse kerven die men in vis bij het bakken maakt.

308 *mijen*, ontzien.

310 *verbonden bij tijen*, nu en dan met een verband (over de ogen) lopen.

311 *calaengie*, rechtsvorderingen, vand. twist.

316 *veet*, vete. In deze strofe wordt bedoeld op allerlei slinkse methoden om iemand zijn goed te ontnemen.

317-320 Bedoeld wordt: de methode van de rente (van hypotheek of anderszins) te laten oplopen (niet in te vorderen) om zo de grond in zijn bezit te krijgen door hem wegens renteschuld te laten verkopen en er dan een veel te laag bedrag voor te geven.

321 *haeffelijcke schult*, schuld op roerend goed.

322 *Erve*, aandeel in de erfenis.

323 *panden doen staken*, vast doen zetten, dus in beslag nemen of verkopen.

Item noch een schoon groot costelijck leen
Dwelck is ghelegen te water en te lande,

*

- Hovende onder een deel wolven ghemeen
 Die voor Vorsten en Heeren aensien gheen schande,
 330 Comende uut Lombardijen en van langer hande ³³⁰
 In desen lande oock zijn voort ghebracht,
 Dienende met grossiers als volck van verstande, ³³²
 Financiers, banquiers, seer hooghe gheacht,
 +Douse pour cent ter eenre bedacht,
 335 Ter tweeder beneficien beleenen met ghelt, ^[Bi]
 Ter derder crijghen een goet met grooter macht
 Binnens coops coope met ghereeden ghetelt, ³³⁷
 Ter vierder een loose rekeninghe ghestelt.

- Item noch een schoon leen daer niet en wast
 340 Eenich moes / maer is dienende voor heeren
 Die niet en zijn Priesters noch in Cloosters vast
 En voor Vorsten die in gheen steene verkeeren; ³⁴²
 Voor Recht dat niet crom en is voor tscap van eeren, ³⁴³
 Den stoel van Romen sonder stapels gewijt; ³⁴⁴
 345 Voor den secreten Raet om tghetal vermeerden ³⁴⁵
 Die niet int heymelijck maer int open crijt; ³⁴⁶
 Voor Meesters van Rechte die tot gheender tijt
 En verstonden den text van haren boecken;
 Voor arme Commissarisen die ghelt noch profijt ³⁴⁹
 350 En begeeren van yemant noch na eygen baet en roecken, ³⁵⁰
 Maer dicwils den vetten Da nobis versoecken. ³⁵¹

- Ter eenre ick salt so lange appelleren ³⁵²
 Dat ick hem verdrincken sal in de golgen ³⁵³
 Met vuyle saken / mijn proces wel regeren,
 355 Hy heeft doch so menich root vosken geswolgen; ³⁵⁵

- * 342. *steene*, G. steden. - 352. *Ter eenre*, G. Ten eersten.
 330 *uut Lombardijen*, nl. de lombarden of geldschietters.
 332 *grossiers*, hier wsch. voor opkopers in het groot.
 337 *Binnens coops coope*, beneden de (inzet)prijs(?).
 342 *steene*, kastelen. Op wie de dichter doelt is mij niet duidelijk.
 343 *tscap van eeren?* Is mij niet duidelijk; de parafrase heeft het weggelaten, wsch. ook niet begrepen.
 344 *Den stoel ... sonder stapels*, de stoel zonder poten, blijkbaar de pauselijke zetel. Vs. 343-4 zijn duister; de volgende verklaring kan ik slechts als gissing geven: voor recht dat niet krom geoordeeld wordt door hen die zijn toegewijd aan de belangen van de curie, dus door de geestelijke rechters (vgl. nog *Well. M.* 215). Is deze verklaring juist, dan zouden we hier dus een steek hebben van den wereldlijken jurist Van den Berghe op de geestelijke rechtspraak; van ouds bestond er immers haat en nijd tussen die beide jurisdicties.
 345 *den secreten Raet*, de Geheime Raad die in 1531 ingesteld werd.
 346 *crijt*, te keer gaat (misschien wdsp. met *sec r e t* ?); blijkbaar was ook deze instelling bij het Leenhof niet zeer geacht.
 349 *commissarisen*, welke precies bedoeld zijn blijkt niet, misschien belastingschatters.
 350 *roecken*, l. zoeken? anders: zich bekommeren om.
 351 *Da nobis*, geef ons (uit het Onze Vader); dus: die wel weten te vragen; vgl. een soortgelijk gebruik van *habeamus* in *Boom d. Schrift.* A iv 3° (1539).
 352 *appelleren*, in hoger beroep gaan.
 353 *golgen*, golven.
 355 *root vosken*, goudstuk.

Ter tweeder van beyder sijden verbolgen

- *
 En al even krijgel en obstinaet;
 Ter derder ick salt so dapperlijc vervolgen
 En schencken so vele mijnen Advocaat,
 360 Dat ick van hem krijgen sal goeden raet
 En goede expeditie van mijnen Rechte;³⁶¹
 +Ter vierder na grooten cost en overdaet³⁶²
 Peys te maken / den commer sy slechten;
 Die saen lachen en krijten / haest kijven en vechten. +[v^o]
- 365 Noch eenen grooten tol den Biltol genaemt,³⁶⁵
 Ghelegghen onder de seeude ende fiscalen:³⁶⁶
 Ipse habet bene ter eenre / hy is befaemt
 Dat hy zijn genuechte gefaelt heeft, hy moet betalen;³⁶⁸
 Ter tweeder op een proces constich afmalen³⁶⁹
 370 Veel valsche artijckelen en soecken discoort;
 Ter derder laet smeereren en wijns ghenoech halen
 En helpen Prochiaen en coster over tboort,³⁷²
 Sy sullen te bet clappen al waert een moort³⁷³
 En brenghen voort alle de secreten;
 375 Ter vierder voor den landen soot behoort
 Dees Hoerkens manen eer sy zijn beseten³⁷⁶
 Om dat syse selfs souden hechten en speten.
- Item noch een leen daermen meestendeel backt
 Goe vette coecken, maer tdeech blijft hanghen
 380 Aen handen en vingheren daer elck na snackt,³⁸⁰
 Want tis seer soete, tdoet elcken verlanghen;
 Tselve leen met alle zijn omganghen³⁸²
 Is hovende onder een deel treffelijcke Heeren,
 Als Commissarissen die altijd zijn bevanghen³⁸⁴
 385 Met schriften en bullen die crackeel vermeereren;
 Kercmeesters en weesmeesters als volc van eeren,
 Oock onder Momboors en Testamenteurs
 Die den Weesen niet gheern en laten in verseeeren,
 Meesters vanden Gasthuysen en Controlleurs
 390 +Ende van allen Cloosters die Commandeurs.³⁹⁰

+[Bij]

- * 366. *seeude*, G. *secude*. - 367. *ter eenre*, G. ten eersten. - 391. *Ter eenre*, G. Ten eersten.
- 361 *expeditie*, afdoening.
- 362 *overdaet*, verspilling, geldweggooierij.
- 365 *Biltol*, blijkb, scherts voor: de tol die geheven wordt van de overtredingen met de billen (in re Venerea) begaan.
- 366 *seeude*, l. *seende*, gerecht der geestelijken van een diocees.
- 368 *Dat hy zijn genuechte gefaelt heeft*, l. *genichte gevoelt*, dat hij zijn nichtje geknuffeld heeft.
- 369 *afmalen*, afschilderen, dus: er bij maken.
- 372 *helpen ... over tboort*, dronken maken(?).
- 373 *al waert een moort*, al betrof het een moord, nl. waarover zij ondervraagd worden door de zeend.
- 376 *eer sy zijn beseten*, voor een ander er beslag op heeft gelegd.
- 380 *snackt*, hapt.
- 382 *met alle zijn omganghen*, in zijn hele uitgestrektheid.
- 384 *zijn bevanghen*, in de weer zijn.
- 390 *Commandeurs*, zij die commanderijgoederen beheren.

*

- Ter eenre aen die handelinghe en is geen verlies,
 Want Sint Andries doet menighen bedijen;³⁹²
 Veel vocatien rekenen, wy vermoghen dies³⁹³
 En seggen arbeyt is loons weert ter eender sijen;
 395 Ter tweeder van Weesen sommighe partien
 Ghelt te ontfanghen / en soomen mach dencken
 Hem selven daer met te behelpen ten drien,
 Al werdet verhandelt / wat mach hem dat crencken?³⁹⁸
 Ter vierder laet ons die goey mannen beschencken,
 400 Sy sullen ons rekeninghe voor goet lauderen,⁴⁰⁰
 Al isser wat doncker men sal ons niet hencken,⁴⁰¹
 Tis een abelheyt sulck practiseren.⁴⁰²
 Onder sulck een decksel sietmens veel passeren.

- Item noch eenen poel daer inne vergadert
 405 Alle tvuyl water van desen lande;
 Hy is gheleghen aen de goeyen, hy seer nadert⁴⁰⁶
 Van Joncker Machiel vol bedrochs sonder schande.
 Ter eenre een yegelijck te trecken uuten tande,⁴⁰⁸
 Rapen en schrabben tot allen termijnen;
 410 Ter tweeder wat ick can krijgen in mijn hande
 Op mijnen eedt / dat mach ick wel mijnen;⁴¹¹
 Ter derder van een v. een x. pijnen⁴¹²
 En veranderent subijtelijck tot haerder baten;
 Ter vierder alle tgoet dat Sonne mach beschijnen
 415 Soect happe qui peult sonder verlaten.⁴¹⁵
 Tghebreck is seer groot in alle staten.

+Noch een stuck Leens twelc noyt wert verheven⁴¹⁷

- Met goeder meyninge, gelijc dicwils geschiet;
 Ter eenre werden de vrienden bekeven
 420 Dat sy ter Kermissen en zijn comen niet
 Als sy ghepasseert is / ter tweeder met bediet⁴²¹
 Nooden eens voor al / en tselve niet begeeren;
 Ter derder nooden alsmen merckelijcken siet

+[v⁰]

- * 407. *Machiel*, G. Michiel. - 408. *Ter eenre*, G. Ten eersten. - 419. *Ter eenre*, G. Ten eersten.
 392 *Sint Andries*, wsch. een woordsp. op de naam, nl. met *ander*: van andermans goed plukt menigeen voordeel (met het volksgeloof betreffende de Andreasnacht kan deze plaats moeilijk iets te maken hebben).
 393 *vocatien*, l. *vacatien*, zittingen (waarvoor men betaald wordt).
 398 *hem*, nl. de wezen.
 400 *lauderen*, prijzen, erkennen.
 401 *hencken*, ophangen.
 402 *abelheyt* handigheidje.
 406 *aen de goeyen*? Dit vs. loopt niet en is wellicht bedorven.
 408 *trecken uuten tande*, versta: trekken uit de tanden, dus: zo veel mogelijk van hem halen.
 411 *Op mijnen eedt*, op mijn als juist bezworen vordering of declaratie; - *mijnen*, mijn maken, inpalmen.
 412 *pijnen*, scil. *pijnen te maken*.
 415 *verlaten*, aflaten.
 417 *wert verheven*, als leen erkend. In deze strofe worden de niet-gemeende nodigingen gehegeld.
 421 *met bediet*, met bedoeling, op een uitrekening.

Dat sy elders gebeden zijn om gaen smeeren; ⁴²⁴

424 *smeeren*, smullen.

- *
 425 Ter vierder selve gaen buyten teeren⁴²⁵
 Alsmen volck genoot heeft en seggen: voorwaer,
 Ick dachte dat ghy hadt eenige affeeren
 Die u belette te comen hier naer.
 Veel soecken eere sonder cost, dit sietmen openbaer.⁴²⁹
- 430 Noch een warande die seer is verladen
 Met loose hasen en dobbel foretten,⁴³¹
 Sulcke Vossen die doen groote schaden,
 En doortogen Visschen, quaet om vangen met netten.⁴³³
 Hy is loos genoeg ter eenre om yet beletten;
- 435 Ter tweeder / hy is werm van smunters vier;⁴³⁵
 Ter derder par ma foy soutmen hem versetten⁴³⁶
 De Heere sou verliesen eenen goeden Officier;
 Ter vierder tis een man van bestier,⁴³⁸
 Hy weet waer nemen en waer geven,
- 440 Maer meestendeel te nemen is zijn desier;
 Al comet vander sijen, hy isser in gedreven.⁴⁴¹
 By primum mihi wert menighe verheven.
- Noch een warande vol grooter dieren,⁴⁴³
 Als Buffels en Esels van grover aert,
- 445 ⁺Deynen en Rekels quaet om bestieren,⁴⁴⁵
 Ghelegen onder Honsem de meeste paert.⁴⁴⁶ +[Bij]
 Ter eenre om een mijte te wesen beswaert
 En aen te nemen een Proces oft ghekijf;⁴⁴⁸
 Ter tweeder op zijn goet te wesen vermaert
- 450 Voor een deyn en sparent uut zijn lijf;⁴⁵⁰
 Ter derder tegen elcken te wesen seer stijf
 En niemant yet te vergeefs doen oft raden;⁴⁵²
 Ter vierder noch schaemte noch eere int lijf
 Maer als eenen sloef thuyt sitten beladen.
- 455 Een edel herte soect vrome daden.

- * 452. *niet*, G. niemant.
- 425 *gaen buyten teeren*, elders gaan eten.
- 429 *sonder cost*, zonder dat zij er iets aan ten koste hoeven te leggen.
- 431 *dobbel*, dubbelhartig.
- 433 *doortogen*, doortrapt, uitgeslapen. In deze strofe wordt blijkbaar bedoeld op oneerlijke of omkoopbare ambtenaren.
- 435 *hy is werm van smunters vier*, hij zit dicht bij de plaats waar de gelden beheerd worden (of waar het geld gemunt wordt?).
- 436 *versetten*, vervangen.
- 438 *bestier*, beleid.
- 441 *vander sijen*, door zijdelingse aandrang, door intrigues.
- 443 *primum mihi*, (de gedachte aan) eigen voordeel.
- 445 *Deynen*, eig. damherten, maar met zinspeling op het homoniem dat gierigaard betekent.
- 446 *Honsem*, vgl. vs. 153.
- 448 *aen te nemen*, aan te vangen.
- 450 *deyn*, vrek, schrielhans.
- 452 *te vergeefs*, om niet, gratis.

Noch eenen berch den keyenberch geheeten, ⁴⁵⁶

456 *den keyenberch*, de woonplaats van de keien, van hen wien de kei in't hoofd leutert; vgl. *WNT* VII, 2059 en de daar genoemde plaatsen.

*

- Ontrent eenen crancken hoofde ghelegen,
 Comende door crijgelheyt diet al wilt weeten ⁴⁵⁸
 En volgen zijn opinie tot boosheyt genegen.
 460 Een ander schampelijc berispen en bewegen ⁴⁶⁰
 En door onverstandicheyt wat quaets beschrijven; ⁴⁶¹
 Met grooter vermetenthey, ten dient niet verswegen,
 Tgoet met quaden loonen en even nijdich blijven;
 Door haet eens anders goede fame verdrijven
 465 En sonder discretie op de Heeren crayen;
 Commotie maken, vechten en kijven
 En als een riet met alle winden wayen
 Zijn palen die liggen tot veel stayen. ⁴⁶⁸

- Noch eenen berch, den vuylenberch genaemt,
 470 Alomme beset met ongeschichten houte,
 Den selven hovende en wort geraemt ⁴⁷¹
 Onder eenen Meyer mal pleysant van coute.
 +Met een ander spotten, elcken seggen zijn soute ⁴⁷³
 Ter eenre / en die zijne niet mogen tijen; ⁴⁷⁴
 475 Ter tweeder goet geselschap met plompen assoute ⁴⁷⁵
 In arguwacien stellen; ter derder sijen ⁴⁷⁶
 Eens anders welvaert en gheluck benijen;
 En therte door afgonst inwendich knagen;
 Ter vierder hemselves niet connen vermijen ⁴⁷⁹
 480 En om een beter yet lijden oft verdragen.
 Desen berch alomme heeft veel quaey slagen.

+[v^o]

- Item noch een Capelle daermen dagelijcx singt
 Musijcke die met veel partijen gaet,
 Maer daccordantie seer qualijck clingt
 485 Want het zijn al montetten van calaengien quaet. ⁴⁸⁵
 Men tiert daer niet luye, elck mijt hem, Jaet ⁴⁸⁶
 Uuter stemmen te singen, want niet betaemt ⁴⁸⁷
 Dat alleman hoore / dus houtmen besijen maet ⁴⁸⁸

- * 469. *vuylenberch*, G. *uylenberch*. - 473. *soute*, G. *foute*.
 458 *diet al wilt weten*, over alles een mening wil hebben, alles beter wil weten.
 460 *bewegen*, beoordelen? vgl. de bet. A, 2) bij VERDAM.
 461 *beschrijven*, toeschrijven; - *onverstandicheyt*, wanbegrip.
 468 *stayen*, staden, plaatsen.
 471 *hovende*, vgl. vs. 188.
 473 *soute*, misschien is bedoeld *sout* in de zin van soldij, hier dus figuurlijk voor: wat hem toekomt, mogelijk echter heeft G. met *foute* de juiste lezing.
 474 *en die zijne niet mogen tijen*, en z i j n gebreken mag men hem niet verwijten. Of moet men lezen *lijen*?
 475 *assoute*, aanval, provocatie.
 476 *in arguwacien stellen*, tot redetwisten brengen, ruzie veroorzaken.
 479 *hem vermijen*, zich onthouden.
 485 *montetten*, motetten; misschien is de *n* opzettelijk ingevoegd om een woordspeling met *mond* te maken, immers wordt in deze strofe de (heimelijke) kwaadsprekerij gehegeld; - *calaengie*, vgl. vs. 311; hier misschien met zinspeling op *calomnie*.
 486 *niet luye*, niet luide (met mouillering); - *mijt hem*, onthoudt zich van.
 487 *Uuter stemmen*, uit volle borst, luidop.
 488 *besijen maet*, buiten de maat, het gezang.

*

Veel stucken met discoorde versaemt.

490 Haer palen moeten oock zijn vernaemt:

Ter eenre een dinck secretelijck vertrecken ⁴⁹¹

Tot dat alle de Werelt door is befaemt

En dat alleman wete en can ontdecken.

Achterclap doet veel onvreets verwecken.

495 Ter tweeder singmen in tfauset een liet; ⁴⁹⁵

Ter derder watmen elders siet oft hoort

Terstont overdragen, al ist oock geschiet

Over eens goets mans tafele een lichtverdich woort; ⁴⁹⁸

Ter vierder alomme te maken discoort,

500 Van een ander te clappen door nijt en haet

⁺En niet te verswijgen al waert ooc een moort,

Maer tselve aen te brengen met valsch verraet,

Al en heeft hy den loon niet die daer toe staet, ⁵⁰³

Noch den Officier van dien gheenen eedt gedaen,

505 Hy verblijdt hem dat hy mach sayen zijn zaet

Daer een ander af mach verdriet ontfaen.

Haet en nijt heefter vele doen vergaen.

⁺[Biiij]

Noch isser den Alfsberch, op welck zijn versaemt ⁵⁰⁸

Veel costelijcke boomen van grooter weerden.

510 Die selve dragen appelen, Wittingen genaemt, ⁵¹⁰

Hovende onder Mallenborch en zijnder eerden. ⁵¹¹

Ter eenre hemselves prijsen en aenveerden

Lichtelijck de eere diemen hem biet;

Ter tweeder terstont in sotten clap volheerden

515 En lichtelijc lachen al waert ooc om niet;

Ter derder hemselves laten duncken siet

Dat hy seer wijs is en daer toe hooge geleert;

Ter vierder die gheern heeft datmen yet

Toont schoon samblant en gheerne is gheeert.

520 Eygen lof aentrecken sotten hoochmoet vermeeret.

* 495. *singmen*, G. *singhtmen*.

491 *vertrecken*, oververtellen.

495 *in tfauset*, in falsetstem, met zinspeling op *vals*.

498 *Over*, aan.

503 *daer toe*, nl. op het aanbrengen.

508 *Alfsberch*, berg van de alven, de geesten die de warhoofdigheid veroorzaken.

510 *Wittingen*: de witting of witte platte is volgens KNOOP, *Beschr. v. Appelen en Peeren* (1758), p. 8, een vrij grote, platte, witachtige appel, 'zeer laf van smaak, weshalve maar een zeer gemene Pot-Appel is'; vgl. *Mnl. Wdb.*; uit de derde daar aangehaalde plaats (v. Stijvevoort LXXXV, 40/41) blijkt dat er dezelfde verdwazende kracht aan werd toegeschreven als aan de bloeiende bonen. Dit berust blijkbaar op woordspeling met het door KILIAAN vermelde *wit(t)ingh*, dat hij vertaalt met *gnarulus*, *sciolus*, knapperdje, bij-de-handje; de Leuvense studenten werden volgens hem 'Lovensche wittingen' genoemd. Daarbij is wsch. ook van invloed dat *wit* wel eens met dwaasheid geassocieerd wordt; vgl. nog D. BAX, *Jeroen Bosch* 167.

511 *Mallenborch*, vgl. het in De Sotslach, vs. 179 genoemde *Malgrom*, en *Mallegem*.

- Onder desen berch moet hem onderhouwen ⁵²¹
 Die vader vanden alve en die meeste part
 Van zijnen lande dat doet hy doorbouwen
 Meest vanden Brabanders, die zijn vermaert ⁵²⁴
 525 Hoe ouder hoe sotter, tis wel haren aert.
 Die selve vader is van dier natueren
 Dat hy zijn tonge om schande noch schade en spaert,
 Ten sy dat yegelijc wilt volgen zijn kueren, ⁵²⁸
 Yerst moet al goet zijn, oft hy en can niet gedueren, ⁵²⁹
 530 Al wat dat hy seyt en wesen ghelaudeert;
 Ooc moetmen loven en prijsen tallen hueren
 En honich om den mont werden ghesmeert.
 Had de sulcke noch twee ooren, hy waer gestoffeert. ⁵³³

- Item noch een schoon dorp, geheeten lichtenaert.
 535 Dit stucxken leengoets heeft dat gansche lant
 Onder hem sorterende en is verre vermaert;
 Zijn palen zijn alomme seer wel becant:
 Ter eenre eenen yegelijcken met bot verstant
 Zijnen staet vertrecken / blasen en fluyten; ⁵³⁹
 540 Ter tweeder te glorieren als een truwant ⁵⁴⁰
 In alle quaetheyt en valsche statuyten; ⁵⁴¹
 Ter derder yegelijcx ghebreken uuyten ⁵⁴²
 En alle dinc verhalen al ghinct hem selfs ane; ⁵⁴³
 Ter vierder zijnen naesten met cluchten en cluyten
 545 Altijt betalen met stouten vermane.
 Liegen en bedriegen hout nu de bane.

- In dit dorp verheven gaet een haegmunte ⁵⁴⁷
 Die verboden is door het gantsche lant,
 Nochtans tallen plaetsen wel te puncte
 550 Hout sy haren cours en gaet over hant. ⁵⁵⁰

521 *hem onderhouwen*, verblijf houden.

524 *Brabanders*: in een 16de-eeuwse kroniek in hs. komt het volgende rijmpje voor (*Oude Tijd* 1869, 151): Noch seyt men van een Brabander tallen tijden en uren / Hou ouder, soo sotter stelt hy sijn curen; vgl. CORNELISSEN, *Ned. Volkshumor* I, 23; II, 7. Men vindt een toespeling daarop ook reeds in Erasmus' *Moria* (c. XIV): *Stultitiam unam esse rem, quae et iuventam ... remoretur, et improbam senectam procul arceat. Ut non temere de Brabantis populari sermone jactatum sit. In de Nederl. vertaling die in 1560 in Emden verscheen staat hierbij in margine: 'De Brabanders dat alder vriendelicste volc / zijn altijts vrolick. Waer wt dat ghemeyn sprecwoort coemt / De Brabanders hoe ouder hoe sotter'. Een dergelijke toevoeging in de vert. van VAN HOOGSTRATEN.*

528 *zijn kueren*, wat hij verkiest.

529 *al* te verbinden met vs. 530.

533 *noch twee ooren*, nl. van de zotskap; vgl. 'Maistre Oomken prince coronne des doctevrs a quatre oreilles' (in *Revue Belge* 1936, 77); - *gestoffeert*, goed uitgerust.; - *lichtenaert*, vgl. vs. 147.

539 *Zijnen staet vertrecken*, vertellen hoe men er financieel aan toe is; - *blasen*, pochen.

540 *truwant*, schelm.

541 *statuyten*, beginselen.

542 *uuyten*, uitbazuinen.

543 *ghinct ... ane*, kwam het te na.

547 *haegmunte*, heimelijk geslagen, valse munt.

550 *over hant*, van hand tot hand.

- Stofferen sonder verwe seer wel beplant ⁵⁵¹
 Is dierste pale van desen goye;
 Schieten over den doel en verre van cant
 Is die tweede gecomen vanden bloye; ⁵⁵⁴
 555 Die derde certeyn ick seere verfoye,
 Want stijven sonder stijf sel is haren name; ⁵⁵⁶
 +Die vierde verstaet, eer ick yemant vernoye,
 Is blasen sonder blaesbalch, niewers toe bequame. ^{+[Bv]}
 Op luegenen bevonden is groote diffame.
- 560 Noch eenen berch, genaemt den muelenberch siet,
 Met een costelijcke wintmuelen, wayende
 Met allen winden / maer men can daer op niet
 Dan licht goet gemalen, hoe dat is beschayende, ⁵⁶³
 Nochtans is sy seer wackerlijc drayende.
- 565 Gheloven en niet doen is aen deen sijde gepaelt,
 Nooden en ontnooden ter tweeder sayende; ⁵⁶⁶
 Hem alle dinck beroemen, nochtans qualijc betaelt
 En niet daer toe doen ter derder verhaelt;
 Ter vierder niemanden gheen waerheyt houwen. ⁵⁶⁹
- 570 Dit is de boumuelen daer dit commuin op maelt, ⁵⁷⁰
 Edel / onedel / mannen en vrouwen,
 Zijn vruchten zijn naglacht / en te laet berouwen. ⁵⁷²
- Noch een costelijc slot met dobbel graven, ⁵⁷³
 Maer het is op eenen quayen gront gefondeert,
- 575 Gheheeten luegenhagen vol quader haven,
 Nochtans ist al wel gewapent wat daarop logeert, ⁵⁷⁶
 Maer lichtelijc gecleet en ghehabiteert;
 Daer regenoot af is ter eender sijen ⁵⁷⁸
 Schoon voor thooft, maer achter rugge blameert; ⁵⁷⁹
- 580 Al gravende geveysde vriendschap belijen ⁵⁸⁰
 Ter tweeder / en dat den mont anders spreect ten drijen
 Dan therte meynt / coemt ter derder sijen tegen;
 Suyt en Westwaert ter vierder partijen

- 551 *Stofferen sonder verwe*, grootspreken zonder dat dit op iets berust; - *seer wel beplant*, misschien te verbinden met *pale* in het volg. vers? dan: de zeer solide geplante grenspaal.
- 554 *gecomen vanden bloye*, wat voortkomt van het gewas 'van desen goye' (552) (misschien ook met gedachte aan de bloeiende bonen?).
- 556 *stijven sonder stijf sel*, in dezelfde zin gebezigd als *stofferen sonder verwe* in vs. 551 en *blasen sonder blaesbalch* in vs. 538.
- 563 *hoe dat is beschayende*, hoe schadelijk dat ook is.
- 566 *ontnooden*, afzeggen.
- 569 *waerheyt houwen*, zich houden aan wat men gezegd of beloofd heeft.
- 570 *boumuelen*, wsch. te lezen *banmuelen*; - *dit commuin*, deze dorpsgemeente.
- 572 *naglacht*, wsch. te lezen *nagedacht* (vgl. *achterdenken*), berouw; indien *nagelach* bedoeld is, kan men dit opvatten als bespotting achteraf.
- 573 *graven*, grachten.
- 576 *wat daarop logeert*, in bezetting ligt.
- 578 *regenoot*, grensgenoot; vgl. vs. 215.
- 579 *Schoon voor thooft*, vriendelijkheid in iemands gezicht, waar hij bij is.
- 580 *Al gravende*, terwijl men de vriendschap ondermijnt.

- Daer is dwijwater vanden hove gelegen.⁵⁸⁴
 585 +Voor goet gelt wert dicwils lavuyt vercregen.⁵⁸⁵
- Noch een groote prochije vol doncker cuylen,
 Gheheeten onser vrouwen prochije wijt en groot,
 Daer veel communicanten onder schuylen,
 Daer de palen af zijn oft regenoot:
 590 Yerst met mijn wijf beraden of sy sloech my doot;
 Ter tweeder alle thuyswerc doen en tbedde maken;⁵⁹¹
 Niemand mogen in huys brengen, hoe vrient minioot,⁵⁹²
 Ten moet zijn wijf believe ter derder staken;⁵⁹³
 Ter vierder als dwijf spreekt van eeniger saken,
 595 So moet de man toehooren en swijgen al stille,
 Oft hy creech eenen snau van quader spraken
 Oft een vuyst op den nuese tot eenen brille.
 Sulcx wordt hy die in als volcht eens quaets wijfs wille.

+[v^o]

- Onder dese prochije wonen een deel sotten,
 600 Gheheeten coussen sotten hovende gemeynlijk⁶⁰⁰
 Onder de ionge Jonckers die op dwijf versnotten⁶⁰¹
 En onder die clercken van Lueven onreynlijk,⁶⁰²
 Die hen wat sot gestudeert hebben certeynlijk,
 By welke prochije paelt aen dysterste quartier
 605 Seer vroeck en qualijc gehout vileynlijk;
 By dwijf den achternoen slapen ter tweeder hier;
 Ter derder die poese cussen om dat het vier⁶⁰⁷
 So heet in de poort is by den achterhoecke;
 Ter vierder seer ialoers zijn op den broddier⁶⁰⁹
 610 Om dat dwijf so lodderlijk siet uutende doecke.⁶¹⁰
 Dese volgen al Joncker prepus vanden broecke.⁶¹¹

584 *dwijwater vanden hove*, vert. van fr. *eau bénite de cour*, 'expression proverbiale pour exprimer les vaines protestations d'amitié ou de protection' (LITTRÉ).

585 *wert ... lavuyt vercregen*, krijgt men niets dan mooie praatjes, wordt men voor de gek gehouden.

591 *thuyswerc*, het huishouden, het huishoudelijk werk.

592 *hoe vrient minioot*, hoe'n goede vriend het ook is

593 *ter derder staken*, als derde grenspaal.

600 *coussen sotten*, hier is *coussen* op te vatten in de overdr. bet. van cunnus (zie *WNT VII*, 5863; H. heeft *cutte*); gedoeld wordt op lieden van een al te zinnelijk temperament.

601 *versnotten*, verzotten.

602 *clercken*, studenten.

607 *die poese*, H. heeft cru-weg *kut*.

609 *broddier*. Dit woord is tot nog toe alleen bij KILIAAN aangetroffen, die het omschrijft als 'Podex turpis, anus stercore foedatus' (vgl. *WNT III*, 1407); het woord was evenwel ook in het Frans bekend, het komt voor in de *Chroniques de Gargantua*, de voorloper van het beroemde werk van Rabelais; zie Lacroix' uitgave daarvan, *Appendice* p. 568: 'puis s'en va deslacher son brodier si tresimpetueusement' etc., en vgl. ook Roger de Collerye, *Œuvres* (ed. d'Héricault, 1855) 64: 'Je vous estoys ceint sur la brode D'ung beau baudrier riche et plaisant', aldaar verklaard als 'derrière, hanche, reins'. Hier moet men blijkbaar aan een overdr. bet., ongeveer als snotneus, denken.

610 *lodderlijk*, wulps.

611 *prepus*, misschien een zinspeling op Priapus, maar wat is het tertium comparationis?

+Item in dese selve prochije woonen

+ [Bvj]

- Een deel gapaerts die meer door den mont laten gaen
 Dan door de ooren / ick sal u de palen toonen.⁶¹³⁻¹⁴
- 615 Dyerste: met quade wijfs kijven en hen tegenstaen;⁶¹⁵
 Ter tweeder: ick ghedraechs my van dat ghy doet vermaen,⁶¹⁶
 Ghy sult dat goet doen voor Heeren en knechten;⁶¹⁷
 Ter derder tegen kinderen op hangen oft slaen,⁶¹⁸
 Oft tegen innocente sotten vechten;⁶¹⁹
- 620 Dese zijn al vanden crancken geslechten
 Die hen lichtelijc laten bewegen.
 Alle dinck becorten / berispen oft berechten⁶²²
 Is aen de vierde pale gelegen.
 Tis al wijven werc die sulcke dingen plegen.
- 625 Noch woonen in dese prochije selsaem druylen⁶²⁵
 Gheheeten tatolven, die met eenen worde⁶²⁶
 Terstont geseten zijn op haer muylen.
 Haer palen liggen al met discoorde:
 Gaen sonder spreken leyt ten eenen boorde;
- 630 Van quaetheyt swillen ghelijc een padde, dat leyt
 Ter tweeder aen eenen quaden oorde;
 Van gramschap crijten ter derder sijen schreyt;
 Dees regenooten liggen al scheefhoeckich gespreyt,
 Men canse niet wel te rechte vertellen.
- 635 Ter vierder paelt aen eenen hoeck geseyt,
 Hemselves dan weder te vreden stellen.
 Veel zijnder die te vergeefs henselves quellen.
- +Item in alle voorseyde leengoeden te samen
 En werden geen vrouwen gheexcludeert,⁶³⁹
- 640 Maer mogen in alle stucken deelen by namen⁶⁴⁰
 Op en dien dat hem elck reguleert⁶⁴¹
 Inde poincten navolgende gespecificeert:

+[v^o]

- 613-14 die meer praten dan luisteren.
 615 *hen tegenstaen*, met haar argumenteren.
 616 *ick ghedraechs my*, ik zal mij daarvoor wenden tot -, mij beklagen bij (scil.) het gerecht; - *doet vermaen*, beweert.
 617 *goet doen*, er rekenschap van geven, het goedmaken.
 618 *op hangen*, een kamp beginnen (wat opgehangen wordt is eig. de prijs; vgl. *WNT* XI, 798, 2, *b*; vand. absoluut voor: iets tot inzet nemen, dus een strijd er over beginnen). De verklaring die het *WNT* op kol. 795 bovenaan geeft van deze plaats (nl. van de variant uit H.) is onjuist.
 619 *innocente*, onnozele.
 622 *becorten*, er wat van af doen, er wat op af te dingen hebben.
 625 *druylen*, zotten.
 626 *tatolven*, snatergekken (zie *WNT* en verg. *snotolf*; het tweede lid zal in deze woorden eer zinspelen op *alf* dan op *Adolf, Rudolf* e.d.; vgl.: 'een troongie ... om ionghe tatolfs te verveerne', *Esb. v. d. Patroon v. d. Alven* (HERMANS, *Red. in N.-Brab.* 292); - *die ... op haer muylen*, die om een woord dadelijk op hun paard zitten, verstoord zijn.
 639 *geen vrouwen gheexcludeert*; vgl. GALESLOOT, *Inventaire* I, xlv: 'les femmes n'étaient pas tenues de venir en personne faire le relief de leurs fiefs, bien qu'il y ait de nombreux exemples du contraire'. Zij worden vertegenwoordigd door mombers.
 640 *by namen*, zoals zij genoemd zijn (?).
 641 *Op en dien*, op die voorwaarde, mits, vgl. 811.

*

- Yerst alle wijfs die tegen haer mans gebeerren,
 Altijt in hen Redene oft woorden varen ⁶⁴⁴
 645 En al contrarie doen dat de mans begeeren.
 Hen verwijten wat gebuert is over seven Jaren,
 Die vier seggen als de mans een verclaren,
 Die tegen haer mans altijt argueeren
 En willen recht hebben dat ooc luegenen waren; ⁶⁴⁹
 650 Die op haer mans lichtelijc murmureren,
 Die tegen haer mans keeken en parlementeren ⁶⁵¹
 Altijt als sy droncken zijn, al sout qualijc gaen; ⁶⁵²
 Die altijt pruetelpotten sonder cesserren,
 Al sou de man dul werden, vechten oft slaen.
 655 Dese mogen dees leengoeden wel ontfaen.

- Die de mans met ander vrouwen betichten,
 Die hen denct dat sy wijser zijn dan de man
 En die de mans willen leeren en onderrichten
 Den meester maken, nochtans selve niet en can;
 660 Die op straten gaen roepen en tieren dan
 Als sy haer leet in huys niet mogen wreken;
 Die de mans na loopen by een eerlijck gespan ⁶⁶²
 In alle Herbergen met qualijc spreken;
 Die elcken clagen over haer mans gebreken;
 665 Die haer selven droncken drincken, vol en sat;
⁺Die op strate moort roepen, mijn man wilt my hersteken, ⁶⁶⁶
 Als haer de man dreycht oft misseyt haer yet wat.
 Dese hebben ooc al in dees leengoeden stat.

+[Bvij]

- Die van haer mans willen scheyden als lacke dillen ⁶⁶⁹
 670 Om dat sy niet genoeg genueselt en worden; ⁶⁷⁰
 Die op haer mans niet passen en willen; ⁶⁷¹
 Die de mans doen haspelen en de cleeren torden; ⁶⁷²
 Die haer kinderen om smans wille smijten en gorden ⁶⁷³
 Als sy niet en mogen queeken sonder bescheet; ⁶⁷⁴
 675 Die op haer maerten altijt kijven en corden ⁶⁷⁵
 Als hen een ander gedaen heeft eenich leet;
 Die Honden en Catten wech stooten ghereet

*

675. *corden*, G. knorden.
 644 *in hen Redene ... varen*, hen in de rede vallen.
 649 *dat ooc ... waren*, al waren het ook.
 651 *keeken*, kijven.
 652 *al sout qualijc gaen*, al zou daardoor het huwelijk mislukken.
 662 *gespan*, gezelschap.
 666 *hersteken*, blijkb. voor *ersteken*, doorsteken (vgl. hd. *erstechen*).
 669 *lacke dillen*, geile meiden.
 670 *genueselt*, eufemisme voor wat in G. *gevogeld* genoemd wordt.
 671 *passen*, acht slaan.
 672 *torden*, uitwringen.
 673 *gorden*, blijkbaar in de tot nogtoe alleen uit KILIAAN bekende bet. van geselen ('caedere loris').
 674 *queeken sonder bescheet*, zonder oordeel meekwebbelen.
 675 *corden*, wsch. met dissimilatie uit *korren*, brommen, knorren.

*

Als hen eenich dinck let daer sy op bijten;⁶⁷⁸
 Die haer mans tot alle quaet verwecken heet;
 680 Die alle maende een maerte verslijten.
 Die mogen al genieten dees leens profijten.

Die niet en swijgen al soumense cruepel slaen,
 Die hen altijd willen int water versincken,⁶⁸³
 Die altijd vanden mans willen loopen gaen,
 685 Die niet en mogen sien eten oft drincken,
 Die haer mans vrienden verachten en op hen stincken⁶⁸⁶
 Met veel achterdeels en groote resten,⁶⁸⁷
 Die clappaerts / clappeyen gelooven en wincken,⁶⁸⁸
 Die nimmermeer connen spreken ten besten,⁶⁸⁹
 690 Die den mans verwijten met veel questen⁶⁹⁰
 Dat hy niet weert en is dat hyse oyt sach;
 Die in hen selven glorieren en mesten⁶⁹²
 +Als haer mans vergramt zijn en maken geclach;
 Dese mogen dit leen besitten sonder verdrach.

+[v^o]

695 Die hen terstont alle dingen belgen,
 Die van gramschap den sot uuter mouwe ontknoopen⁶⁹⁶
 Als sy metten mans niet mogen drincken en swelgen;
 Die heymelijcke schult maken en ten diersten coopen,
 Die den pot altijd laten in dasschen loopen,⁶⁹⁹
 700 Die de mans helpen kijven op haar knapen vrij,⁷⁰⁰
 Die altijd over knecht en / jongers clagen met hoopen,
 Die haer knechten haten daerom dat sy
 Den man gediensstiger zijn dan hen daerby;
 Die altijd sitten by haer ouders en clagen,
 705 Die hen terstont besiect maken met groot ghecry⁷⁰⁵
 Als sy een soufflette krijgen by vlagen;
 Sulcke machmen dit leen al wel op dragen.

Die drye maerten houden en eene waer genoech,
 Die haer dochteren laten naerder trecken⁷⁰⁹

*

701. *knecht en*, G. knechten.
 678 als haar iets hindert waar zij zich over verbijten, over lopen te pruilen.
 683 Die altijd zeggen dat zij zich gaan verdrinken.
 686 *op hen stincken*, hen smaden, op hen afgeven (vgl. *WNT*, bet. 5).
 687 *Met veel achterdeels*, door veel tot hun nadeel te zeggen(?). - *resten*?
 688 *wincken*, aanhalen.
 689 *spreken ten besten*, iets ten goede uitleggen, tot verzoening gezind zijn.
 690 *questen*, omhaal van woorden.
 692 *mesten*, er in groeien, zich verkneukelen.
 696 *den sot uuter mouwe ontknoopen*, haar boosheid (boosaardige dwaasheid) laten blijken; vgl. vooral de volg. plaats uit WESTERBAAN waaruit blijkt dat 'den gek uit de mouw laten' ook op het tonen van drift kan slaan: 'Men sagh't en was geen deeg en dat het honen souw, Doch niemant liet de geck noch kijcken uyt de mouw' (*Ged.* I, II).
 699 *den pot*, het eten.
 700 *knapen*, dienaars.
 705 *hen ... besiect maken*, doen alsof zij ziek zijn.
 709 *naerder trecken*, aanhalen.

*

- 710 Van Papen en gehoude mans spay en vroech,
 Om dat sy niet souden brassen / suypen en lecken;⁷¹¹
 Die haer mans heeten liegen met spijtigen becken,
 Die altijd commeren hebben voor en naer
 Daer sy heymelijc met brassen tot sulcke plecken
 715 Als de mans van huys gereyst zijn hier oft daer;
 Die altijd jaloers zijn op haer mans eerbaer,
 Die haer altijd siecker maken dan sy zijn,
 Die muylen als de man yewers genoot is voorwaer⁷¹⁸
 En niet en mogen met gaen / dan schieten fenijn;⁷¹⁹
 720 Die mogen dit leengoet wel verheffen fijn.⁷²⁰

+Die liever op strate kijven dan in huys seer stout,
 Die de mans willen bevechten en smijten,
 Die niet poortvast en zijn voor den ruggebout,⁷²³
 Die den mans altijd haer goet verwijten,⁷²⁴

+[Bviiij]

- 725 Die in de camere inden pot altijd schijten,
 Die altijd in haer cleeren prousselen seere,⁷²⁶
 En ooc suer sien, henselven eten en bijten;⁷²⁷
 Die trecht beter willen verstaen dan mijn heere
 Den Advocaet doet, ja thienmael meere;
 730 Die van dat hayr twelc niet op thoofst maer onder wast
 Braseletten maken / twelck tot elcken keere⁷³¹
 So veel te seggen is: vrij na tbomgat tast;⁷³²
 Dese zijn in dit leengoet gheerft alder vast.

Die elcken zijn leet willen ontvouwen⁷³⁴

- 735 En hen selfs leedt niet en willen hooren;
 Die andere mans veel spraken houwen,
 Haren mans te spijte, al mach hijt hem stooren;
 Die door haer vingeren pissen als arme slooren
 Omdat mense niet en soude hooren struylen;⁷³⁹
 740 Die hen met schoone woorden laten verdooren⁷⁴⁰
 Dat sy onder ander mans cleeren schuylen;

* 711. *niet*, H. met. - 741. *ander mans*, G. haer mans.

711 *Om dat*, opdat; - *niet*, lees met H. *met*.

718 *muylen*, een zuur gezicht zetten.

719 *En niet*, als zij niet; - *schieten fenijn*, giftige opmerkingen maken.

720 *verheffen*, vgl. vs. 417.

723 *ruggebout*: *bout* is een oud Bargoens en volkswoord voor stuk drek (vgl. het refrein in *Leuv. Bijdr.* IV, p. 356 vg., vs. 101), dat onherkend nog voortleeft in de platte zegsw. 'je kan me de bout hachelen'.

724 die haar mannen altijd voorhouden dat het goed, de bezittingen van haar afkomstig zijn.

726 *prousselen*, lees *pronsseelen*, knoeien, frutselen.

727 *henselven eten en bijten*, zich op(vr)eten en verbijten.

731 *Braseletten*, wel een zeer curieus gebruik! Het haarfetichisme schijnt ook al geen moderne uitvinding te zijn.

732 *bomgat*, eig. spongat.

734 die het verdriet van anderen uitvoerig bespreken en uiteenrafelen.

739 *struylen*, het geluid (maken) van een straal die ergens tegen botst. Hoewel vooral oostelijk (bij KIL, 'Sax. Sicamb.'), was het woord toch ook in het vlaams (DE BO) en Antwerps (CORN.-VERVL.) bekend.

740 *verdooren*, het hoofd op hol brengen.

Die haer cleeren laten verrotten en vervuulen
 En van luyheyt niet en connen opgestaen;
 En al die curieus vol hooverdijen puylen ⁷⁴⁴
 745 En boven haren staet uutwendich gaen; ⁷⁴⁵
 Dese mogen dit leengoet met recht ontfaen.

⁺Ordinantien, statuyten hoe in wat manieren
 Men ontfangen sal dees leengoeden voorscreven ⁷⁴⁸ ⁺[v^o]
 Hoe datmen te hande te monde sal comen bestieren ⁷⁴⁹
 750 En ooc alle puncten articulen daer neven
 Hoe en in wat manieren sy moeten gedreven
 En onderhouden werden op seker boeten
 Ende hoemen dabusen sal te kennen geven
 En hoe hen successie voort en voort sal voeten ⁷⁵⁴
 755 En in rechter linien versterven moeten.

Yerst: wanneert yemant gebuert in eenige hoecken
 Dat hy zijn Leengoet moet ontfangen bekinnich, ⁷⁵⁷
 So salmen terstont zijn wapene soecken
 En lesen hem zijn articulen rechtsinnich,
 760 En dan moet hy zijn wapen cussen innich,
 Ghetrouwicheyt den Heer sweeren by den messe ⁷⁶¹
 En wanneer dat hy yemanden vint verwinnich ⁷⁶²
 Die by successien ofte versterffenesse
 Oft by van hemselves eenige goeden in cesse ⁷⁶⁴
 765 Heeft liggende, die sal hy aenbrengen voort
 Om in gescreven te worden by expresse,
 Tot onderstant zijns Heeren hier af doen rappoort,
 Op dat elck zijn leen ontfange so dat behoort.

En so menichmael als hy totten ontfange comt ⁷⁶⁹
 770 En sal telcker reysen meer gheven niet
 Voor de rechten, want van outs so is ghesomt, ⁷⁷¹
 Als voor stadhouderen / griffieren en manschap yet ⁷⁷²

744 *puylen*, stampvol zitten met.

745 *uutwendich*, met uiterlijk sieraad. Over de gevaren van de 'uitwendigheid', het pronken met mooie kleren en sieraden, weidt vooral HOUWAERT in zijn Lusthof der Maagden (boek II) in den brede uit.

748 *ontfangen*, t.w. uit handen van den leenheer

749 *te hande te monde comen*, het leen verheffen als er een nieuwe leenheer komt (Fr. relief de main à bouche; zie *Tijdschr.* XVI, 69).

754 *hen*, haar (van de lenen); - *voeten*, van lid op lid overgaan.

757 *bekinnich*, erkennende (nl. de leenroerigheid).

761 *bij den messe*, bij het Sacrament der Mis (het *Mnl. W.* en *WNT* geven geen voorb. van deze uitdr.).

762 *verwinnich*, verwonnen wordende, er van overtuigd en vand, schuldig aan (vgl. *Mnl. W.*), nl. daaraan dat hij een leengoed heeft ontvangen maar daarvoor nog geen hulde gedaan.

764 *in cesse*, die een schuldenaar aan hem heeft afgestaan.

769 *totten ontfange*, vgl. vs. 757.

771 *Voor de rechten*, als verschuldigde kosten.

772 *stadhouderen*, het mv. is vreemd, er was maar één stadhouder v. d. lenen; de baljuw, voorzitter van het leenhof van het Kasteel van Gent, had drie plaatsvervangers in de drie districten, die (volgens BERTEN, *Introd.* 197) ook de titel van baljuw, niet die van stadhouder droegen; het ontwerp van de Coutumes van 1546 zegt evenwel: 'vermach oock de zelve

- Maer eenen pot wijns en dien te voren siet.⁷⁷³
 Sietmen dan wel toe, niemant favoriserende⁷⁷⁴
- 775 +En by goeder inquisitie wel bespriet
 En executie is userende,⁷⁷⁶ +C[i]*
 Die manschap sal wijns genoeg zijn conquererende
 Voor haer drincken, sonder eenich te coopene,
 Dus elck sy hier neerstich in procederende * Er staat E.
- 780 En pijnne zijn borse met licht tontknoopene⁷⁸⁰
 Die met wijn om niet weet zijn keel te droopene.
- Item hy moet seer arm van goede wesen
 Die hier onder niet liggende en heeft een stucxken leens.
 Voort, so wie zijn articulen kent in desen,⁷⁸⁴
- 785 Sonder gesommeert te zijne min dan eens⁷⁸⁵
 Met waerschous brieven noch Leenjager gheens⁷⁸⁶
 En coemt so te hove om tontfangen tzijne,⁷⁸⁷
 Dien salmen weerdelijc ontfangen, ic meens,
 En accepteren sonder boete / moeyte oft pijnne.
- 790 Oock salmen sulcke lieden nemen fijne
 Tot manschappen als rechters van dien gerichtten,⁷⁹¹
 Om alle questien die ten voorschijne
 Souden mogen comen dit hof ontstichten,
 Die sullen sy neder leggen en beslichten.
- 795 Item oft gebuerde dat sulck door ontrouwe
 Zijn leengoet niet en wilde kennen met allen⁷⁹⁶
 En daer tegen veel argueren wouwe
 En also van deen leengoet in dander vallen,⁷⁹⁸
 Ghelijc of hy wou vanden muelenberch stallen⁷⁹⁹
- 800 Tot op den keyenberch en daer in persisterden
 En hem in manscappen door geen spreken noch callen⁸⁰¹
 En wilde overgeven, maer rebelleerde
 +En duytsprake vanden selven contradiceerde,

+[v⁰]

- bailliu in zyne absentie eenen stedehouder te stellen' (*Cout. du Viexubourg de Gand*); -
manschap, als mannen van lene die deel uitmaken van het leenhof.
- 773 *te voren*, van te voren(? of misschien in soortgelijke zin als bij Van Doesborch, ref. V, 25:
 geheel beschikbaar?).
- 774 *Sietmen dan wel toe*, nl. dat ieder die er toe verplicht is leenhulde bewijst, het heergewaad
 opbrengt.
- 776 *executie is userende*, de leenhulde afdwingt.
- 780 *met*, l. niet.
- 784 *in desen*, wat betreft de leenhulde.
- 785 *min dan eens*, zelfs niet één maal (bedoeld zal echter wel zijn: slechts één maal).
- 786 *Leenjager*, hetz. als *leenvinder*, ambtenaar bij een leenhof die ontduikingen van het leenrecht
 moet opsporen.
- 787 *te hove*, bij het leenhof.
- 791 *manschappen*, vgl. vs. 772.
- 796 *kennen*, erkennen als leenroerig (onder dit hof).
- 798 onder een andere leenheer pretendeerde te ressorteren.
- 799 *stallen*, zijn domicilie kiezen.
- 801 *in manscappen* (l. *manscappe*), in leenmanschap, als leenhouder.

*

Ja liever met geweld dat keeren en vlieden,
 805 Dan dat hy hem totten ontfangt obedieerde,⁸⁰⁵
 Die salmen mogen priveren voor alle lieden
 Van al zijn leengoeden / en hem thof verbieden.

Voort salmen hem uutstooten en jagen henen
 En niet meer verkeerem by mannen van leene vroet,⁸⁰⁹
 810 Maer men sal hem tot S. Hubrechts in Ardenen⁸¹⁰
 Seynden / om dat hy aldaer houde de boet,⁸¹¹
 En op in dien dat die selve mirakel doet,
 Also dat betert en begeert gratie hier van,
 So salmen op dobbel rechten weer zijn leengoet⁸¹⁴
 815 Hem geven / en in genaden nemen als goet man,
 Maer in dien de boete geen mirakel doen en can
 En dat hem noch zijn hersenen deren,
 Salmen hem den Papen overleveren dan,
 Dat sy hem bemanen en besweren;⁸¹⁹
 820 Want men vint geen quader fruyt dan worchperen.⁸²⁰

Item oft gebuerde dat de ouders publijcke
 Vijf oft ses kinderen hadden, cloeck int verstant,
 So sullen de kinderen alle ghelijcke
 Dees leengoeden mogen deylen gelijcker hant,

*

805. *ontfangt*, G. *ontfangh*.
 805 *ontfangt* (l. *-fangst*), nl. van zijn leen als zodanig.
 809 Hier heeft een overgang van object op subject plaats: *verkeerem* dus in gedachte aan te vullen met 'hij mag'.
 810 *tot S. Hubrechts*, St. Hubertus werd aangeroepen tegen hondsdelheid en alle soorten van krankzinnigheid: 'Mit Recht heiszt der hl. Hubertus der Apostel der Ardennen; und es ist daher nicht zu verwundern, dasz in der Lütticher Diöcese nach seinem Tode die Verehrung seines Namens immer mehr zunahm; im 16. Jh. existirten in derselben nicht weniger als 21 Kirchen, welche ihm gewidmet waren' (*Kirchenlexikon* 6, 326). Vgl. GAIDOZ, *La rage et St. Hubert* (Par. 1887), en nog de volgende aanhaling: 'Een goet rijk mans soon wt Veurnambacht in Westvlaanderen, gebeten zijnde van eenen dullen ende verwoeden hont, schicte de vader met twee mannen, om hem te bewaren, in pelgrimie nae Sinte Huybrechts int wout van Ardennen, daermen seer miraculeuselijck ghenesen wort ende secours crijcht van sulcke quetsuren', *Clucht boeck* (Antw. 1576) 121, aangeh. in *Tijdschr. v. Nedl. Taal-en Letterk.* 10, 141.
 811 *op in dien dat*, op conditie dat, indien; - *die selve*, nl. de boete.
 814 *op dobbel rechten*, tegen betaling van het dubbele heergewaad.
 819 *bemanen*, belezen, de boze geest uit hem bannen.
 820 *worchperen*, hetzelfde wat in het Fr. *poires d'angoisse* genoemd wordt, de naam van een wrange soort van peer, maar ook een mondprop; vgl. LAROUSSE, *Dict. du XIXe. siècle: Poire d'angoisse*, Espèce de poire très-âpre, même quand elle est arrivée à sa complète maturité (ook genoemd *serre-gueule*). Par. anal. Instrument de torture dont on se servait autrefois pour bâillonner quelqu'un. *Manger, avaler des pores d'angoisse*, éprouver des mortifications sensibles. In SASBOUTS *Dictionnaire (sic) Francoys-Flameng* van 1579 wordt *poires d'angoisse* vertaald met: Croppeeren, Worchpeeren. Zie ook WNT XII, 898. In welke opvatting *worchperen* hier echter is gebruikt, is niet duidelijk; wordt misschien bedoeld dat de bedoelde personen niet meegaande genoeg zijn, zich niet willen schikken, of dat ze niet slikken willen wat men hun voorzet? Of bestaat er verband met de benaming *dievenpeer* voor wrange peer, die bij VAN DALE (ed. 1872 e.v.) vermeld wordt?

*

- 825 Levendich lijfs, al waren sy ooc ignorant⁸²⁵
 Oft noch niet gecomen tot haren dagen,
 Elck na zijn qualiteyt hem inne gheplant
 Daer zijn natuere toe lust heeft en behagen.
 Dit sullen de leenmannen scherp ondervragen,⁸²⁹
- 830 Op dat niemant en werde zijn recht benomen,
 +En neerstich acht hebben op alle aenclagen;
 Waert dat yemant belet dede met onvromen,
 So mach elck tot zijnen rechten deele comen.

+[Cij]

- Item alst gevalt dat de Ouders sterven,
- 835 So sullen de kinderen of het naeste hojr⁸³⁵
 Van susters en broers die leengoeden erven
 En succederen hieranne na recht behoor,
 Want daer leyt gescreven int secreet tresoor
 In libro hapsack, capite nullo expres,⁸³⁹
- 840 In textis Alexandri achter den coor:
 Patrem sequitur sua proles.⁸⁴¹
 Maer oft geveiele sonder eenich exces⁸⁴²
 Dat daer een eendrachtich geslachte ware,
 Twelck eens ghesinnet van conditien es,
- 845 Ghenoech gecoluert al van eenen hare,⁸⁴⁵
 Die sullen dees leengoeden deylen by vierschare.

- Item wanneert gebuert dat die vassalen
 Oft dienende leenmannen moeten dienen met,⁸⁴⁸
 So en salmen den selven geen gagije betalen,
- 850 Maer na dat sy wel gerust zijn ende opgeset⁸⁵⁰
 En wel gemonteert na ordinantie net,⁸⁵¹
 So salmense dancken en eerlijck gedincken.⁸⁵²
 Ghelijc oft ghebuerde dat yemant fray dehet⁸⁵³

* 836. *broers*, G. broeders. - 837. *hieranne*, G. hier inne. - 853. *dat*, G. dattet; *dehet*, G. dedet.
 - 854. *vierde*, G. vier.

825 *Levendich lijfs*, bij leven (van de ouders).

829 vg. Deze regels bevatten een wel fijne ironie: de rechters moeten, zeker, goed toezien dat de rechtmatige erfgenaam zijn deel krijgt, maar als er onenigheid heerst dan zullen zij de zaak 'neerstich' uitpluizen en zo komen ook zij aan hunnen 'rechten deele'.

835 *het naeste hojr*, de naaste erfgenaam.

839 *In libro hapsack capite nullo*, dergelijke wendingen waren zeer gewoon in de 'sermons joyeux', vgl. inzonderheid de in het *Tijdschr. v. Ned. T. en Lett.* XX, 64 uitgegevene: 'non scripto est in libro Nullorum' etc. Van *hapzak* is geen andere bewijsplaats bekend dan die uit het lied van het loze vissertje (vgl. *WNT*).

841 de kinderen volgen hun vader (in zijn goederen).

842 *oft geveiele*: die eendracht is immers niet iets dat dagelijks voorkomt!

845 *al van eenen hare*, alle van dezelfde aard.

848 *dienen met*, mede dienen (in de oorlog nl.); zie over de verplichte opkomst GALESLoot, a.w. § VIII van de Inleiding.

850 *opgeset*, opgezeten, met een paard dienende; vgl. vs. 854.

851 *gemonteert*, voor de krijgsdienst uitgerust.

852 *eerlijck*, met ere. De dichter spot hier met de wijze waarop de vazallen, die veel kosten gemaakt hebben voor hun dienst, met een bedankje afgescheept worden.

853 *dehet*, uit fr. *dehaii*, welgemoed.

*

Met vierde peerden opsate, schoon int blincken,
 855 So salmen de knechten eenen drincpenninc schincken,
 Mer den meester niet / ooc den drincpenninc niet te groot,
 Op dat sy armelijc blijven eten en drincken,
 Mits dat de Heere selve lijdt perijckel en noot,
 +Want zijn borse heeft al te menigen aanstoot.

+[v^o]

860 En oft gebuerde dat yemant maer
 Met eenen peerde en diende, zijt des wijs,
 So en sal hy voor zijn gagije niet meer hebben daer
 Dan een toeknick oft eenen grandmercijs,⁸⁶³
 Maer die te voet dienen en zijn vanden cleynen prijs,⁸⁶⁴
 865 Salmen een stuck kesenbroots geven inde hant
 En eens te drincken na oude costume en advijs,
 En so allen dingen doen na advenant.
 Hier hebby mijn Heeren instructie en verstant
 Dees Rijcx regiment seer wijt en breet vermeld.⁸⁶⁹
 870 Quaey vruchten wassen wel diemen niet en plant.
 Dus heb ick die cluchtwijs in dichte ghestelt
 Om dat meest elck is met zijn selfs gebrec gequelt.⁸⁷²

Conclusie.

Edele gheesten die const en wijsheyt bemint,⁸⁷³
 H a n delt voorsichtich in alle saken,
 875 N e s telt over al niet daer ghy plaetse vint,
 V a n diversche vitien wilt u vrij maken,⁸⁷⁶
 D e n mensche is bevolen een sorchvuldich waken;
 B e r voets gaet hy die van luyheyt den arbeyt spaert,⁸⁷⁸
 G h e lijc in dit ydel rijck, den keest wilt smaken,⁸⁷⁹
 880 Daghelijcx gesien wert en gheopenbaert.
 Nijldich / hooverdich / oncuysch / boos inder aert,
 Malcanderen quellen met wercken met monde,
 Van sulcken gebreken is de werelt beswaert,
 Breede en wijt bedriegelijc van gronde
 885 En een speloncke des doots / ja duyvel en sonde.⁸⁸⁵

*

871. *die*, G. dit. - 880. *wert*, G. wert en.

863 *grandmercijs*, dankje-wel.

864 *vanden cleynen prijs*, gering van aanzien.

869 *Dees Rijcx regiment*, de inrichting van deze staat.

872 *meest elck*, vgl. vs. 7.

873 *Edele gheesten*: hiermede wordt het gedicht aan de Kamer waarvoor het geschreven is opgedragen; in plaats van *Edele* leze men wellicht *Jonstighe*, wegens het acrostichon (Johannes).

876 *vitien*, ondeugden.

878 *die ... den arbeyt spaert*: misschien een zinspeling op een devies? Mij is geen Kamer bekend die een spreuk als 'spaart geen arbeid' of iets derg. voerde.

879 *den keest wilt smaken*, vat de kern, de zin hiervan.

885 *een speloncke des doots*, zinspeling op een bijbelplaats?

Mengt vreucht met sorgen.

¶ De Drucker tot den Leser.

+[Cij]

Leser, hier siet ghy nu aen dit corte slot/
 Wat u dauteur in dit Leenhof wilt verclaren;
 Dunct u dat somtijts plompelijc luyt zijnen spot,
 So wilt dit voor een plompen wetsteen bewaren,
 5 Scherpter u messen op, hoe ghy zijt van jaren /
 Want sulcken plompheyt scherpt / twijst wat ghy sult mijden:
 Veynst u gheen waerheyt, de leugen wilt sparen / ⁷
 En de haet, de overdaet aen alle sijden:
 Vliet oock alle lichtverdige verblijden /
 10 Scout hoochmoet en ijdelheyt / so ghi best muecht /
 Zijt lancmoedich ende lijdsamich int lijden /
 Leeft deuchdelijc / bidt om wijsheit van uwer iuecht:
 Want geen meerder gaven dan wijsheyt en duecht.

W.D.G.S.

J.F.

⁷ *Veynst u gheen waerheyt*, ontziet u niet de waarheid te spreken(?).

De parafrase naar het handschrift van Henis

- +
- [1] In dese voors. Leensaell sijn die nae bescreven vrouwen gheadmitteert om ^{+[1r^o]}
- [2] in die stucken van den naevolgende Leengoederen met te deylen / ²
- [3] In den eersten, allen die wijffven die teghen hare mans ophanghen, ³
- [4] die wijffven die den man in sijne redenen oft woerden varen /
- [5] die all contrarie doene dan die mans gherne sien ende lieff is,
- [6] die den man allen dinck verwijten /
- [7] die drye segghen als den man maer een seght /
- [8] die teghen hare mans argueren ende willen altijts gelijk hebben /
- [9] die op die mans lichtelyck muylen / ⁹
- [10] die op die mans willen keken als die mans droncken syn / ¹⁰
- [11] die den mans andere vrouwen aentigen /
- [12] den welcken dunckt wijser te syne dan die mans ende willen die mans leeren
- [13] die altyt voerslaepen / ¹³
- [14] die den mont altyt hebben protelende gelijk den ertpot / ¹⁴
- [15] die op straet gherne roepen als sij in huysen niet en moghen spreken /
- [16] die de mans loopen bekijffven in de herbergen oft onder tgoet gheselschap.
- +
- [17] die altyt teghen ijeghelick over die mans claeghen / ^{+[1v^o]}
- [18] die haer altyt vol drincken /
- [19] die op straet loepen moert roepen als haer die mans dreeghen te slaen
- [20] die van haere mans willen ghescheyden woerden, omdat se niet noech ghe-

2 *met te deylen*, mede deel te hebben.

3 *ophanghen*, zie boven, vs. 618.

9 *muylen*, zuur kijken.

10 *keken*, kijken (vs. 651).

13 *voerslaepen*, vooraan in het bed, de bedstede liggen, zodat de man 'achter de batterij' ligt.

14 *protelende*, pruttelende, in beweging; - *ertpot*, wsch. voor haardpot, pot te vuur.

- [21] voegelt en worden / ²¹
- [22] die op die mans nijet en passen /
- [23] die den man doen haspelen ende tbedde maecken /
- [24] die de kinderen smijten uyt quaetheyt als sij niet en moegen op die mans keken
- [25] die op die maerten tieren als sy haer leedt niet en moeghen op die kinderen
- [26] vrecken /
- [27] die den honden met den voet stoten als sy niet en moeghen of man, boden oft
- [28] kinderen sneuteren ²⁸
- [29] die den man in alle quaet stoecken / ²⁹
- [30] die alle maenden een maert verslijten /
- [31] die hen selffven willen verdrincken /
- [32] die niet en willen swijghen al soudense kruepel ende lam geslaghen worden /
- [33] die altijd willen loepen gaen /
- [34] die niet en moeghen sien eten noch drincken /
- [35] die den mans altijd preecken /
- [36] die den mans vrinden verachten ende altijd den man daer achterdeel aff seet / ³⁶
- [37] die veel te veel claps hebben /

21 *ghevoegelt*, vgl. boven vs. 670.

28 *sneuteren*, bekijken (? niet in de wdbb.).

29 *stoecken*, drijven, aanzetten.

36 *daer achterdeel aff seet*, hen (de vrienden) afbreekt, er kwaad van spreekt (vgl. boven vs. 687).

[38] die nimmer meer int besten spreecken / ³⁸

+

[39] die heijmelyck glorieeren als den man gram is / ^{+[2r⁰]}

[40] die den man verwijten dat hij niet werdt en is dat hij hare man is /

[41] die van tafelen met gramschap gaen loepen als sij den man niet moeghen helpen

⁴¹

[42] inden dronck /

[43] die hare terstont aller dinck belghen /

[44] die heijmelyck schult maken /

[45] die altijd teghen hare gebueren kijven /

[46] die den pot altijd laten in dasschen loepen /

[47] die den mans terstont helpen kijven op sijn knechten /

[48] die altijd over knechten ende jonghens clachten doen aen den man /

[49] die den knechten haten als sy hare niet gediensstigher syne dan den man /

[50] die altyts sitten bij hare ouders en claghen /

[51] die hare besieckt maecken als sy een soffelet hebben kreeghen / ⁵¹

[52] die drye maerten hautt ende soude haer met eender wel ghedoene /

[53] die hare kinderen bij de papen laten slapen als sij met lecken ende suypen ⁵³

[54] moeghen /

[55] die den mans hoeden berghen / ⁵⁵

[56] die bij de mans slaepen eer sij van kindt uytgegaen sijn ⁵⁶

[57] die altijd heymelicke Commeerkens hebben daer sy met brassen als den man

[58] niet thuys en is /

38 *int besten spreecken*, iets ten goede duiden.

41 *helpen inden dronck*, meedrinken.

51 *besieckt*, vgl. boven vs. 705.

53 *met lecken*, meesnullen.

55 *den mans hoeden berghen* ? duister. Als men hierin *hoeden* mag opvatten als symbool van heerschappij, kan men denken aan: die trachten de heerschappij aan zich te trekken, maar ook dit is zeer onzeker.

56 *eer sij van kindt uytgegaen sijn*, eer zij haar eerste kerkgang na een bevalling hebben gedaan.

[59] die jaloers syn /

[60] die hare siecker weten te maecken dan sij sijn /

+

[61] dieghene die muylen als die man elders ghenoyt is, dat sy niet mede ghenoyt ^{+[2v°]}

[62] en is /

[63] die men savonts niet slaepen en smorgens niet op ghecrijgen en kan /

[64] die den mans bevechten willen /

[65] die altijd aen hare kleederen pronselen / ⁶⁵

[66] die liever op straet kijven dan in huysse ende niet soe poertvast en sijne /

[67] die den man altijd hare goet verwijten /

[68] die in hare slaepkamer in die pispott schyten /

[69] die doer hare vingeren pissen dat men se niet soude hoeren strollen / ⁶⁹

[70] die hare den rechten willen verstaene /

[71] die altijd suerlyck sien /

[72] die hare walsche groene scheere /

[73] die van den hare dat op eghen hoofden wast, brasseletten maecken / ⁷²

[74] Ende voorts allen hoverdye van vrouwen van cleederen schoenheyt goet wor-

⁷⁴

[75] den en werken

[76] [Die met haer mans den maeltijt niet en halden, mer snoepen als hij niet ⁷⁶

[77] thuis en is]

65 *pronselen*, frutselen.

69 *strollen*, vgl. boven vs. 739.

72 *hare walsche groene scheere*: voor de verklaring hiervan kan ik mij op geen enkel positief gegeven beroepen, maar in verband met hetgeen volgt ben ik geneigd in deze uitdrukking een aanduiding te zien van het scheren of epilieren der schaamharen; - *dat op eghen hoofden wast*, dat niet op het hoofd groeit; vgl. boven vs. 730.

74 *van cleederen*, wat betreft kleren enz.

76 vg. Wat tussen teksthaken staat is later bijgeschreven.

[78] [eenen dingen ons noetsaefkelyc te weten moriendum certe est et id in-

[79] certem ⁷⁸ an eo ipso die, si vis ad vitam ingredi serva mandata dei]

+

[80] Hier volgen die notabelste stucken ende percheelen van goederen die ^{+[3r^o]}

[81] onder den voors. Leenzaell behoeren ende gereleveert ⁸¹ werden.

[82] In den eersten een schoene, goet, costelick, verveerlyck Leengoet, gelegen te

[83] water ende tLande, hoeffende ⁸³ onder een deel grauvelycke wolffven die Coe-

[84] ninghen noch vorsten aen en sien, ⁸⁴ comende uuijt Lombardijen, welcke beesten

[85] hier int Landt oick hebben seer voerts ghebracht, ⁸⁵ dienende met Rentmeesters,

[86] muntmeesters, penninckmeesters, Tresoriers, Argentiers, thesauriers, Prossiers,

⁸⁶

[87] financiers, Banckiers enz. Regenoten: ⁸⁷ ghelt verschoten op die penninck drye

[88] ter eenre / alsoe veel offitiën als beneficiën beleenen ende vercoepen ter tweeder,

[89] alle goeten met ghereede gelt binnen coeps ⁸⁹ coepen ter derder / Ende loose

[90] rekeninghe weten te maecken ter vierder zijden /

+

[91] Item een schoene Leen dienende voer hoeven daer gheen moes en wast ende ^{+[3v^o]}

[92] voer heeren die gheen priesters en syne ende voor vorsten daer gheen steeden

[93] en syne ende recht dat nijet crom en is ende voor den stoel van Roemen die

[94] egheen staples ⁹⁴ en heeft ende voerden Secreten Raedt die niet hemelyck en is

[95] ende voor meesters van recht die hun text niet en kennen ende voer den 22

[96] daer 15 wel doen souden ^{95/96} ende voer arme Commissarissen die egheen gelt

en

[97] nemen ende voer die Ridderschap die naer het hoff niet hooren ende voer den

[98] drij Coeninghen die nijet ghecroent en sijn geheeten vuijsaken, geleghen

[99] onder allen bedroch, eijhgen profyte ende loose practijcke. Rgt: Ick salt soe

[100] langhe appelleren ¹⁰⁰ hij en sal my niet kunnen ghevolghen ter eenre, van beyde

[101] syden even cryghel te syn ter 2der, Ick sal soe veele schincken dat Ick goede

[102] expeditien van recht sal cryghen ter 3der, Ende als men grooten cost ghedaene

78 *moriendum* etc.: 'zeker is het dat wij sterven moeten, wellicht zelfs op dezen dag; als gij tot het (eeuwige) leven wilt ingaan, volg dan Gods geboden'.

81 *gereleveert*, verheven, door den leenheer als leen ontvangen.

83 *hoeffende*, hovende, vgl. boven vs. 188.

84 *aen en sien*, ontzien.

85 *voerts ghebracht*, zich voortgeplant.

86 *Prossiers*, prossers, vilders.

87 *Regenoten*, vgl. boven vs. 215 en 578; - *op die penninck drie*, tegen een interest van 1/3 van de geleende som; vgl. boven vs. 334 'douse pour cent' en zie de Inleiding, pag. xix.

89 *binnen coeps*, beneden de prijs (vgl. boven vs. 337).

94 *staples*, vgl. boven vs. 344.

95/96 *den 22 daer 15 wel doen souden*, naar de aannemelijke verklaring van Dr. Huysmans slaat dit op de uit 22 leden bestaande rechtbank van Luik.

100 *appelleren*, vgl. boven vs. 352 volgg., waarmee deze passage geheel overeenkomt.

[103] heeft peys maken ter vierder syden.

+

[104] Item een tol geheeten den bijltol, ¹⁰⁴ geleghen onder die zee der fiscalen. ^{+[4r^o]}

Regt:

[105] ipse bene habet, hij heeft syne suster ghefoilt ter eenre, van een exces te weten

[106] drie oft vier articulen te maecken ¹⁰⁵ ter tweeder, Laet ons desen schepenen,

pro-

[107] chiaen, custers droncken maken, sij sullen al te wel clappen ende aenbrengen

[108] ter derder, ende die hoerkens daeghen ¹⁰⁸ dat sij se selfs voeghelen soudent ter

vier-

[109] der zijden.

[110] Item noch een schoene dienend leen, dienende te voet, te waeghen ende te

[111] peerde, ¹¹⁰ som met een peerdt, twee peerden, drije peerden, daer nae dat die

[112] Leenen sijne. Regt: allen cloesteren waeghens ter eenre / een geleent peert

104 *bijltol, ... onder die zee der fiscalen*, vgl. boven vs. 365. vg.; wsch. heeft de bewerker hier de oorspr. tekst niet geheel begrepen.

105 *van een exces ... maecken*, een overtreding op drie of vier artikelen betrekken en er dus even zo vele malen voor straffen (boete voor heffen).

108 *daeghen*, oproepen, bestellen.

110 *dienende te voet, te waeghen ende te peerde*, bedoeld wordt op de herendiensten.

[113] vyff off ses daeghen te rijden ter tweeder / om den cost wercken ter derder /
ende

[114] alle krewee waeghens ¹¹⁴ ter vierder zijden /

+

[115] Item een Leen daer men al gheboterde koecken backt maer het deech blijft ^{+[4v^o]}

[116] een ¹¹⁶ al aen die handen hanghen, hovende onder Commissarissen, mombers,

[117] executuers ende testamentuers, gasthujssemeesters, heylegheestmeesters,
kerck-

[118] meesters ende weesmeesters. Regt: aen dat berdken te draeghen ¹¹⁸ en is geen

[119] verlies ter eenre / veele vacatien rekenen ende segghen arbeit is loonsweert
ter

[120] tweeder / tgelt in die handt krijghen ende hem daer mede behelpen ¹²⁰ ter derder
/

[121] ende achter nae een bescheten rekening ¹²¹ maeken ter vierder zijden /.

[122] Item noch een grooten poel daer alle vuyle water in vergadert hoovende

[123] onder Henrick loesleven. Regt: een ijgelycken te ontregelen ¹²³ ter eenre /
ende

[124] wat Ick op mynen eedt heb ¹²⁴ dat is ghevanghen visken ter tweeder / van een

[125] v een x te maecken ter derder / ende mijne Ruyme conscientie is my tsiaers

[126] een koye ¹²⁶ waerdts ter vierder zijden /

+

[127] Item een stuck Leens dwelck nimmermeer met goeder meningen en woert ^{+[5r^o]}

[128] opgehauwen ¹²⁸ ende is nochtans daeghelix geschiedende. Regt: die vrinden
oft

[129] Luijden bekeijffven dat sy niet te kermessen oft maeltijt en quamen als se ge-

[130] passeert syne ter eenre / noeden eens voer all als men liever heeft dat se thuijs

[131] blijven oft niet en comen ter tweeder / die luijden noeden als men hoert dat
se

[132] elders ghenoyt sijn ter derder / ende als men die luijden genoyt heeft, dan

[133] selffve nijet thuijs te syne, zegghende Ick dacht ghij en soude nijet ghecoemen

[134] hebben ter vierder zijden. Noch een stuck Leengoets dwelck costelicke is,

[135] nochtans lichte wares ¹³⁵ ende is van alsulcken privilegien dat ment moet over

114 *krewee waeghens*, wagens waarmee men ter corvée (voor de herendienst) moet komen.

116 *een* (dat.), iemand.

118 *aen dat berdken te draeghen*, zich met dergelijke zaken in te laten (t.w. enig geldelijk beheer).

120 *tgelt ... behelpen*, andermans geld in handen krijgen en het voor zichzelf gebruiken.

121 *rekening*, afrekening.

123 *ontregelen*, door valse rekening ontnemen.

124 *wat Ick op mynen eedt heb*, wat ik ontvang op goed geloof, omdat ik het zo gedeclareerd heb; - *dat is ghevangen visken*, dat is binnen.

126 *koye*, koe.

128 *opgehauwen*, verheven (vgl. beneden).

135 *lichte wares*, waaraan niet veel werk is.

[136] tafelen ophouden. Regt: schoetelen met breede canten ¹³⁶ coopen dat se die tafel

[137] wel vullen souden ter eenre / die weert heet den gasten die spijs ontginnen
¹³⁷

[138] als hij sij gheerne heel houden soude ter tweeder / ende den gasten wellecomme

[139] heten tot der portien als sy ¹³⁹ in een gheheele jaere niet baet teten en hebben

[140] gehadt ter derder / ende meer wijns rekenen dan over tafel gedroncken is ter

[141] vierder zijden.

+

[142] Item een warande vol kleynes ende eels wilbraets van dobbel ¹⁴² haesen, ^{+[5v^o]}
doer-

[143] toghen vossen, loose fretten ende schalcke vissen. Regt.: hij heeft wel gedient,

[144] hij heeft sijne noetkens wel ghekraecht ¹⁴⁴ ter eenre / hij weet wel ware syne kulle-

[145] kens hanghen, hij is loes ghenoech ter tweeder / per ma foij als den heer hem

[146] verliest, Ick verseker u dat hij een goeden officier sal verliesen ter derder /
Ende

[147] het is een man van verstandt, hij weet te gheven ende te nemen maer te nemen

[148] aldermeest ter vierder zijden.

[149] Item noch een warande vol groffs wilbraets van deenen, ¹⁴⁹ rekels, buffels ende

[150] esels, gelegen onder honsem. Regt: niemanden niet te vergheeffs doene ter

136 *canten*, randen, boorden.

137 *ontginnen*, aansnijden.

139 *als sy*, die zodanig zijn (volgens zijn zeggen) als zij in geen jaar gegeten hebben.

142 *dobbel*, dubbel, dubbelhartig; - *doertoghen*, door de wol geverfd.

144 *sijne noetkens wel ghekraecht*, goed voor zichzelf gezorgd (*WNT IX*, 2139); *weet wel ware syne kullekens hanghen*, weet wel waar voordeel voor hem te behalen is.

149 *deenen*, damherten; vgl. boven vs. 445. en volg.

[151] eenre, gheen eere kavelen ¹⁵¹ die gelt cost ter tweeder / om een mijte een oerloghe

[152] ende gekijff aennemen ter derder / ende hij is Ryck ghenoech, nochtans en

[153] derre hij hem nijet halff sadt eten ter vierder zijden /

+

[154] Item noch een Berch, geheeten den Keijenberch, geleghen in een quaet hoeft ^{+[6r^o]}

[155] al en ist niet schorft ¹⁵⁵ comende, doer crijghelheyt al syn opinie volgende, duer

[156] buijnheijt ¹⁵⁶ een anderen schamperlyck aen te spreken, doer onverstandicheijt

[157] tgoet met quaden te loenen, doer vermetentheyt een quaet stuck te doene,

[158] doer nijdicheyt een anderen sijn duecht te beletten / sonder discretie ¹⁵⁸ op die

[159] heeren te roepen / doer ghirichheyt een ijgelyck ongelijck te doene, doer

[160] hoverdicheyt een ijgelyck te verachten / doer gramschap metten hoeft teghen

[161] den muer te loepen ende doer haesticheijt een anderen te incurieren. ¹⁶¹ Dit leen-

[162] goet is zeer wilt ghelegen, want het heeft wel duijsent Regenoten /

[163] Item eenen berch geheeten den vuylenberch, besedt met onghestelden hout, ¹⁶³

[164] horende onder een onpleijsanten meyer. Regt: lichtelijck met een anderen

[165] spotten, niet moeghen ghespot lijden ter eenre / altijd goet gheselschap in

[166] arguatie ¹⁶⁶ te stellen ter tweeder / altijd nijdich spelen ende spotten ter derder /

[167] ende van niemanden om beters wille niet verdragen ter vierder zijden /.

+

[168] Item in desen Lande regneren veele quade craewagien ¹⁶⁸ die welck al sweeren ^{+[6v^o]}

[169] op die tonghe sonder etter oft bloet. Regt: niet te vreden willen syn dat ons

[170] heer gecruijst is mer moeten hem hercruijzen ¹⁷⁰ ter eenre / veele costelijcke eeden

[171] sweeren eer men die ghemaent is ¹⁷¹ ter iider / op syne vianden willen vreecken

151 *gheen eere kavelen*, niets doen om zijn eer op te houden als het geld kost (vgl. *WNT* VII, 1904).

155 *schorft*, schurftig.

156 *buijnheijt*, blijkbaar voor korzeligheid; het woord is elders niet aangetroffen.

158 *discretie* onderscheid, oordeel.

161 *incurieren*, lees iniuriëren?

163 *onghestelden hout*, verward of krom groeiend hout.

166 *in arguatie stellen*, in twist brengen.

168 *craewagien*, uitslag, huidziekten.

170 *moeten hem hercruijzen*, hem weder aan het kruis nagelen (door zijn liefdegebod niet na te komen); - *costelijcke*, dure, hoge.

171 *eer men die ghemaent is*, voor het gevraagd wordt.

[172] met den santen plaeghen ¹⁷² ter iider / ende deen den anderen heeten hare moe-

[173] der seyrdens ¹⁷⁴ twelck beestenwerck is ter vierder zijden.

[174] Item een schoene Capelle daer men schoene musijck singt met veel parthijen,

[175] mer het is quaet accordt ende men singt daer nijet veel uijt der stemmen ¹⁷⁵ oft

[176] veel luijden en moeghent nijet hoeren. Regt: Int facit ¹⁷⁶ singhen ter eenre /
een

[177] dinck secretelijck een ijgelyck vertrecken tot dat alle die werelt weet ter twee-

[178] der / wat men hoert oft siet terstont overdraeghen al ist oock over tafel geschiet

[179] ter derder / yemanden uyt haet oft nijt verraden, al heeft hij die XXXe pen-

[180] ningen niet ¹⁷⁹ noch en heeft den eedt niet gedaen ¹⁸⁰ ter vierder zijden.

+

[181] Item noch een berch geheeten den alffberch staende voll costelycke appel- ^{+[7r^o]}

[182] boemen geheeten wittinghen, ¹⁸² hovende eensdeels onder malleborch. Regt:
die

172 *met den santen plaeghen*, met de plagen waartegen de heiligen worden aangeroepen (vgl. *Volkskunde* XXXIII, 143, vg.).

174 *seyrdens*, vgl. voor dit zeer curieuze woord, in geen woordenboek opgetekend, maar vermoedelijk overoud, MULLER in *Ts.* XLV, 15 vg. Zowel door de vorm als door de betekenis (futuere, stuprare) is het rechtstreeks te verbinden met on. Serðda, ags. Seorðdan, ohd. mhd. *sertan*. Leeft het misschien nog in zndl.-barg. *zirren*, door P. DE KEYSER opgetekend (*Ts.* 46, 137) in de bet. 'scheren', ook in de zegsw. *zirt de juut*, loop naar den duivel? Stellig hangt hiermee samen de zndl. uitdr. *den zeerd van iets hebben* (De Bo), *den sjeer, den neuk van iets geven* (Schuermans; Corn.-Vervliet), geheel overeenstemmend met nndl. *de brui van iets hebben of geven*, dat de stam is van *bruien*, futuere.

175 *uijt der stemmen*, vgl. boven vs. 487 vg.

176 *Int facit*, in fausset (vgl. vs. 495).

179 *al heeft hij die XXXe penningen niet*, al krijgt hij het verradersloon er niet voor? (zinspeling op de dertig zilverlingen);

180 *en heeft den eedt niet gedaen*, is hij niet door ambtseed gehouden (tot het aanbrengen).

182 *wittinghen*, vgl. boven vs. 510.

- [183] kinderen in hare quaetheyt prijsen ter tweeder / den kinderen soe veele over-
 [184] gheven¹⁸³ dat d'ouders achter nae gebreck lijden ter derder / ende borghe
 blijffven
 [185] dat men achter nae selffs betaelen moet ter vierder zijde /
- [186] Ende eensdeels hovende onder die van Loeven.¹⁸⁶ Regt: die hen selffven laeten
 [187] duncken dat sy wys syn ter eenre / die gherne voer hoeff¹⁸⁷ gepresen syn ter
 twee-
 [188] der / die altijd lichtelyck lachen ter derder / ende die hen selffven aldermeest
 [189] prijsen ter vierder sijden /
- [190] Item onder desen berghe voergenoempt woent den vader van den alffen
 [191] ende heft syn leengoet op onder die brabanters hoe auder hoe sotter ende is
 soo
 [192] wonderlick in sijnne oude daeghen / wat felder beeste moet dat geweest sijnne
 [193] In syn Jongghe daeghen dat hij die Jonghe alffen soude groote schade doene,
 maer
 [194] met dese manieren moesten sy hem onderhouden: Ierst moet al goet syn
 [195] wat hy seet oft doet, ten tweeden wilt hijt all ghepresen hebben / ter derder⁺
 [196] moet men hem al nae sijn mont spreucken / ter vierder behoeffden hij van^{+[7v^o]}
 [197] achter^{196/7} wel twee ooren. Regt: alle ouden stultisen¹⁹⁷ ende meestendeel
 woenen sy
 [198] in Brabant ter eenre / herhauwelycken ende een wijff nemen die den helft
 [199] jongher is als hij ter tweeder / In syn oude daeghen syne maert trouwen ende
 [200] doen die voerkinderen in have ende erffve grote schade alsoe dat die leste
 [201] kinderen^{200/1} oock niet veele en behouden ter derder / ende als hy een penninck
 [202] gewonnen heeft om in sijne oude daeghen met ghenuechte te verteeren, dien
 [203] moet d'jonck wijff verteeren met den lesten kinderen ende hij moet daer toe
 in
 [204] sorghen leven ende sterffven alsoe in sijn katijwicheyt²⁰⁴, dwelck hy wel weert
 is,
 [205] ter vierder zijden.
- [206] Item een schoen dorpe geheeten lastaert²⁰⁶ dwelck schoene stucken leengoedts
 [207] allen tlandt duer heeft onder hem sorterende. Regt: eenen ijegelijck sijn staet
 [208] weten te vertrecken^{207/8} ter eenre / van niemant moegen goet segghen oft hoeren
 [209] ter tweeder / allen dinck in quaet weten te vertrecken ter derder ende nijet

183 *overgheven*, vooruit geven van hun erfdeel.

186 *Loeven*, Leuven, met zinspeling op *loven*, prijzen.

187 *voer hoeff*, in hun gezicht.

196/7 *van achter*, achter aan zijn hoofd.

197 *ouden stultisen*, die aan 'oud mal' laboreren.

200/1 *leste kinderen*, doelt blijkbaar (verg. even verder) op kinderen uit dit huwelijk op zijn oude dag; dat zij ook niet veel krijgen komt doordat de tweede vrouw alles opmaakt.

204 *katijwicheyt*, misere

206 *lastaert*, zinspeling op lasteren.

207/8 *sijn staet ... vertrecken*, vgl. vs. 539.

[210] te moeghen helen oft swijghen dat secreet is al gaet hem selfven aen ter vierder

[211] zijden.

+

[212] Item in dit dorp gaet een haeghemunt ²¹² die allen tlandt duer verboden is ^{+[8r⁰]}
/

[213] nochtans blijffse in allen plaetsen grooten cours houdende. Regt: over die doel

[214] schietende ter eenre / blasen sonder blaesbalck ter iier / stofferen sonder verwe

[215] ter iier / ende stijffven sonder stijffsel ter vierder zijden /

[216] Item noch een berch geheeten den molenberch met een costelijcken wint-

[217] moelen, waijende met allen winden, maer men can daer niet dan licht goet op

[218] malen. Regt: gheloven ende niet voldoen ter eenre / nooden ende ontnooden

[219] ter iier / allen dinck vermeten ende beroemen ende niet daer toe doene ter

[220] iier, ende nyemandt ennighe waerheyt houden ter vierder zijden /

[221] Item noch een costelyck slot met dobbel graven maer het is op quaeden

[222] gront gefundeert / maar is al wel gewaepent dat daer op leet, ²²² maer lichtelijck

[223] gekleet. Regt: schoene voer thoeft en achter stekende ter eenre / al grenende

²²³

[224] gheveysde vrientschap maken ter tweeder / dat die mont anders spreekt dan

[225] het hert mey[n]t ter derder / ende alle wywater van den hove ter vierder zijden

/

212 *haeghemunt*, vgl. vs. 547 (en vg.; deze en de volgende alinea's lopen geheel parallel met het gedicht)

222 *dat daer op leet*, de bezetting.

223 *grenende*, grinnikende.

+

[226] Item een prochie geheeten onser vrouwen prochie die welcke zeer groet ^{+[8v^o]}
is,

[227] want sij heeft vele communicanten onder hare. Regt: Ick sal mij met mijne

[228] wijffve beraeden ter eenre / dat die man moet haspelen / keeren / bedde

[229] maecken ende dwater putten ter tweeder / niemandt moeghen in huijse brin-

[230] ghen het en moet sijn wijff believe ter derder / ende alst wijff spreeckt dan

[231] moet den man swijghen ter vierder zijden.

[232] Item onder dese prochie woenen een deel sotten geheeten cutte sotten, hoe-

[233] vende gemeynelyck onder die jonghe jonckers of clerckens van loeven ende

[234] die hun wat sot gestudeert hebben. Regt: zeer vroeck een quaet houwelyck

[235] doene ter eenre / ende dan by twijff altijt den achternoen slaepen ter tweeder

/

[236] die cutt kussen ter derder / ende jaloers sijne ter vierder zijden /

[237] Item in die selfve prochie woenen een deel gapaerts die meer doer den

[238] mondt laeten ghaene dan duer den oeren. Regt: teghen quaet wijffs kijffven

[239] ter eenre / Ick bedraechs mij ²³⁹ ter tweeder / teghen die kinderen ende sotten

[240] ophanghen ter derder / ende allen dinck becouten oft berispen ter vierder

[241] zijden /

+

[242] Item een schone velt geleghen allen tlandt doer, geheten t'Byster velt, ^{+[9r^o]}

[243] hovende onder Peter sonder achterdencken, out stockgoet ²⁴³ / comende
vuijter

[244] limiten van edel gheselschap, nimmermeer thuijs, egheen wercklost, altijt op

[245] die baene, dickwels van ertryck te scheijden ²⁴⁵ / buijten teeren al soud men
thuys

[246] vasten / thuyse veele kinderen en een vuijle wijff sonder sorghe, ltijt gast oft

[247] weerdts maekende goet chier opt goet dat noch versterffven sal / veele quade

[248] coepmanschappen doene ende veele rauwe coepen ²⁴⁸ gheven, niemanden
betalen

[249] sonder schaede ende met hoeren ende boeven huijs te houden /

[250] Iten noch een schoene bempt geleghen tuytkercken bij den uuijthaeghen, ²⁵⁰

[251] leengoet spruytende van de vier edel quartieren passeert, ²⁵¹ egheenen troest,
qual-

[252] lyck becanst ende nimmermeer gheluck. Regt.: boverye ende ongelijck int

[253] spel doene ter eenre / op screven ²⁵³ ende borghen spelen ter tweeder / niet
willen

239 *Ick bedraechs my*, vgl. boven vs. 616.

243 *stockgoet*, erfgoed.

245 *van ertryck te scheijden*? misschien: zich in fantasieëen verdiepen? of 'zalig' (dronken) zijn?

248 *rauwe coepen*, rouwkoop.

250 *uuythaeghen*, vgl. vs. 210.

251 *passeert*, pas(zijn beurt voorbij laten gaan

253 *screven*, schrapjes die aangeven hoeveel men schuldig is.

[254] betaelen ter derder / ende dan een hersteken²⁵⁴ ter vierder sijden /.

+

[255] Item een schoene groete finantie hoevende onder loese practycke om ghelt^{+[9v^o]}

[256] te kryghen ende sy is soe wijdt ende soe groet dat sy streckt in Lombardien,

[257] maer sy is soe seer belast met vreempde luijden ende sonderlingen²⁵⁷ metten

[258] naesten vrinden als sij malcanderen onversiens overloopen,²⁵⁸ met Kermessen
ende

[259] bruijloften te houden / ende nieuwe kleederen te maecken, alsoe dat se niet

[260] veele en doecht. Regt: op borghen incoepen, met ghereeden gelt wederom

[261] vercoepen ter eenre / alle oude cleere mercten ter tweeder / Ick moet lasten

²⁶¹

[262] maken, ick soude gheerne een goet onderstaene²⁶² ter derder / ende het bedde

[263] vercoepen ende te slaepen in stroije ter vierder zijden /

[264] Item noch een stuckxken leengoets gelegen te miscum ende is wat belast met

[265] quade regenoten ende is hoevende onder Joncker Jan van der quade beleid,

[266] geleghen in tavernen daer meer borghers drincken dan buijten luyden. Regt:

[267] nimmermeer nochteren ter eenre, het coernken groen eten ter tweeder / op

syne

254 *hersteken*, doorsteken; vgl. boven vs. 221 en 666.

257 *sonderlingen*, in 't bijzonder.

258 *overloopen*, bij elkaar komen.

261 *lasten*, schulden.

262 *een goet onderstaene*, hypotheek nemen op een stuk goed.

[268] kindts ghedeelten last maecken ter iier ende achternae ten ghat uuyt²⁶⁸ ter vier-

[269] der zijden /

+

[270] Item een schoene groete hoeve geleghen te Putiers, hovende onder Augustyn⁺[10r^o]

[271] deuchniet ende is dienende Leen, want den mannen moeten den ploech trecken

[272] / ende men ackert daer met den strijck voerre²⁷² ende die landen syn soe hemel-

[273] vloedich²⁷² dat se winter noch soemer droech en syn, daerom en syn sij niet goet,

[274] want men can se niet wel doerboiren, waer duer mennich man woert bedorffven

[275] om dat sij egheen profyt en doene / want sij allen haeren arbeyt daer in schieten

[276] ende en kunnen egheen vruchten ghewinnen dan dat sy daer noch meerder

[277] cost met hebben, nochtans wilt ijghelijck op die hoeve woenen, ende die lan-

[278] den sijn soe kostelyck om mesten dat niet moeghelijck en is dat daer ijemant

[279] mach op bedijen. Regt: het is een groote ghilde, hij en mindt gheen wijff noeder

[280] dan die sijnne ter eenre / soude ick altijt²⁸⁰ in een kuijl vallen, ick zoude Lazarus

[281] worden ter iier / Ick moet oick somtijts kiecken vlees eten ter iier / ende mindt

[282] hy gheen schoender als de syne, soe en is gheen schade ter vierder zijden /

[283] Item noch een coerken²⁸³ daer men noeten singt die den vercken eten, het is

[284] leengoet maer daer gaet veele uyt, hovende onder die onghetijdighe²⁸⁴ drijs /

[285] Regt: een kalffken werpen²⁸⁵ sonder hornen ter eenre / een vosken kabbelen son-

[286] der vel ter iier / schoene bullen beseeghelen sonder wasch²⁸⁶ ter iier / ende het

[287] bedde beseyccken ter vierder zijden /

+

[288] Item noch een vol heerghewayne²⁸⁸ allen tlandt duer ende meestendeel in⁺[10v^o]
Spaen-

[289] gien ende Napels ende dese landen moeghen oick wel mede ghaene, dienende

[290] onder een ghesalffden Coeninck, hovende onder den man metten bonten benet,

[291] geleghen tusschen Hercules pilernen doer die broeckstrate aen een sluijse, bij

268 *ten ghat uuyt*, de poort uit (als bankroetier?)

272 *met den strijck voerre*, vgl. boven vs. 254

272 *hemelvloedich*, overstromd wordende door de regens (niet in de wdbb.).

280 *soude ick altijt* enz., vgl. boven vs. 267 vg.

283 *coerken*, koortje (met zinspeling op *koer*, nog thans in Z.-Nederl. gewoon voor bestekamer); - *noeten ... die den vercken eten*, 'le superflu de la digestion' vgl. LE FRANQ V. BERKHEY, *Ged.* 311: 'moet Lijsje lief eens noten?' (niet in *WNT*).

284 *onghetijdighe*, vuile (vgl. vs. 161).

285 *een kalffken werpen*, vomeren, evenals *een vosken kabbelen*.

286 *bullen beseeghelen sonder wasch*, zijn hemd bevullen.

288 *noch een vol heerghewayne*, vgl. boven de geheel parallel lopende verzen 274 vgg.

[292] den keervonder daer die levende gheesten woenen, by een warande vol kleyne
[293] wilt ghebraets wit ende roet, onder een doot gheleeghe bij een krank fonda-
[294] ment, dienende met twee leeniagers ende eenen meyer.²⁹⁴ Regt: een klapoere
[295] ter eenre / al fluymen in die keele ter iier / het krausel aen die beenen ter iier
/

[296] ende den druypenden vingher²⁹⁶ ter vierder zijden /

[297] Item noch een vrempt lant²⁹⁷ welck profytelycke is, maer die menschen eten
[298] een den anderen al levende op. Regt: Rinten al willens laten op loepen opdat
[299] men den gront krighen soude ende uyt daeghen²⁹⁹ voer den chijnse ter eenre
/ voer

[300] hefflicke schult erff weten te krijgen omdat men den luijden dreijcht te be-
[301] schaemen oft te panden ter iier / Renten coepen³⁰¹ met den penninck xiiii die
[302] welck met den penninck xviii ende niet min te lossen en sijn ter iier / ende
[303] een man goede chier maken,³⁰³ etende, thoevende met drincken omdat men
[304] hem alsoe syn erffve afftuytelen³⁰⁴ soude ter vierder zijden.

+

[305] Item noch een Leengoet / dwelck sonder achterdincken woert opgehauwen, ^{+[11r^o]}

294 *dienende met twee leeniagers ende eenen meyer*, scil. de teelballen en de roede; vgl. voor *leenjager* vs. 786.

296 *druypenden vingher*, druiper.

297 *noch een vrempt lant*, vgl. vs. 312 vg.

299 *uyt daeghen*, er een rechtsvordering op instellen.

301 *Renten coepen* enz., geld geven tegen 14%, welke rentelast men slechts kan afkopen als men 18% boven de geleende som terugbataalt.

303 een man goede chier maken, iemand gul onthalen; - *thoevende*, wachtende, nl. dat hij bescheid zal doen.

304 *afftuytelen*, afsjacheren (vgl. KILIAAN op t u y t e l e n).

[306] daerom loepen daer dickmaels groote schade op want dikmaels woert belast.

[307] Regt: [*cetera desunt*].

+

[308] Ordinantien³⁰⁸ ende Statuten hoe ende in wat manieren die voerghenoemde ^{+[12r^o]}

[309] Leengoederen ontfangen worden, hoe dat men behoert te hande ende

[310] monde te coemen / Ende oick alle poincten ende articulen hoe ende in wat

[311] manieren zij moeten onderhouden woerden ende hoe dat sy hare successie

[312] hebben, te weten hoe sij in rechte linie versterffen moeten /

[313] Ierst soe wanneer datter yemant gebuert dat hij sijne Leengoet moet ont-

[314] fangen, soe sal men terstont sijne wapen suecken ende lesen hem syne artickel

[315] ende moet den selffen wapen cussen ende soe wanneer hij ijemant vindt die

by

[316] successie oft bij verborghenesse oft bij hem selffven eijnighe goeden hier in

[317] heeft liggende, dien sal hij terstonts aenbringhen om inghescreven te worden

[318] ende tzijne tontfangen alsoe tselffve behoert ende soe menichmael als yemant

[319] tot ontfanck coempt, die sal telcken reijse niet meer gheven voer rechten, te

[320] weeten voer stadthouder, greffier ende manschap een pot wijns te voren ende

[321] in dien dat men wel toesiet ende goede inquisitie ende executien doet, die

man-

[322] schap sal wijnes ghenoech hebben voer hare drincken sonder eynighen teghen

[323] segghen /

+

[324] Item hy moet zeer arme van goet sijne die hier niet een stuxken leens en ^{+[12v^o]}

[325] heeft onder liggende ende soe wij syne artyckel kent ende gherne van selffs,

[326] sonder gesomeert te syne met waerschouwe brieffven oft met den leeniagere

[327] versocht, te hove coempt om tzyne te ontfanghen, dien sal men weerdlick

[328] accepteren ende ontfangen ende egheen boeten noch rechten affnemen, ende

[329] alsulcken luijden sal men nemen tot manschap als richters van alle quaestien,

[330] die in desen hoff vallen of rijzen moeghen slichten.

[331] Item oft gebuerden datter ijemant ware die syne leengoet nyet kennen en

[332] wilde ende dae tsegghen argueerden ende viel van een leengoet tot op dander

[333] gelijk oft ware van den vuylenberch tot op den Keyenberch ende daer in per-

[334] sisteerden ende hem in manschap nyet en wilde overgheven tot vuytsprake

van

[335] selffven ende liever wilde met gewalt te keeren den totten ontfanck te coemen,

[336] dien sal men moeghen priveren van alle syn leenghoederen ende thoff verbie-

[337] den alsoe dat hy nyet en sal moeghen in gheselschap van leenmannen verkee-

[338] ren, mer men sal den selfffden senden tot Sint Hubrecht in Ardennen dat hy

[339] aldaer den boet houdt, ende indien den boet miraeckel doet alsoe d...³³⁹ betert

[340] en hij dan begheert gratie, soe sal men hem op dobbel recht in ghenade nemen

308 *Ordinantien* enz., vgl. het geheel parallel lopende slot van het gedicht, vs. 746 vg.

339 *d ... onleesbaar; wsch. datt.*

[341] ende indien den boet gheen miraeckel en doet ende lancx soe dulder woert,
[342] soe sal men hem die papen overgeven ende laten hem besweren /.

De Refreinen

I Hantwaerpen int vroede

- Als God hadde gheschepen hemel en aerde,
 Zo heift hy ghegheven heerschapye
 Den mensche, dieze met verstande anv rde,
 Over alle ghedierte, zoot God beghaerde,
 5 Om te domyneren als de vrye.
 Dus es hy tstaerxste dier tot elcken tye
 Om dat alle ghedierte es ghebroght
 Onder zijn maght, dies de mensche zeer blye
 Heift metten ghedierten zynen wille ghewroght,
 10 Ghetemt, voor hem ghedoodt, en noch voorts ghezocht,
 Op der aerden om te zegghen waerachtigh
 Onsprekelicke staerckten, in tmaken bedocht,¹²
 En werden verwonnen, duer tverstandt zeer machtigh.
 Noch en es hy over tmeeste niet claghtigh:¹⁴
 15 Dat zijn de vier elementen diet wel bekint.
 Hieromme met cleynder pynen heel zachtigh
 Tmenschelic dier ter w relt, meest fortsen verwint.

- Hoe staerck dat het menschelic dier es vernaemt
 Van maghte, die zo hooghe es verheven,
 20 Nochtans werdet vander ydelheyt beschaemt,
 Zijnde haer onderworpen, twelck niet en betaemt
 En es duer haer tcranckste dier, datter magh leven
 Over hem zelve, zo datt nu es ghebleven²³
 Een knecht der zonden, dien niet en can bed rven
 25 Doodt noch helle, maer zy doen tdier beven
 Als dattet dalendighste dier moet st rven,
 Dus om dat tmenschelick dier zoude verw rven²⁷
 Staercheyt, twelc den Psalm tweentzeventigh verhaelt,²⁸
 Zo es Christus god, den mensche worden tot cons rven²⁹
 30 Een dier, een mensche in de waerelt ghedaelt,
 Ende om dat tmenschelic dier heift ghefaelt,

12 *in tmaken bedocht*, met overleg gemaakt.

14 *es ... claghtigh*, heeft zich te beklagen.

23 *Over hem selven*, voor zover het de beheersing van zichzelf betreft.

27 *om dat*, opdat het.

28 *den Psalm tweentzeventigh* (volgens de oude telling, psalm 71 volgens de nieuwe, Protestantse), blijkt. toespeling op vs. 3: quoniam firmamentum et refugium meum este.

29 *den mensche ... tot conserven*, als behoudsmiddel voor den mens.

Zo heift dat goddelic dier, tmenschelic bemint
 En hem de staercheyt ghebroght, en hevet duer straelt.
 Tmenschelic dier, ter waerelt meest fortsen verwint.

- 35 Om dat de vyandt tmenschelick dier excellent
 Veil te crachtigh was, zo heift hem willen zetten
 Voor het menschelic dier, tgoddelic zelve present,
 Twelc de vyandt niet en hadde gheschent
 Noch en conste hem met gheen crancheyt besmetten.
- 40 Dus heift tgoddelic dier willen beletten
 Tsvyandts fortse met de crachten der hellen
 En es een heere worden duer tverpletten ⁴²
 Over doodt en zonde die wouden qwellen
 Tmenschelic dier, twelc die niet en const ghevellen
- 45 Maer was inde st rckte des vyandts bevangh.
 Dus heift tgoddelic dier ieghens tverfellen ⁴⁶
 Des vyants hem ghegheven den diere zeer cranck,
 Zo dat tmenschelick dier heift den grooten ontfangh, ⁴⁸
 In staerckte, zo dattet dood en helle verslindt
- 50 Met al de crancheyt, dus ieghen tsvyandts danck
 Tmenschelick dier ter w relt meest fortsen verwint.

- Tverwinnen moet duer tgheloove gheschieden
 En tmenschelic dier moet godts beloften betrauwen,
 Die hem deis cracht uut ionsten heift willen bieden,
- 55 Zo dat voor hem alle dijnghe nu moet vlieden
 En zelve voor vyandt noch helle vergrauwen;
 Tes hem al tondere, dus en darft niet flauwen ⁵⁷
 Want tregiert over al datmen can gronderen
 Ter w relt, zo datter niet en can ghehauwen ⁵⁹
- 60 Ieghens hem, const ict al ghesommeren,
 Om dat de gheloovyghe moet tryumpheren
 Over al dat god toebehoort in shemels wezen.
 Al eyst noch bedect, en wilt niet murmureren,
 Het zal hier namaels wel werden gheprezen.
- 65 Hoe maghmen van meerder fortsen ghelezen
 Die ter w relt verwonnen werdt haudet gheprint
 In u herte, en weist ghest rckt midts dezen:
 Tmenschelic dier ter w relt meest fortsen verwint.

42 *duer tverpletten*, wsch. met zinspeling op Genesis 2, 15, waarin gesproken wordt van de vertreding van de slang.

46 *tverfellen*, eig. het feller worden, vand. voor: de felle aanvallen.

48 *heift den grooten ontfangh In staercke*, in kracht zo zeer is toegenomen.

57 *tondere*, onderworpen. - darft, behoeft het, nl. 'tmenschelic' dier.

59 *ghehauwen*, stand houden.

II Hantwaerpen int zotte

- Gheen volck ter waerelt meer zotheyt bewijst
 Dan die op eyghen wijsheyt betrauwen,
 Haer selfs inzettijnghe voor zaligheyt prijst,
 Waer uut de alder meeste zotheyt rijst,
- 5 Diemen ter w relt zaude moghen anschauwen.
 Zy graven putten die gheen water en hauwen,
 Zy zoucken heligheyt in vremde cleeren,
 Zij zwaeren zuverheyt, en zijn ghaerne by vrouwen,
 Zij zijn ootmoedigh, beghaerende veil eeren,
- 10 Zy en stryden niet, en ryden als heeren,
 Zy zoucken haer ghewin meest in der kaercken,
 Zy zegghen doet dueght, en de waerheyt zy keeren.
 Dit volck tooght meest zotheyt in al zijn w rcken.
- Noch tooghen zy zotheyt, want zy loopen
- 15 Om te troosten daermen leckerlic t rt.
 Haer wijsheyt zy te male om ghelt vercoopen,
 Zy hebben oock boucken met grooten hoopen.¹⁷
 Die zij overlezen met eenen vosse staert,
 Die gaen als schaepkins diemen an dhooren sch rt,¹⁸⁻¹⁹
- 20 Om dat zy de waerelt zien vul zotternyen;
 Hier om menigh van hem een caproenken begh rt²¹
 En willen zotheyt daer duer vermaledyen,
 Zy doen veil dueghden duer hypocryzen,
 Zy clemmen naer thooghste, elc om zijn verstaercken,²⁴
- 25 Zy dienen Godts helyghen met mommeryen.
 Dit volck tooght meest zotheyt in al zijn w rcken.
- Noch maken zy de stricken, hoe zaudick zwyghen,
 Daer zy hem zelven daerlic met vanghen,
 By bedwanghe moeten zy stupen, en nyghen,²⁹
- 30 En qwalick connen zy verlossijnghe cryghen,
 Dus laten zy thooft op de schauder hanghen,³¹
 Maer dat en zegghen zy niet, en gaen haer ganghen,

17 *oock*, dan ook.

18-19 *overlezen*, de les lezen; - *met eenen vosse staert*, vgl. *Mnl. Wdb.* IX, 1218: 'met een vossenstaert corrigeren', een schijnstraf opleggen. De zin van deze verzen is: zij die zij op een zeer zachtzinnige manier berispen, lopen als schaapjes die alleen aan de oren (waar geen wol groeit) geschoren worden, m.a.w. die trekken zich van hun vermaningen niets aan.

21 *een caproenken beghert*, verlangt naar de monnikskap, wil monnik worden (?).

24 *om zijn verstaercken*, om een machtige positie te veroveren.

29 *stupen en nyghen* (synoniem en veelal samengenoemd), vgl. VAN DOESB. CXXXVII, 20; DE CASTELEIN, *Const v. Rhet.* 107), blijkbaar voor onderdanig zijn.

31 Vgl. *Gem. Duytsche Spreckw.* (1550) C iv v^o: 'Het is een ootmoedich schalck, Hy can thoeft op die scholderen legghen'.

- Want elc zaude dan maercken zulc zot bestieren.
 En haer lichame heift zulcken gheest ontfanghen,
 35 Dattet niet en magh waercken, maer altijs vieren.³⁵
 Al zijn zy vol ghierigheys, tzijn haer manieren,
 Dies ic luttel wijsheyt in haer can bem rcken;
 Zy willen abstyneren met goeder sieren.
 Dit volck tooght meest zotheyt in al zijn w rcken.
- Prince.
- 40 Men leist merckelick veil van dit volck voorwaer,
 Twelc meest zotheyt tooght naer tsprincen vrighen,
 Die op haer selfs wijsheyt staen en daer leven naer,
 En packen maecken zeer lastigh en zwaer
 Die zy, noch gheen mensche en can ghedraghen.
 45 Tes afgoddelic voortstel en helsche laghen,⁴⁵
 Een inghel des doots, des audts serpents zaet,
 Daer zulc volck, als Eva, noch in heift behaghen,⁴⁷
 Niet kennende de valscheyt, noch tlistigh qwaet.
 Summa, meest zotheyt spruut duer eyghen wijsheyt raedt
 50 Die zulcx naer volghet, tzy leecken of cl rcken,
 En niet alleene op Christus en staet,
 Dit volck tooght meest zotheyt in al zijn w rcken.

III Hantwaerpen int amorueze

- Duer de valsche leeraers vol hypocryzen,
 Werdt bedeckt die gheweist heift van Adams tyen,
 Dats scripture, wiens duegheft waer quaet om gronden.
 Om haer te sprekene de zulcke benyen,⁴
 5 Nochtans waert nu wel noot met allen monden:
 Gods belofte werdt ons duer haer ontbonden,
 Van Adams tyden, twaer schade vergheten;
 Hoe de dyluvye cam duer dwaerck der zonden
 Over de waerelt, zy doeghet ons allen weten,
 10 Dit es vast waer,
 En Abrahams beloften; zijn dat secreten
 Om te verborghen haer
 Men zoude schriftuere wel spreken openbaer,¹⁴
 Maer den zac der ghierigheyt en es niet verzaeyt,

35 *vieren*, vrijaf nemen.

45 *afgoddelic voortstel*, een afgodische opvatting of voorstelling, nl. het stellen van menselijke inzettingen *als* een goddelijke wet; vgl. het volgende refrein, vs. 57.

47 *als*, evenals.

4 versta: sommigen beletten door afgunst dat men met haar spreke.

14 *verzaeyt*, verzaad.

- 15 Deen verbaerghse hier, dander bedecse daer,
Och moght icse spreken, ic waer ghepaeyt.

Zy spreickt vander wet ende ghenaden ons heeren;
Om hem te believene can zy ons leeren,
Den oprechten wegh zonder ommegeaen.

- 20 Al moghtmenze spreken, zulcke willent keeren,
Om haer eyghen bate en diversch vermaen.²¹
Midts verleedijnghe willen zy ons doen staen²²
Op ons eyghen verdienste; ten magh niet wezen,²²⁻²³
Neen, schriftuere zeght dat god wilt hebben ghedaen,²⁴
25 De propheten zijn ooc ghetughen van dezen.
Naer mijn bevroeden,
Zy es tconfort onzer zielen ghenezen,
Vol alder goeden;
Gaef god dat zy haer moght te mywaerts spoeden,
30 En datze alomme moght werden ghespraeyt.
Zy es den schilt ieghens de helsche gloeden,
Och moght icze spreken, ic waer ghepaeyt.

Dat god de vader hooght verheven,
Zynen eenyghen zuene heeft ghegheven

- 35 Tot smenschen zaligheyt, ghetuught zy bloot,
Den zondaer ghelijc zijnde in dit leven,
Ten cruce gheoffert voor cleyn en groot,
Mesmaeckt, ghestorven de schandelicke doot,³⁸
Daer hy vanden hemele af was ghedaelt.
40 Och, haer te sprekene es certeyn wel noot,
Zy zeght claer, dat god voor ons allen heift betaelt,
Uut rechter minnen.
Waer om belastmen ons dan, als zy dit verhaelt
Ic cant qwalic verzinnen.
45 Wee hem die dongheloof rockt, dwelc wy spinnen,
Ende den rechten wyzer stellen verdraeyt!
Ic hope, de waerheyt zalze noch verwinnen:
Och moght icze spreken, ic waer ghepaeyt.

Prince.

Haer niet te moghen spreken, ic noch beclaghe.

- 50 God verrees glorieus ten derden daghe,
Devangelisten ons dat duer haer bedien,
Ende hoe hy opclam tot zynen behaghe,

21 *diversch vermaen*, allerlei praatjes.

22 *verleedijnghe*, het tegen-maken, doen afkeren van.

22-23 *doen staen Op ons eyghen verdienste*, ons heil zoeken in de verdienste van goede werken.

24 *dat*, dat wat.

38 *Mesmaeckt*, mishandeld.

- Ons hebbende metten helyghen gheest verzien.
 Hoe moght ons god dan meerder liefde bien?
- 55 Hy en heift ons gheensins willen bezwijcken.⁵⁵
 O heere, hoe mueghdy dit al laten gheschien,
 Datmen schriftuere deekt met menschen practijcken
 In tvalsch bestieren,
 Die de aerme vertroost, en ooc de rijcken⁵⁹
- 60 In alder manieren?
 Haer woorden zijn zoete als violieren,⁶¹
 Niet licht als tcaf, dwelc metten windt verwaeyt;
 Haer dueght en volschreefmen noyt int papieren:
 Och moght icze spreken, ic waer ghepaeyt.

Refreinen uit het handschrift Michiels

IV Refereyn

- +Geluckich en salich is die partuere¹
 Wiens houwelijck beghint inde vreesse Godts puere,
 Als Abraham en Sara by een syn versaemt;³ +[37r^o]
 Maer die daer versamen als beesten stuere
- 5 Alleen om te blusschen haer vleesch en natuere,
 Over dese heeft macht den duyvel gevaemt,⁶
 Die de seven mans van Sara ter doot heeft gepraempt,⁷
 Als int boeck Tobie ons staet gescreven.⁸
 Heer bruydegom, vrouw bruyt, dit u nyet en betaemt /
- 10 Al[s] Isaack en Rebecka wilt na Godts weth leven.
 Siet wat exempel u Tobias sal gheven,¹¹
 Dat den Engel Raphael hem heeft geleert.
 Eer dat ghij sult u bruyt uuyt lieffden aencleven,
 Tot waecken en gebeden u ierstmael keert,
- 15 Dan sal Godt door u geslachte worden geeert,
 Gelyckmen van verscheyden in den bijbel bevindt.¹⁶
 Salich ist houwelyck dat met Godt beghint.

55 *bezwijcken*, in de steek laten.

59 *Die*, t.w. de Schrift.

61 *violieren*, wel tevens bedoeld als signatuur van de kamer voor welke het refrein geschreven is.

1 *partuere*, (vereniging van) echtelieden.

3 *Als*, zoals.

6 *gevaemt*, omvat.

7 *Sara*, de dochter van Raguel, later echtgenote van de jonge Tobias; haar eerste zeven mannen waren door de boze geest Asmodé gedood.

8 *t boeck Tobie*, het apocriefe boek van het O.T. dat ook de stof voor een spel van de oude en de jonghe Tobias leverde, dat verloren is (vgl. KALFF, 16de Eeuw I, 226 en II, 51).

11 *Siet wat ...*, werd dit refrein misschien gesproken voor de vertoning van het hiervoor genoemde stuk?

16 *van verscheyden*, scil. personen.

- Aensiet hoe Tobias en Sara begonden,
Den houwelycken staet in Godts vreese bestonden,¹⁹
- 20 En hebben salighe kinderen geprocreert.
Oyck Jacob en Rachel, na scriftuers oerconden,
Helcana en Anna hebben gratie gevonden²²
En Samuel den prophete gegeneert.
Dus, heer bruydegom / en vrouw bruyt, ist dat ghy begeert
- 25 Dat Godts benedictie aan u sal beclyven,
Siet dat ghij in Godts vreese persevereert,
Soe sult ghy vruchtbaer syn, na Davidts scryven,
U kinderen sullen staen als planten van olyven,²⁸
Gedienslich aen u tafel tot uwer baet.
- 30 En ist nyet lieffelyck voer mannen en wyven
Die alzoe leven inden houwelycken staet?
Tis een eertsch paradys vol welden delicaet,³²
Daermen hier namaels het eeuwich leven me wint.
Salich ist houwelyck etc.
- 35 ⁺Ist dat u houwelyck in Godts vreese geschiet,
In al u hanteringhe na des heeren bediet,³⁶ +[37v^o]
Sult ghy geluckich en voerspoedich wesen;
Godts benedictie sal u vergeten nyet,
Gelyckmen dagelycx gebeuren siet
- 40 Al die wandelen in Godts weth gepresen.
Heer bruydegom, vrouw bruyt, siet dat ghy desen
Houwelycken staet onderhout soe Paulus vermeldt,
Want hy is een groot Sacrament uytgelesen,
Van Godt int aertsch paradys in gestelt.
- 45 Ghy die met den bant der lieffden by een syt gewelt,⁴⁵
Nu een geworden zyt onder u beyden,
Gelyck den Apostel Matheus vertelt,⁴⁷
Gheen mensche ter werelt en mach u scheidyden.
Begeerdy een vreedsamich leven te leyden,
- 50 Blyfft inde lieffde die alle dinck verwint.
Salich ist houwelyck dat met Godt beghynt.
- Men leest inden iersten brieff totten Corinthen claar,
Oyck totten Ephesien staet openbaer,
Hoe datmen het houwelyck sal onderhouwen.
- 55 Die vrouwe sal lieff hebben haren man voorwaer,
Hem onderdanich zijn als haer heere eerbaer,

19 *bestonden*, aanvaardden.

22 *Helcana en Anna*, vgl. 1 Samuel 1, 1 vg.; *Anna* = Hanna.

28 *als planten van olyven*: zie Ps. 128 : 3: 'Uwe kinderen als olijfplanten rontom uwe tafel' (Statenvert.).

32 *Tis een eertsch paradys*, vgl. de refrainen op de stok 'Es dit niet ter werelt een paradijs' bij VAN STIJVOORT, nrs. LXXXVIII, XC, XCII, XCIV, XCVI, IIC.

36 *In*, lees wellicht *En*; - *bediet*, voorschrift.

45 *byeen ... gewelt*, aaneengesmeed Bij KILIAAN en in het *Mnl W. komt wellen* in deze bet. nog niet voor.

47 Matth. 19 : 6.

- Om dat den man is het hoofd der vrouwen.
 Den man sal oock lieff hebben sonder vercouwen ⁵⁸
 Syn eygen huysvrouwe en anders gheene,
 60 Gelyck Christus bemindt heeft, soomen mach aenschouwen,
 Syn heylighe Kercke, haer maekende Reene.
 Alzoe. seyt Paulus, sal den man certeene
 Syn huysvrouwe beminnen uuyt caritaten,
 Want ghy twee nu geworden syt eene
 65 Door dat sacrament des houwelycx, groot boven maten,
 Daerom sal een mensche vader en moeder verlaten.
 Met een geduerighe lieffde malcanderen bemint:
 Salich ist houwelyck dat met Godt beghint.

Prince

- Heer bruydegom en vrouw bruyt, hieraen sult ghy leeren,
 70 Op dat u versaminghe sy tot Godts eeren, ⁷⁰
 Gelyck als kinderen der heyligen, na Tobias vermaen.
 Dan sal Jesus u gast syn, den heer der heeren,
 Hy sal u water in wyn verkeeren,
 Gelyck hy in Cana Galileen heeft gedaen,
 75 Alsmen uit Johannes int tweede gescreven [*siet*] staen;
 Daer geschiede die bruyloft na Godts behaghen.
 Begeerdy oock blysschap voor druck te ontfaen,
 Hebt Godt voor ooghen alle u daghen.
 Twist en tweedrachticheyt wilt van u verjaghen,
 80 Soe sal Godt in u blyven en ghy in Godt.
 Hy sal gestadich sorghe voer u draghen,
 Ist dat ghy leeft nae syn heylich gebot.
 Somma ten lesten, dit is het slot ⁸³
 Van desen sluytreghel, dat wel versint: ⁸⁴
 85 Salich ist houwelyck dat met Godt beghint /

finis per Vanden Berghe

58 *vercouwen*, verkoeling.
 70 *versaminghe*, vereniging, gemeenschap.
 83 *slot*, conclusie.
 84 *sluytreghel*, stok; - *versint*, bedenkt.

V Refereyn

- +Hoort, alle die benaut in tswereelts foreest || leeft,
 Int vleesch dangireus, waerdeur uwen gheest || beeft, +[68r^o]
 Belast synde met veel swaer Ranckeuren,³
 Al eest dat ghy swaermoedich int sondich tempeest || sneeft,⁴
- 5 Deur tswereelts aencleven, die u sulcken keest || gheeft⁵
 Midts dingheboren werck in onser natueren:
 En wanhoep nyet, roept Christum / troost zal u gebueren.
 Weet dat hy warachtich es en goederthieren,
 Betrou syn beloften vol zoeter geuren,
- 10 Aenmerckt syn lieffde, syn jonstich krijieren.¹⁰
 Hy roept u / hy lockt u / in veel manieren /
 Clopt, spreckt hy / ghy wert in gelaten /
 Soeckt / ghy sult vinden / vreest gheen dangieren /
 Bidt, men sal u gheven volle maten.
- 15 Dus, broeders, nempt dit confoort tot uwer baten,
 En wilt in u bangicheyt nyet verflouwen;
 Ghy sult vertroost worden uuyt charitaten:
 Hebt in Christus' beloften een vast betrouwen /
- Werdt u conscientie deur t'svleeschs bedwanck || cranck
- 20 Benaut, en dat duchten in u heeft bevanck || stranck,²⁰
 Om dat de sonden in u domineren,
 En vreest nyet, al gaeydij den rechten ganck || manck,²²
 Maer bidt Christum die u der genaden dranck || schanck,
 Die salse verstroyen die u tempteren.
- 25 U gebedt en sal hy nyet refuseren;
 Hemel, eerde, es vol van syn bermherticheyt.
 En wilt in syn beloften nyet murmereren,²⁷
 Maer verwacht den troost die hy u heeft toegeseyt.
 Goetheyt, genade es Christus' proprieteyt;
- 30 Hy heeft u [v]erlost met syn bloet onsachtich.³⁰
 Al hebby als tverloren kindt lange gebeyt,
 Keert weder, hy sal uws syn gedachtich /
 +Al dunckt u dat ghy syn genade crachtich
 Grootelyck misbruyckt hebt deur tsondich ontfouwen,³⁴ +[68v^o]
- 35 Thoont leetschap, troost suldy vinden warachtich.³⁵
 Hebt in Christus' beloften een vast vertrouwen /

3 *Ranckeuren*, grieven.

4 *int sondich tempeest sneeft*, ten val komt door zondige hartstocht.

5 *die u sulcken keest ghesft*, die u zulk een pit te smaken geeft.

10 *crijieren*, verkondiging; vgl. v. DOESBORCH XXIII, 5.

20 *duchten*, beduchtheid; - *in u heeft bevanck*, u beheerst.

22 *al gaeydij ... manck*, al wijkt gij af van.

27 *in ... murmereren*, morren tegen zijn (nog niet vervulde) beloften.

30 *onsachtich*, op een smartelijke wijze.

34 *deur tsondich ontfouwen*, door u te buiten te gaan in zonde.

35 *leetschap*, berouw.

- Meyndy, die u verlost heeft deur syn wonden || root,
 Dat hy u sal verdoemen om u sonden || groot?
 O neen / syn genade es veel te rycke;
- 40 Al oordeelt u die wet tot veel stonden || doot,⁴⁰
 Begheert als tcananeus vrouken der honden || broot,⁴¹
 Syn bermherticheyt en sal u slaen gheen swycke.⁴²
 Hy die u hem selven heeft gemaectt gelycke,
 En sal dwerck synder handen nyet versmaden,
- 45 Want daerom es hij comen in dit dal van slycke,
 Den last te draghen die ons hadde verladen.⁴⁶
 Dus broeders, vliet tot Christum, den troost der genaden,
 Soe en sal u de rechtveerdicheyt Godts nyet crincken,
 Want hy spreckt: wy dat sucht voer syn misdaden,⁴⁹
- 50 Ick en salse inder eeuwicheyt nyet gedincken.
 Kendy dat u zonden voer Godts aenschijn stincken,⁵¹
 Die kennisse compt u doer tgoddelyck aenschouwen.⁵³
 Daerom, broeders, sal troost in u herte sincken,
 Hebt in Christus' beloften een vast betrouwen /

Prince

- Al sydij benaut, hebt gheen vaer || swaer,
 60 Betrou op Christum, tgoddelyck pylaer || claer,
 Die u verlost heeft van tsondich bederven,
 Sonder u verdienste / daer en volght gheenen maer || naer.
 Leest syn goddelyck woordt / ghy vindt openbae || daer
 Dat hy om den sondaer alleen wilde sterven,
- 65 Op dat wy deur syn doot soudn dleven erven
 Als broeders tsamen by Godt den vadere.
 Daer toe roept hy noch soe menich werven:
 Compt tot my die belast syt allegadere,
 +Ick ben een fonteyne, een levende adere,⁶⁹
- 70 Ick sal u vertroosten, in u allendich mesval.⁷⁰
 Al comdy inden wyngaert spadere
 Dan dandere / ghy sult loon hebben van al.⁷¹⁻⁷²
 Merckt Petrus, Paulus, ja tes sonder getal,⁷³
 Dat al sondaers waeren en bleven behouwen.
- 75 Prince, den gheest der waerheyt u oyck troosten sal:⁷⁵
 Hebt in Christus' beloften een vast betrouwen /

⁺[69r⁰]

finis

- 40 versta: al zijt gij volgens de geboden ten (eeuwigen) dode gedoemd.
 41 *tcananeus vrouken*, zie Matth. 15: 22 vg.
 42 *slaen ... swycke*, in de steek laten.
 46 *ons hadde verladen*, ons te zwaar drukte.
 49 *wy, wie*
 51 *Kendy*, erkent gij
 53 *sal*, als er zal (wil).
 69 *adere*, bron.
 70 *mesval*, ramspoed.
 71-72 Vgl. Matth. 20.
 73 *tes sonder getal*, zij zijn talloos (die).
 75 Misschien schuilt hierin het devies van een kamer.

per vanden berghe.

VI Refereyn

- +Die diepe oytmoedicheyt Godts goederthieren,
 Waerdeur hij aennam menschelijcke natuere, +[258r^o]
 Die en hebben cunnen in gheender manieren
 Swerelts wyse verstaen, hoe cloeck int versieren. ⁴
- 5 Dat Godt hem sou achten soe cleyn van valuere,
 Diet al mach breken en maecken met viguere
 Naer synen wille en predestinatie,
 Dit heeft Paulus geweert met dees woorden puere: ⁸
 Theeft Godt belieft deur soete predicatie
- 10 Salich te maecken tswerelts generatie, ¹⁰
 Op dat hy tvernuft der neuswijse doctoren
 Sou beschamen en al haer cavillatie, ¹²
 En verheffen dat naer die werelt geboren, ¹³
 Veracht, verworpen en als mensche verloren,
- 15 Maer recht en slecht wandelen in alle hoecken.
 +Dus geeft Godt de gave des gelooffs als voren +[v^o]
 Die Godt simpel oytmoedich met herten soecken /
- Dat heeft aen Maria clærlyck gebleken:
 Hy heeft aenmerckt doytmoedicheyt synder dienstmaeght,
- 20 Waerom haer alle geslachten salich spreken.
 Die hoveerdige syn vanden stoel gesteken, ²¹
 Doytmoedige verheven, theeft Godt soe behaeght.
 Een gebroken geest, vernedert herte versaecht,
 Sal Godt nyet versmaden, staet daer gescreven.
- 25 Den cleynen van herten, inde werelt geplaeght,
 Wert van hem cracht, vroomheyt en macht gegeven.
 Ghy sult gebenedyt syn, spreeckt Godt verheven,
 Die myn looyen bemint int swerelts foreest. ²⁸
 Nyet Mammons keruytsel, pharizeeus beseven, ²⁹
- 30 Maer tversuchten der armen werckt mynen geest; ³⁰
 Salich is die arme van geest die Godt vreest,
 Al mach hem de werelt bannen en vervloecken.
 Dus wert die gave des gelooffs gegeven meest
 Die Godt simpel oytmoedich met herten soecken /

4 *versieren*, uitdenken, filosoferen.

8 *Dit heeft Paulus geweert*, P. heeft bezwaren daartegen ontzenuwd.

10 *tswerelts generatie*, het menselijk geslacht.

12 *cavillatie*, spitsvondigheid.

13 *dat ... geboren*, de vleeselijke mens (?) misschien ietwat corrupt.

21 *stoel*, zetel (der macht); - *gesteken*, gestoten.

28 *looyen*,

29 *wetten*, *keruytsel*, wat uitgekeerd wordt, uitvaagsel (niet in *Mnl. W. en WNT*); - *beseven*, van gemoed.

30 *werckt*, doet werkzaam worden.

- 35 Paulus seyt: en soeckt gheen hooger dinghen ³⁵
 Dan verdragen en can u gegeven verstant,
 Want die de scrift willen herwaerts derwaerts wringen
 En deur vrende allegorien dwingen,
 Die verwecken secten en twistigen brant.
- 40 Hierom Godt in doytmoedige tgelooove plant
 En gheeft hen gratie, soe Petrus seyt,
 En hen verneren onder Godts crachtige hant,
 Twoordt Godts gebruycken met vreesse in weerdicheyt.
 Hierom, ghy cleyn van herten die hier weent en schreyt,
- 45 Wien veel aenvechtinghen die droeffheyt verveert, ⁴⁵
 En wert deur gheen valssche opinien verleyt /
 *Maer int gebet oytmoedich totten heere keert.
 Acht al nyet dat in hooge consten is geleert
 En vermetelyck spreken deur tstout vercloecken, ⁴⁹
- 50 Want Godt geeft die gave des gelooffs onverzeert
 Die Godt simpel oytmoedich met herten soecken /

+[259r^o]

Prince

- Wie ghy syt, wilt u oytmoedich ververen, ⁵²
 Verhefft u nyet, slym der eerden van cleynder macht,
 Want Godt werdt gevonden sonder faelgeren,
- 55 Vanden ghenen die hem nyet en tempteren.
 Tbleeck aen die herderkens in Christus' nacht,
 Wyen die blyde tydinghe wert gebracht
 En voor swerelts wyse weerdich gevonden ⁵⁸
 Tgelooove tontfangene, den salighen pacht,
- 60 En syn totten rechten Christum gesonden
 En hebben hem simpel gesocht tot dyen stonden ⁶¹
 En hem warachtich vonden in bethleem claer,
 Sonder murmuratie oft diep deurgronden,
 Maer hebben dwonder werck bethuyght vry openbaer. ⁶⁴
- 65 Dus al seytmen Christus es hier Christus es daer,
 Gelooft alle geesten nyet, scriffen oft boecken,
 Want Godt geeft die ghave des gelooffs voerwaer
 Die Godt simpel oytmoedich met herten soecken /

Finis

ijⁿ prys
 per Vanden berghe

- 35 *Paulus seyt: Rom. 12 : 16.*
 45 *die, lees tot of in?*
 49 *tstout vercloecken, stoute aanmatiging.*
 52 *u ...ververen, vreeze tonen.*
 58 *en die vóór de wereldse wijzen waardig bevonden werden.*
 61 *simpel, eenvoudigweg, zonder vragen.*
 64 *bethuyght, getuigenis gegeven van.*

Hanneken Leckertant

+Item Hier volcht Een prologe vant naervolgent Esbatement van Hanneken Lecker tant

⁺[115r^o]

Prologe

Deerste

Vreucht is ons begeeren. ¹

Tweede

Vreucht sijn ons motijven.

Deerste

Vreucht is ons hanteeren.

Tweede

Vreucht is ons begeeren.

Deerste

Vreucht wij nu vermeereren

Tweede

Voor mannen en wijven.

Deerste

Vreucht is ons begeren.

Tweede

Vreucht sijn ons motijven.

1

5 Daerom, goede borgers, om vreucht te verstijven
Sullen wij hier spelen een aerdighe cluyt

2

Die belachelijck is, om vreucht te bedrijven
Tot elckx gerijven, verstaet het besluyt,

1

10 Van Hanneken Leckertant, een aerdighe guijt, ⁹
En van Lippen Loer || met sijn moêr || die altijd most spinnen. ¹⁰

2

Dan creech hij een schottel bonen voor sijn snuijt,
Maer Leckertant haelden de soetemelckx pap binnen.

1

Lippen docht mee altijd met hert en sinnen
Om aende soetemelckx pap te geraecken,

1 *Vreucht*, de zevenvoudige herhaling van dit woord is misschien een zinspeling op Van den Berghe's spreuk 'mengt vreucht met sorgen'.

9 *Hanneken*, verkleinvorm van *Han(ne)*, uit Johan; - *Leckertant*, met lekkere (op lekkernijen beluste) tanden.

10 *Lippen*, uit Philippien; - *Loer*, eert. gewone ben. voor een sukkel.

2
15 En hij en wist niet hoe hij dat sou beginnen;
Maer Hanneken gaff hem raet, verstaet die saecken,

1
En seyden: hij most hem seer sieck gaen maecken.
Hij deet oock also nae Hannekens vermeten,¹⁸

18 *vermeten*, gedachte, plan.

2

20 Waer door hij oock quam om allerley lekkernij te smaecken;
Maer ten laetsten moste hij noch berckenstruijven eeten

1

Van Mr. Jan Luerquack, ten dient niet vergeten,²¹
Diese oock coocktten voor Hanneken, so ghij sult hooren.

2

Daerom most hij wesen met vuysten gesmeten
Van Hannekens moeder, die haer daerom ging verstoren.

1

25 Dit sullen wij spelen, om vreucht te orboren,²⁵
U ter eeren, goede borgers, om vrolijck te wesen.

2

En oft wij ijert faelgierden, ons faulten wilt smoren,²⁷
So sult ghij doen als die waerdich sijt gepresen.

1

30 ⁺Maar eer wij beginnen, hoort wadt wij u voorlesen:
Bewaert wel u buijdels voor der pickaerts practijcken,³⁰

+[115v⁰]

2

So hebt ghij niet voor eenich ongheluck te vresen
Oft dat een ander met u gelt sal gaen strijcken.

1

Wij bidden u altsaemen, armen en rijcken,
Wilt noch niet wech wijcken naer ons vermonden plaen,³⁴

2

35 Maer staet een weijnich stil, wij beginnen van stonden aen.

Fijnis vanden prologe. Lang 39 regulen.
Volcht spel onder aen.

21 *Meester*, in de zin van heelmeester; - *Luerquack*, die met kwakken leurt (?); allicht hetzelfde woord als in kwakzalver.

25 *orboren*, bedrijven.

27 *faelgierden*, te kort schoten; - *smoren*, bedekken.

30 *pickaerts*, zakkenrollers.

34 *ons vermonden*, wat wij zeggen.

Item Hier volcht het Esbatement van Hanneken Leckertant

De personages sijn dese: ⁺

GOEY VROU VEUGHE, een vrou.
 HANNEKEN LECKERTANT, duijpenachtig. ⁺
 VRECKE WEBBE.
 LIPPEN LOER, Vrecke Webbens soon, spinnende.
 MEESTER JAN LEUREQUACK.

Goey Vrou Veuge

Alle goeden dach! ick ben ommers op graeckt; ¹
 Hadde ick nu wadt goets, dat lekkerlijck smaect,
 Dat Hanneken mijns soons mage mocht verteren!
 Leet hij oock gebreck, och! tsou mijn deren,
 5 Want noijt man en sach kint so subtijl van liste.
 Waert dat de Prince van Oraingien wiste ⁶
 Hoe edel dat hij is in al sijn voorstel, ⁷
 Hij sout mij affnemen / ja hij, dat weet ick wel.
 Geen fraijheijt en is aan hem vergeten;
 10 En al wadt lekker is / can hij wel eeten,
 So natuerlijck groeijt hem d'edelheijt int lijff.
 Grove spijse, seit hij / die maeckt de leden stijff,
 Dies moet ick hem alle lieffelijckheijt bien. ¹³
 Van hem sal mij noch deucht en eere geschien,
 15 So eens tot mij een wijse vrouwe sprack. ¹⁵
 Oock heeft mij geseijt Meester Jan Leurquack,
 Dat hij is geboren, so hij in boecken las,
 Inde beste planeet die in den hemel was. ¹⁸
 Dus twaer tegens natuere, dede ick hem leet.

- + Personages *Vrou Veughe*, misschien met gedachte aan *voegen*, zich schikken, dus: die de zin doet (van haar kinderen).
 + *duijpenachtig*, sukkelachtig (vgl. *Well. M.* vs. 705); hier misschien meer kinderachtig, Hanneken is immers een verwend kind, maar loos genoeg. - *Vrecke Webbe*, ook *Webbe* komt voor als benaming voor een sukkel; vgl. 'Hoe baerje dus? jou Bloed! Jou sot! jou tweede webben!' TENGNAGEL, *Afgeslagen Bloemsel* 29 [1614], en van dezelfde, *Frick in't Veurhuis*: 'Zietse daer nou iens heen druypen, die rechte malle Webbe'.
 1 Het is zeer gewoon in het oude drama dat de spelers bij het opkomen 'het geselschap' groeten en ook onder het spel toespreken: vgl. b.v. vs. 163; - *ick ben ommers op graeckt*, daar ben ik nu opgestaan.
 6 *dat*, dat het; - *de Prince van Oraingien*, klaarblijkelijk een atere interpolatie.
 7 *voorstel*, handelingen.
 13 *lieffelijckheijt*, wat aangenaam is.
 15 *So*, zoals.
 18 *Inde beste planeet*, onder het gelukkigste gesternte.

20 **Hanneken**
 +Moeijer! Ou!²⁰

+[116r⁰]

Goey vrou V.
 Wadt ist?

Hanneken
 Is dwidtmoes noch niet gereet

Goey vrou V.
 Neent sone.

Hanneken
 Dats mij een alte grooten verdriet.²¹
 Trouwens, ghij seijt mij gisteren, en dedij niet?²²
 Dat ghij mij nu sout wadt lecker coocken.

25 **Goey vrou V.**
 Ick salt doen, kint, ick moet tvier eerst stoocken,
 Maar 't is uuijte, mij dunckt ick geen en hebbe.
 Slaept noch / ick gaen om vier tot die Vrecke Webbe,
 Suldij Hanneken? en sijt wadt gerust.

Hanneken
 Ja ick, moeijer, maer ghij en hebt mij niet gecust,
 Dat sal ick clagen tot Lijse mijn nichtgen.²⁹

30 **Goey vrou V.**
 Nu cust mij / En ist niet een vrendelijck wichtgen?
 Wie en sou hem sijn willeken niet gehingen?³¹

Vrecke Webbe spreeckt tot haar soon Lippen
 Spint! wildij.

Lippen Loer (spinnende)
 Suldij mij dan t' eeten bringen?

Webbe
 Peijnsdij alre om eeten, seght, onaerdich gast?³³

35 **Lippen**
 En soudick niet? ick hebbe doch alden nacht gevast;
 Ten is geen wonder al quelt mij de honger straff.³⁵

Webbe

20 *Ou*, zeg; - *widtmoes*, pap of brij van zoetemelk met bloem of brood (en eieren).

21 *alte*, erg.

22 *Trouwens*, immers.

29 *tot*, bij.

31 *gehingen*, toestaan.

33 *alre*, nu al.

35 *al*, indien.

Spint mij alder eerst dien rocking aff, ³⁶
Eer ghij van eeten spreect, vuyjl slappe leure! ³⁷

Goey vrou V.

Mij dunckt, vrecke Webbe sidt voor haer deure;
Noijt en sach ick wijf int werck so vierich!

36 *rocking*, wat op het rokken gewonden is.

37 *leure*, eig. vod.

- 40 Goeden dach, Webbe, sijdi al eeven gierich? ⁴⁰
 Sal u herte nimmermeer sijn vervult?
 Wie sal tgoet verteeren dat ghij winnen sult?
 Ghy slaeft als eene die in dachuere spidt.? ⁴³

Webbe

Wiet verteeren sal?

Goey vrou V.

Ja.

Webbe

Dien loeris, die daer sidt, ⁴⁴

- 45 Daer sorghe noch eere in en schuijlt. ⁴⁵
 Hij sidt daar alre om eeten en muijlt; ⁴⁶
 Nochtans en heeft hij nau drie draijen gesponnen.

Goey vrou V.

Webbe, al en is den cost noch niet gewonnen,
 Kinderen moeten eeten, wadt baetet geseijt? ⁴⁹

- 50 Hanneken mijn soone heeft wel een uere geschreijt
 En geroepen om die witmoes pappe.

+

⁺[116v⁰]

Lippen

Sweepen, mijn herte quackelt vandien clappe! ⁵²
 Mocht ick daer aff eens vol steecken mijnen crop
 Daer gaff ick omme mijnen besten top; ⁵⁴

- 55 Van sulcken cost sou mijn herte verblijen.

Webbe

Ghij sult u wel met een schootel bonen lijen! ⁵⁶
 Hebdij hunger, verslaet daer mede uwen lost. ⁵⁷

Lippen

Ja, dats oock dagelijckx mijnen besten cost;
 Maer quam u vrijer, die sou wadt leckers krijgen.

Webbe

- 60 Wadt segdij daer?

40 *al*, (nog) steeds.

43 *in dachuere*, als dagloner.

44 *loeris*, kwajongen.

45 *sorghe noch eere*, plichts-noch eergevoel.

46 *sidt ... en muijlt*, zit te 'muilen', de mond te vertrekken, te verlangen.

49 *wadt baetet geseijt*, dat hoeft toch niet gezegd te worden, spreekt van zelf.

52 *Sweepen*, bastaardvloek, tot nog toe opgevat als verkorting van *bij gans sweepen* (zie STOETTS uitgave, blz. 126), wat echter niet geheel bevredigend is; de *s* is die van *gods*, dat tweede lid is dus *weepen* (vgl. *seldrement*, *selleweken*), misschien te verbinden met het door VERDAM bij *gewepen* genoemde *wepen*? dan dus: bij Gods bescherming; - *quackelt*, trilt, popelt.

54 *top*, tol.

56 *lijen*, vergenoegen, het stellen met.

57 *lost*, lust.

Lippen

Niet moeijer, ick ga swijgen.
Daer wasse bijcans geterden op haeren teen!⁶¹
Maer om die witmoes pappe peijnsick alleneen,⁶²
Mocht ick daer op mijn tanden eens wetten,⁶³

61 *geterden*, getreden, getrapt.

62 *alleneen*, al aaneen, steeds.

63 *daer op mijn tanden wetten*, daarop naar hartelust te gast gaan.

65 Ick sou mijnen buijck so viercant setten ⁶⁴
Als een biertonneken, vrij sonder sparen.

Goey vrou V.

Webbe, wij souden van ons voorleden jaren
Wat couten, gaefft pas en sweech Lippen stille. ⁶⁶⁻⁶⁷

Lippen

Teerlinck! daer ontvalt mijn mijnne spille! ⁶⁸
Eeten! / eeten! / off dwerck en sal niet willen sijn.

Webbe

70 Wadt doedij mij al verdriets, ghij vuijle cockijn! ⁷⁰
Ghij waert weert dat ick tot uwen hoofde ginck. ⁷¹

Goey vrou V.

Sijt te vreden, Webbe, 't is al kinder dinck! ⁷²
Gheefft hem teetene / en daer mee gedaen.
Och heere! ick blijve hier oock te lange gestaen;
75 Hanneken sal hem hebben / al waer hij sodt. ⁷⁵
Hebdij geen vier?

Webbe

Ja ick, in mijnen lolle podt. ⁷⁶
Een coolken oft twee; suldijt wel ontsteecken? ⁷⁷

Goey vrou V.

Ja ick / daer toe weet ick al aerdighe treecken, ⁷⁸
Ick en machs niet hebben na mijnen geneuchge. ⁷⁹
80 Adieu, vrecke Webbe!

Webbe

Adieu, goeij vrou Veughe,
Compt hier bij ons spinnen, indient u belieft.

Goey vrou V.

Ick sal comen, had ick mijn Hanneken gerieft;
Ick weet wel, hij schreijt van grooten hongere.

- 64 *viercant setten*, uitzetten, spannen.
66-67 Wat de vrouwen over haar vroeger leven zouden kunnen vertellen zou blijkbaar niet van een zeer solide levenswijze getuigen! Vgl. vs. 59; - *gaefft pas*, was er gelegenheid.
68 *Teerlinck*, krachtwoord, wellicht als zodanig gebruikt door associatie met de krachttermen die het dobbelspel plegen te vergezellen.
70 *cockijn*, schelm.
71 *dat ick tot uwen hoofde ginck*, dat ik je een bolwassing, een draai om je oren gaf.
72 *Sijt te vreden*, kalmeer je.
75 *hem hebben*, zich gedragen, doen alsof.
76 *lolle podt*, vuurtest.
77 *suldijt*, kun je het ..., nl. het vuur met wat ik je hier geef.
78 *daer toe*, etc., dat kunstje versta ik wel.
79 *na mijnen geneuchge*, zoals ik wilde. Vermoedelijk doelt vrouw V. hier op het buurpraatje dat zij graag gehouden zou hebben (vgl. vs. 66-67), maar waarvan Vrecke W. blijkbaar niet gediend is.

Lippen

Ick sou wel eeten, bij gans longere!⁸⁴

85 Mijnen buijck valt in tot aan mijn rebben.

84 *gans longere*, Gods longen.

Webbe

En ick sal heden geen vree mogen hebben!

Van eeten en rust niet uwen clepele;⁸⁷

Nu hout die schotele en dien lepele,⁸⁸

⁺Daer is oock broot / wilt nu wel brocken!⁸⁹

- 90 Ick sal u gaen ander vlas op rocken;
Die wil eeten, die moet oock werkens beginnen.
Ick mach u bonen gaen halen hier binnen,
Mij dunckt, ghij hebt veel te lange geseten.

+[117r^o]**Lippen**

Ramp hebbe dleet! moet ick al weer boonen eten?⁹⁴

- 95 Sal ick mijn leven met sulcken cost verslijten?
Och waerse doot / quets alle die ses mijten⁹⁶
Die sij gepodt heeft, een groote somme,
Daer soudick dan al waeffelen coopen omme,
Soetemelckxken / coecken / appelen / en peeren.
100 Ick sal vrij dat goeijken wel anders verteeren,
Dwelck sij mij nu dus vroelijck verspaert.¹⁰¹

Webbe

Hebdij schier gebrockt, seght, luijen draijlaert?¹⁰²

Lippen

Ja ick, moeijer.

Webbe

Hout! steeckt dat onder u snuijte¹⁰³

En eet mij geringe die schotel uuijte,¹⁰⁴

- 105 So dat ghij u dan weder aent spinnen rast.¹⁰⁵

Lippen

Aijmij, ick was schier van honger geheel verlast!¹⁰⁶

Mijn herte dat clopt, hoort, al waert een steen.

Hanneken

Wel become mij datte / ende dan noch een;

Hier op en sal ick immers geen tanden breecken.

Lippen

87 *clepele*, tong.

88 *hout*, pak aan; - *lepele*, hs. *clepele*.

89 *brocken*, het brood in stukken breken (in de schotel); misschien ironisch omdat zij een lege schotel geeft?

94 *ramp hebbe dleet!* vervloekte misère!

96 *quets*, ik wed des; - *ses mijten*, zes Brabantse mijten was anderhalve penning, een penning één twaalfde stuiver.

101 *vroelijck*, met overleg; - *mij ... verspaert*, mij door sparen onthoudt.

102 *draijlaert*, talmer.

103 *Hout!* pak an!

104 *geringe*, haastig.

105 *u ... rast*, u spoedt.

106 *verlast*, overstelpt; in het hs. staat na *ick was* nog *heb en*.

110 Nu wel, ick gae Hanneken Leckertant spreecken;
Hij heeft, weet ick wel, die witmoes pappe gereet.

Hij compt hier gaende / siet, bij gans sweet,¹¹²
Met een groote teijl pappen inde hant!¹¹³

Hanneken

Dach Lippen Loer!

Lippen

Dach Hanneken Leckertant!
115 Wadt eet ghij daer?

Hanneken

Ick eete al watte.

Lippen

Aij, 't is witmoes pappe, wat goeijer cost is datte!¹¹⁶
Laet mij toch mee eten / uijt uwer teijlen,
Ick sal u van mijn goeij bonen deijlen,¹¹⁸
Ghij en aet u dagen noijt beteren cost.
120 Wildij, goey Hanneken?

Hanneken

Ick en hebs geen lost,
Lippen, u bonen sijn mijn veel te hert.
Siet, sij hebben vellen so dicke als een bert!¹²²
Dunckt u dat goeijen cost? hoort toch desen goeijen bloet!

Lippen

Jaet / want moeijer seijt / sij sijn voort stoppen goet.
125 +En aet ick geen boonen met groten hoopen,
Mijn dermen, seijt sij, souden wech loopen;
En dan most [ick] sterven / met een groote pijn.¹²⁷

+[117v^o]**Hanneken**

Mij en lust nochtans niet gestopt te sijne;
Ik hou mij al open / so ick best can.

Lippen

130 Hanneken, laat ons mangelen, sijdij een man;¹³⁰
Ick sal u dat versch steertgen toe geven, siet!

Hanneken

Neen manneken, ghij en hebt mij noch daer niet!
Meijndij mij te verdullen? ick en ben geen boer!¹³³
Hoe gaerne waerdij aan mijn pappen, Lippen Loer!
135 Ghij en haelter niet, ghij hebt te cort geschooten.¹³⁵

112 *compt hier gaende*, komt juist hierheen.

113 *teijl*, schotel.

116 *wat goeijer*, wat een goeie.

118 *deijlen*, mede geven.

122 *bert*, bord, plank.

127 *ick* ontbreekt in het hs.

130 *mangelen*, ruilen.

133 *verdullen*, foppen.

135 *haelter niet*, komt er niet aan.

Lippen

Deijlt mij nu, ick sal u geven al mijn kooten ¹³⁶
Die ick thuijs hebbe en hier in mijnen sack,
En dien top oock, daer eens een pinne in stack;
Ick salt u al geven / noot mij te gaste!

Hanneken

- 140 Lippen, eet bonen, so blijven u darmen vaste!
Dees pappe sou u veel te qualijck smaecken.

Lippen

Ick hou, cost icker nochtans an geraecken, ¹⁴²
Ick sou met haer spelen alte schoonen spel. ¹⁴³

Hanneken

- Lippen Loer, dat gelooff ick herde wel, ¹⁴⁴
145 Niet veel en sout ghij met haer slapen! ¹⁴⁵
Maer oft ick u deijlden, soudij wel gapen
Wijt genoeg / om in te steecken nae mijn gevoech? ¹⁴⁷

Lippen

Ghapen, segdij? ja ick, siet is dat wijdt genoeg?
Suldij wel in steecken / sonder genaecken? ¹⁴⁹

Hanneken

- 150 Ick staeck wel die heel teijle in u caecken!
Tjan, Lippen / u aensicht is wel gecloven, ¹⁵¹
Ghij sout wel gaepen / tegen eenen hoven; ¹⁵²
Daer sou wel een catte metter jongen in woonen.

Lippen

Nu deijlt mij pappe!

Hanneken

- 155 Neen Lippen, eet boonen!
Dees pappe en waer u niet gesont.

Lippen

En ghij soutse mij steecken inden mont?
Ick en seyts niet, als ick niet doen en woude. ¹⁵⁷

Hanneken

Nu gaept dan / en doet beij u oogen touwe. ¹⁵⁸
Ick salse u in steecken sonder respijt.

Lippen

- 160 ⁺Willick dan gaepen?

⁺[118r^o]

142 *hou*, meen.

143 een mooi spelletje.

144 *herde*, zeer.

145 je zoud ze niet lang bewaren.

147 *nae mijn gevoech*, gemakkelijk.

149 *sonder genaecken*, zonder aanraken.

151 *gecloven*, gespleten.

152 *gaepen tegen*, zo wijd gapen als; - *hoven*, oven.

157 *ick en seyts niet*, ik zou het (als ik jou was) niet zeggen. Of wordt deze regel reeds door Hanneken gesproken? - *als ick*, 1. *als ickt*.

158 *touwe*, toe.

Hanneken

Jae ghij, Lippen, gaept wijt!

Lippen

Noch wijder gapen? dat sal ick doen.

Hanneken

- Wadt dunckter u off, is dit niet een goet fatsoen? ¹⁶²
 Alle de ghene die hier nu sijn vergaert,
 Die noijt en sagen eenen grooten gapaert,
 165 Die mach hier comen / en sien hem nu.

Lippen

Waer blijft ghij Hanneken? steeck in, haest u!
 Ick wachter, siet, naer, en doet mij geen loos. ¹⁶⁷

Hanneken

- Neen ick, trouwens, Lippen / maer gaept ghij altoos?
 Doet u oogen vast toe / en dat ghij niet en kickt! ¹⁶⁹
 170 Hout / ghij hadt mijn hant bijcans oock opgeslickt ¹⁷⁰
 Metten lepele / ick spranck uijtten weghe. ¹⁷¹

Lippen

Ja, ja, ghij en doeget niet te degen. ¹⁷²
 Was dat pap?

Hanneken

En ist niet?

Lippen

Tsijn boonen, ick houwe. ¹⁷³

Hanneken

Hoe meijndij, dat ick u bedriegen souwe?

Lippen

- 175 Ja ghij, twaeren bonen / ghij hebt mij verdult.

Hanneken

Nu, ick sal insteecken, dat ghijt sien sult.
 Gaept wijt, ick en sal niet meer met u gecken.

Lippen

Ja, dats beter.

Hanneken

Siet Lippen eens lecken!
 Wat segdij daer aff, quant / smaectt u dat niet badt?

Lippen

- 180 Ghij hadt mij vlus bedrogen / ick seijde wel dat, ¹⁸⁰

- 162 *een goet fatsoen*, een flink model (van mond).
 167 *doet mij geen loos*, neem mij niet beet.
 169 *dat*, pas op dat.
 170 *Hout*, hola!
 171 ik kon nog net wegspringen.
 172 *doeget*, doet het; - *te degen*, goed.
 173 *ick houwe*, geloof ik.
 180 *vlus*, zo even.

Quansuijs oft ick niet beters en wiste. ¹⁸¹

Hanneken

Ghij sijt een geselleken van schalcken liste, ¹⁸²

Dat ghij wel bonen kent voor witmoes pappe. ¹⁸³

181 *Quansuijs*, alsof.

182 *Schalck*, loos.

183 *kent voor*, kunt onderscheiden van.

Lippen

Ick heb verstant, al en draech ik geen cappe!¹⁸⁴

185 Och, hoe wel smaect datte / Noch eens, och! och!

Hanneken

Nu, gaept dan!

Lippen

Hanneken Leckertant / noch! noch!

Hanneken

Hoe gaet dat keelgat open, al waert een sluijsse.¹⁸⁷

Lippen

Noch! noch!

+

⁺[118v⁰]

Hanneken

So seijt de soch oock vanden gasthuijse.¹⁸⁸

‘Noch! noch!’ ja, ghij singt al eenen sanck.

190 Neen, Lippen, uwen derm is mij veel te lanck.

Ick hebbe u gegeven / dat ick u jonne;

Ghij ater wel vol een haering tonne

Eer dat uwen buyck sou sijn versaeijt.¹⁹³

Lippen

Ke, noch een lepeltgen!¹⁹⁴

Hanneken

Lippen, hout u gepayt!

195 Ick wil dit selve steecken in mijnen mage.

Lippen

Dat ick sulcken cost moch eeten alle dagen,

Ick sou oock worden een aerdich pronckere.¹⁹⁷

Hanneken

Men sou u eer lang noch heeten mijn jonckere,

Gelijckemen mij doet / ick sal vlus ridder zijn.¹⁹⁹

200 Om dat ick lekkerlijck eete ben ick dus fijn;

Dan en sidt ick oock nemmermeer inden roock,

Dies ben ick so schone.

Lippen

Besiet mij eens oock!

184 *al en draech ik geen cappe*, zoals nl. de doctoren droegen.

187 *al waert*, als ware het.

188 *de soch vanden gasthuijse*, varken dat ten behoeve van een gasthuis (inz. St-Anthoniegasthuis) door de burgers van een stad werd onderhouden en, met een bel, vrij rondliep.

193 *sou*, hs. *so*.

194 *ke, hèn!*; - *hout u gepayt*, wees tevreden.

197 *aerdich pronckere*, net, modieus heertje.

199 *vlus, weldra*; - *zijn*, misschien voor: genoemd worden?

Ben ick niet goetaerdich en jent van leden? ²⁰³

Hanneken

Ja ghij, al waerdij uuijt eenen stronckelijck gesneden, ²⁰⁴

205 Viercant gedraijt / als een mulders stock.

203 *goetaerdich*, welgeschapen; - *jent*, bevallig.

204 *stronckelijck*, eikestronk.

Lippen

Ick, heb ick niet goet fatsoen in desen rock?

Hanneken

Ja ghij / ghinck deur de mouwe een strepe.²⁰⁷

Lippen

En heb ick oock niet een aerdige nepe?²⁰⁸
Die mij wel besiet / ick ben een fraij geselleken.

Hanneken

- 210 Ghij hebt een nepe als een akervelleken,²¹⁰
Daermen de cluijten opt lant me breeckt ontwee.²¹¹

Lippen

Aij, van dees bonen doet mijnen buijck so wee!
Tis jammer, ick ben anders net en propere.

Hanneken

- 215 Uwen cost is te groff / en ghij sijt sopere;²¹⁴
Ghij most al leijen een ander leven.

Lippen

Ghij segt wel, Hanneken / maer wie sout mij geven?
Mijn moeijer is veel te vreck en quaet.

Hanneken

Tjans hoi, Lippen / ick weet u goeijen raet,²¹⁸
Dat ghij u moeijer wel sult verschalcken.²¹⁹

Lippen

- 220 Ick spronge van blijsscap op tot aen de balcken,
Cost ghij dat gedoen en mijnen commer stelpen.

Hanneken

Sijt te vreden, ick sal u wel helpen,
Dat ghij wel sult verlacken den blicck.²²³

+

Lippen

Maer hoe soo?

+[119r^o]

- 207 Waarsch. wordt hier gezinspeeld op een narrendracht; *strepe* is misschien op te vatten als afscheiding tussen twee verschillend gekleurde gedeelten, wat een der kenmerken van het narrenkostuum was; zie voor een andere opvatting Stoetts uitgave.
- 208 *nepe*, taille.
- 210 *akervelleken*, blijkbaar verkleinvorm van *akkerwelle*, akkerwals.
- 211 *ontwee*, in tweeën, stuk.
- 214 *sopere*, indien *sober* bedoeld is (een vorm *soper* komt sporadisch voor, zie *Mnl. W.*), op te vatten als: er niet best aan toe.
- 218 *Tjans hoi*, (bij) St. Jans hoofd.
- 219 *verschalcken*, bedotten.
- 223 *verlacken den blicck*, de boel bedotten; hoe *echter blicck* hierin moet worden opgevat, is duister.

Hanneken

- Ghij sult u gaen maecken zeer sieck, ²²⁵
 225 Crochen, steenen / en clagen van veel gebreecken
 En seggen uwen buijck is al vol steecken,
 En dat ghij moet eeten, om u verfraijen, ²²⁷
 Pasteijkens / taerkens, / roffioelen en vlaijen. ²²⁸
 Ghij sullet so krijgen / ick derffis mij beroemen. ²²⁹

Lippen

- 230 Alsulcken cost en hoordick noijt noemen:
 Platteijrkens / quaertgens / en pompornoelen, quant?

Hanneken

Hoe segdij dat? dats immers quaet verstant! ²³²
 Tsijn pasteijkens, taerkens en roffioelen.

Lippen

- So sou ick alleenskens tverstant gevoelen. ²³⁴
 235 Maer off ick so dede / sout hem wel schicken? ²³⁵

Hanneken

Jaet / want u moeijer salder haer aff verschricken,
 Om dat sij uwer sieckten is ongewone;
 En want ghij dan sijt een eenich sone, ²³⁸
 Sij soude u herde noij laten sterven. ²³⁹

Lippen

- 240 Ick salt doen / al soud ick de peeper bederven.

Hanneken

Maer wadt ghij doet, maeckt altijd een wemoedig getier. ²⁴¹

Goeij vrou V.

Waer sijdij Hanneken?

Hanneken

Moeijer, ick ben hier
 Bij Lippen Loer; dus moeijer en sijt niet gram.

Goeij vrou V.

Neen ick, kint.

225 Crochen, kreunen.

227 *om u verfraijen*, om op te knappen.

228 *roffioelen*, pasteitjes, croquetjes; zie versch. recepten *Boecxken v. cokerijen* (± 1510) E vij v^o volg.

229 *crijgen*, hs. *schrijgen*; - *ick ... beroemen*, dat verzekert ik je.

232 *dats ... quaet verstant*, dat heb je verkeerd begrepen.

234 zo (t.w. als ik ze kreeg?) zou ik langzamerhand gaan begrijpen wat het is.

235 *sout hem wel schicken*, zou de zaak zo in orde komen.

238 *want ghij dan*, daar je immers.

239 *noij*, node.

241 ga steeds erbarmelijk tekeer.

Hanneken

Moeijer, eenen witten bootterham
245 Haddick seer geerne.²⁴⁵

Lippen

Longeren en rebben!

245 *longeren* (longen) *en ribben*, t.w. Gods -, eert. gebruikelijke krachttermen.

Goeij vrou V.

Compt in huijs, mijn kint, ghij sullet hebben;
Twaer schae, leet gebreck sulcke schoone spruijte.²⁴⁷

Webbe

Waer blijffdi Lippen, en hebdi noch niet uijte?²⁴⁸
Mij dunckt, van uwen wercke crijch ick cleijn gebruijck.²⁴⁹

Lippen

250 Och neen ic, moeijer, mijnen buijck! mijnen buijck!
Ach mijnen buijck die doet mij al te zeere.

Webbe

Sijdi dan sieckt soone?

Lippen

Dat weet godt den heere!
Och noijt en was ick so vol sieckten gelaijen!
Moeijer, siedij niet mijn hoot staen draijen?
255 Mij duckt daer in wonen pijpers en bommers.²⁵⁵

Webbe

Kint, u hoeft staet stille.²⁵⁶

Lippen

Moeijer, het draijt jommers?
+Och noijt so en leet ick meerder smerte.
Aij mij, die milte smijt daer op mijn herte!²⁵⁸

+[119v^o]**Webbe**

Smijt u de milte?

Lippen

Och ja, sij niet doet dan smijten.
260 Aij noijt so seere / als mij die mieren bijten.²⁶⁰
Mijn dermen tegen een vechten en sammelen.²⁶¹

Webbe

Vechten u dermen?

Lippen

Hoordijse niet rammelen?
Ick sorge, die doot sal mij genaecken.²⁶³
Moeijer, hoordij daer niet mijn lever craecken?

247 *Twaer schae*, het zou jammer zijn.

248 *hebdi noch niet uijte*, heb je je bord nog niet leeg.

249 *cleijn gebruijck*, weinig voordeel.

255 het is mij alsof er pijpers en trommelaars in zitten.

256 *jommers*, uit ja (jô) *immers*, toch.

258 *smijt*, stoot (drukt?).

260 het is nog erger dan wanneer ik door mieren gebeten werd.

261 *tegen een*, tegen elkaar; - *sammelen*, botsen, rammelen; vgl. *Veeld. Gen. Dicht. 202.*

263 *sorge*, vrees.

265 Och noijt en leet ick meerder pijn!
Ick sal sterven.

Webbe

Lieff kint, wadt mach u sijn?
 Meuchdij ijjet quaets hebben ingenomen?

Lippen

Neen ick, moeijer, 't is mijn vande bonen gecomen.

Webbe

Van de bonen segdij?

Lippen

Ja, die niet en deugen.

Webbe

270 En sout ghij gheen en goeijen brij meugen?
 Ick souts u coocken eenen vollen ketele.

Lippen

Neen ick, moeijer, set mij in vaeijerkens setele,²⁷²
 Mij wort so cranckelijck, ick moet wat rusten.

Webbe

275 Lieff kint en sou u nergens naer lusten?
 Segt u gebreck en laetet mij weten.²⁷⁵

Lippen

Moeijer, ick sou gaerne vlaykens eeten
 En plateijerkens, wilt mij die copen, siet.

Webbe

Plateijerkens, kint? die en ken ick niet;
 De eyeren sijn rondt die de hennen leggen.

Lippen

280 Goey Vrou Veuge die salt u wel seggen;
 Gaet, haeltse nu rasschelijck sonder draelen.

Webbe

Suldij wel sitten?²⁸²

Lippen

Ja ick.

Webbe

Ick gaese haelen.
 Och, noijt en was mijn herte so swaer!
 Hou seck, hou! isser niemant thuijs?²⁸⁴

Goeij vrou V.

Jaet, wie is daer

272 *vaeijerkens setele*, vaders makkelijke stoel.

275 *u gebreck*, wat je begeert.

282 *sitten* blijven zitten.

284 *seck*, zeg ik.

Webbe

285 Ick bent, goey vrou Veuge, comt tonsent geringe!²⁸⁵

285 geringe, haastig.

Goeij vrou V.

Wadt isser te doene?

Webbe

⁺Mijn handen ick wringe,

Lippen Loer wilt sterven, noijt meerder noot! ²⁸⁷

⁺[120r^o]

Goeij vrou V.

Waer houwet hem? ²⁸⁸

Webbe

Sijnen buijck is bijcans doot!

Noijt kint ter werrelt en leet meer ongemack.

Goeij vrou V.

290 Twaer best dat ghij ginck tot meester Jan Leurequack;
Dat is een meester die veel consten thoont.

Webbe

Ick en weet niet waer die groote meester woont;
Want hulpe soeck ick vroeck en laete.

Goeij vrou V.

Hij woont hier, siet, inde rechte strate;
295 Daer en is nijemant die hem helpen mach badt.

Hanneken

Wil ick hem halen?

Webbe

Hanneken doet doch dat.

Gaen wij, ick salt u lonen, lieve gebueren.

Lippen

Ick hope nu oock mijn querne te rueren; ²⁹⁸

Hanneken geraijde dat wel beschelijck. ²⁹⁹

Goeij vrou V.

300 Hoe vaerdij, Lippen?

Lippen

Och, noyt so weelijck!

Mij overquam vlus een alte quaijen vlage. ³⁰¹

Goeij vrou V.

Waer lettet u, Lippen? ³⁰²

287 *wilt*, gaat.

288 *houwet*, zit het, scheelt het.

298 *mijn querne te rueren*, eens wat tussen mijn kiezen te krijgen; *querne*, oorspr. handmolen, vervolgens gebit.

299 *geraijde*, ried; - *beschelijck*, verstandig, met goed overleg.

301 ik kreeg daar net een erge aanval.

302 *lettet*, scheelt het.

Lippen

Al in mijn mage
Ende in mijnen buijck princepalijck;
En hout mijn hoot / mij wort so qualijck.³⁰⁴
305 Ick gevoele daer wadt na mijn blase cruijpen.

304 *hout*, hou vast.

Goeij vrou V.

Webbe, oft ghij hem maeckte een goet suijsen ³⁰⁶
Oft een papken, ten waer hem niet ongesont.

Lippen

Och, dat sou mij wel helpen inden mont.

Webbe

Goey Vrou Veuge / ick en cans niet, comt, wijset mij!

Meester Jan Luerequack

310 Waer ist Hanneken? ³¹⁰

Hanneken

Meester, 't is hier bij;
Maer eerst voor al so moet ick u ontsluijten: ³¹¹
Al gelaet hem Lippen Loer seer cranck van buijten, ³¹²
Hij en is vrij niet sieck, al spreeckt hij flouwe.

Meester

Wadt ledt hem dan?

Hanneken

Tjan, dat hij geernne souwe
315 Eens lekkerlijck eeten / dwelck ik hem riedt,
Dat hij hem sou sieck maecken, verstadij tbediet? ³¹⁶
So heeft hijt gedaen, daer na moettijt passen. ³¹⁷

+

+[120r^o]**Meester**

Eest soo? ³¹⁸

Hanneken

Jaet, meester.

Meester

So sal ick mee brassen.
Nu genoch van dien, ik hebbe tverstant. ³¹⁹
320 Sijn wij schier bijt huijs, Hanneken Leckertant?

Hanneken

- 306 *suijsen*, voedende drank, vloeibare spijs, inz. van eieren geklutst in wijn of bier; vgl. *Boecxken* v. *cokerijen* D ij r^o 'Om te maken een suypen voor eenen crancken oft siecken mensche. Neempt twee doren van eyeren oft drie ende lutterken bloemen. Dan temperet beyde te samen seer wel onder een. Dan ghiet daer wijn ofte bier inne' etc.
- 310 *bij*, dicht bij.
- 311 *ontsluijten*, openbaren.
- 312 *gelaet hem*, gedraagt zich, doet.
- 316 *verstadij tbediet*, begrijp je wat ik meen.
- 317 *daer na moettijt passen*, daarop moet gij uw optreden afstemmen.
- 318 *Eest*, is het.
- 319 *ik hebbe tverstant*, ik heb de zaak begrepen.

Siet, hier ist, gaen wij naerder ons tweester. ³²¹

Meester

Goeden dach, ghij vrouwens!

321 *ons tweester*, met ons tweeën.

Webbe

Wellecommen meester.

Mijn kint wilt sterven / het wert u geclaecht. ³²³

Goeij vrou V.

Meester Jan, oft ghij sijn water besaecht? ³²⁴

325 Sout ghij u dies wel dorren onderwinden? ³²⁵

Meester

Wat segdij? waer sout ghij mijns gelijcke vinden?

Sulcken meester als ick ben / en was noch noijt gebooren.

Ick besie dwater wel in eenen koehooren, ³²⁸

Mij en roeckx, crijg ick tgelt rechts in mijn tessche; ³²⁹

330 Oock besie ickt wel in een leeren flessche.

Meendij dat ick geen water besien en can?

Goeij vrou V.

Ja ghij, en belght u doch niet, goeij meester Jan!

Wij bidden / cost ghij hem gehelpen lichte. ³³³

Meester

Ick sal tgebreck wel sien uijt sijnen gesichte,

335 Ghij en dorft mij daerom geen water togen. ³³⁵

Heij, laet ons sien dlock in sijn oogen: ³³⁶

Dees knecht en mach niet eeten erten / bonen / noch loock

Het hout hem al inde mage. ³³⁸

Webbe

Meester, dat seijt hij oock.

Leurequack

Dees knecht is zeere inden buijck gequelt;

340 Sijn dermen sijn binnen al vrempt gestelt,

Sij leggen gewrongen gelijck eenen palinck leijt.

Webbe

Meester Jan / 'tis oock seecker also hij seijt.

Meester

Rassch! haelt hem soetemelckcken / en werm rijsken,

Een gebraijen hoenken oft een patrijssken,

345 Haelt hem taertgens / vlaijkens en pasteijkens,

323 *wilt*, gaet.

324 *oft ghij ... besaecht*, zoudt gij niet eens bekijken.

325 zoudt gij dat wel aandurven?

328 *eenen koehooren*, die nb. geheel ondoorzichtig is.

329 *Mij en roeckx*, het kan mij niet schelen; - *crijg*, hs. *crij*; - *rechts*, maar behoorlijk; - *tessche*, tas.

333 wij vragen maar of u hem misschien zoudt kunnen helpen.

335 *dorft*, hoeft.

336 *dlock*, het gat, de pupil (ik twijfel evenwel enigszins aan de lezing, deze plaats staat geheel op zichzelf).

338 *hount*, mankeert.

Haelt hem wittebroot / en gedoopte eijkens,³⁴⁶
Haelt hem gebotert bierken voor een medecijnken,
Braet hem kiecxkens / laet hem rijns wijnken
Drincken / so mach sijn pijn wadt worden gestilt.

³⁴⁶ *gedoopte eijkens*, gepocheerde eieren; zie het recept *Boecxken v. cokerijen* F iii v^o.

Hanneken

- 350 Ja, ja / daer stoot ghij hem rechs daer hij vallen wilt. ³⁵⁰
Lippen Loer sal nu eens vaeren inde feeste. ³⁵¹

Webbe

Siet, hier ist meester.

Meester

Nu, met lichten geeste! ³⁵²

+Set hier van als, wilt u selven toeven! ³⁵³

+[121r^o]

Lippen

- 355 Dees witmoes pappe wil ick eerst gaan proeven,
Op dat ick daarmede mijnen noot ontlaste.

Goeij vrou V.

Webbe, segt den meester dat hij oock toetaste,
Oft hij spraeckx u schant inde tavernne. ³⁵⁷

Webbe

Meester, eedt oock!

Meester

Wel vrouwe, herde gernne!

Dat kiecxken tast ick ane / dat leijt mij naest. ³⁵⁹

Lippen

- 360 Meester, dat ghij u niet te seere en haest,
Ick moet van dien oock een beetgen behouwen.

Hanneken

Dats goet ondersproocken. ³⁶²

Meester

Wel zoone, in trouwen,

Ick en sal u den cost niet al ontvremen.

Wadt ou / desen siecken sal wel wadt innemen; ³⁶⁴

- 365 Hij werckt op sijn stucken, hij haest hem te degen. ³⁶⁵

Lippen

Die schootel is uuijte; setse uuijtte wegen!

- 350 Eert. bekende zegsw. om aan te duiden dat iemand het genoemde gaarne wil, maar er niet rond voor uit wil komen.
351 *vaeren inde feeste*, ter feest, te kermis gaan.
352 *met lichten geeste*, welgemoed.
353 *van als*, (van) alles; - *toeven*, gerieven; vgl. *wachten* in den zin van bescheid doen.
357 *hij spraeckx u schant*, hij zou u daarover schande spreken.
359 *mij naest*, het dichtst bij mij.
362 *goet ondersproocken*, een goed beding gemaakt.
364 *Wadt ou*, wel wel.
365 *werckt op sijn stucken*, werkt 'op stukloon'.

Hanneken

En can Lippen niet schoon schuetten schieten? ³⁶⁷

Lippen

Dit gebotert bierken wil ick binnen gieten.

Aij mij / dat doet mijn mage verwarmen;

370 En met dat soetemelckxken spoel ick mijn dermen.

367 *schuetten schieten*, zegsw, ontleend aan het schieten van de spoel door de schering bij het weven.

Meester

En ick aen dit pasteijken / so ick schatte.

Lippen

Eet properlijck, meester, ontbeijt watte!³⁷²

Ick moet van die spijse oock eeten mede.

Meester

Ick sal beijen also ons koeijen dede.³⁷⁴

Hanneken

375 Lippen vreest te verliesen sijn paertgen.³⁷⁵

Lippen

Nu aen dees vlaijen en aen dit taertgen!

Mijn bloet verblijt hem / tot in mijn teenkens.

Meester

Hout daer, Lippen! cnaecht aan die beenkens!

Lippen

Neen meester, tvleijssken sal mij oock wel smaecken.

Hanneken

380 Siet, hoe vol steeckt Lippen beij sijn caecken!³⁸⁰

Vrij, knecht, krijget oppe / waerom soudijt sparen?³⁸¹

Webbe

Och! nu sal alle mijn potgelt qualijk varen,³⁸²

Dat ick lange so wijsselijck so gespaert hebbe.

Goeij vrou V.

Ick hebt u wel lange geseijt, Vrecke Webbe,

385 Dat ghij daer mede so sout varen in inde.³⁸⁵

Ghij gaeft veel te groven cost uwen kinde;

Nu en valt u int leste niet dan tegenspoet.

+

Lippen

Aij mij! dees pasteijbrocxkens sijn oock seer goet

Ende dit rijns wijnken mijn herte verblijt.

Webbe

390 Betert het niet, mijn soone?

Lippen

372 *properlijck*, kalm aan; - *ontbeijt*, wacht.

374 ik zal net zo wachten als de koe doet (scil. wanneer je tegen haar zegt 'wacht wat').

375 *paertgen*, deeltje, part.

380 *caecken*, wangen.

381 *crijget oppe*, zorg dat het op komt.

382 *potgelt*, gespaarde duitjes.

385 dat het u ten slotte zo zou vergaan.

⁺[121v^o]

Jaet, moeijer, metter tijt.³⁹¹

Hanneken

Hij swemt in vreuchden als een endde kuijckentgen.³⁹¹

Lippen

Moeijer, hou!

391 *metter tijt*, langzamerhand, dat komt wel.

391 *endde kuijckentgen*, eendekuiken (in het water).

Webbe

Wadt ist kint? ³⁹²

Lippen

O suijckertgen, suijckertgen
Geeff mij voor die bitterheijt in mijn kele!

Webbe

Lieff Lippen, zone, ghij eet so vele,
395 Ick en siet niet / waer ickt al halen sal.

Lippen

Lieff moeijer, die sieckte verteret al.

Meester

Ja, so doende soudij noch veel behoeven!
Wadt segdij doch van dese jonge boeven,
Weeten sijt haer ouders niet aff te strijen? ³⁹⁹
400 Gans doot / ick en saechs niet langer te lijen. ⁴⁰⁰
Hou, Lippen Loer, ick wil u noch badt verheugen.
En soudij geen bercke struijven meugen? ⁴⁰²
Ghij souter fraij aff worden en heel gesont. ⁴⁰³

Lippen

Moeijer, ick moet bercke struijven eeten terstont,
405 Meester Jan Leurequack heeftet gesproocken.

Webbe

Wat cost is datte?

Meester

Ick salt wel coocken.
Geefft mij eenen bessem / dat ick mach stoocken tvier. ⁴⁰⁷
Sedt ditte wech en gaet altsaemen van hier, ⁴⁰⁸
Ick en wil mijn conste niemant leeren.
410 Nu Lippen, ghij sult u gaen ommekeeren;
Doet uwen rock uijte / ghij leves te sachte. ⁴¹¹

Lippen

Hoe, sal ick bercken struijff eeten van achtere?

Meester

Men sal u wadt strijcken tegent vercoelen.

Lippen

Ist oock goeijen cost?

392 *hou*, zeg.

399 *aff te strijen*, af te troggelen.

400 ik kan het niet langer aanzien.

402 *berckestruijven*, vgl. derg. schertsende vormingen als *knuppelkock*, *vuistlock*.

403 *fraij*, flink.

407 *bessem*, bezem.

408 *ditte*, t.w. de op tafel staande schotels enz.

411 *ghij leves te sachte*, je zult je er te beter om gevoelen.

Meester

Dat suldiŷ wel gevoelen.

415 Her! her! Lippen, eet nu leckernije! ⁴¹⁵

415 *her*, hier.

Lippen

Aij mij! lijeff meester! wat maeckt ghije? ⁴¹⁶

Meester

Tsijn die bercken struijven / die ick u bieck. ⁴¹⁷

Lippen

Aij mij! meester Jan, ick en ben niet sieck!
Wech, wech met uwen bercken struijven!

+

+[122r⁰]**Meester**

420 So salmen dees jonge boeven huijven ⁴²⁰
Die haer Ouders aldus willen bedriegen!

Lippen

Ick en sals niet meer doen.

Meester

Suldij noch liegen?

Lippen

Neen ick lieff meester, laet mij nu gaen.

Meester

‘Neen ick, lieff meester’ segdij, siet dat ghij u niet en maeckt meer sieck. ⁴²⁴

Lippen

Neen, meester, dats gedaen.

Meester

425 Adieu, Lippen, peijnst om die morgen soppe! ⁴²⁵

Lippen

Wadt ou! die leckere beetgens comen mij suerlijck oppe!

Ja, bercken struijven! ick en salt niet vergeten.

Ontbeijt / Hanneken Leckertant moetse oock eeten, ⁴²⁸

Dat sal mijn pijnne wadt doen versoeten.

430 Hij compt hier gaende op sijn voeten,

Ick weet wel, hij heeften naer grooten lost. ⁴³¹

Hanneken

Wel, Lippen, hoe sijdij gevaren?

416 *maeckt*, doet.

417 *bieck*, oud sterk perfectum van *bakken*.

420 *huijven*, eig. de kap opzetten, ontleend aan de valkerij, fig. voor bedotten, of (hier) op zijn nummer zetten.

424 de meester bauwt Lippen na; hij bedoelt: je hoeft niet te lieve-meesteren, maar heb het hart niet dat je het weer doet.

425 *morgensoppe*, eig. brood in bier of melk gebrokt als ontbeijt; fig. in toepassing op de opfrissing die Lippen zo juist ontvangen heeft.

428 *Ontbeijt*, wacht.

431 *lost*, begeerte.

Lippen

Noijt beteren cost!

Sij soude u goet sijn, want ghij sijt teere.

Hanneken

So sal ickse oock eeten, wilt ghodt den heere.

435 Ick salder mijn moeijer om gaen senden.

Lippen

Ja, maer ghij sult een roeij vinden op u lenden;
Ick en begeer niet meer alsulcken hindere.

Hanneken

Wadt segdij, Lippen?

Lippen

Mijn moeijer compt gindere.
Haer verlangt zeere hoet met mij mach wesen.

Webbe

440 Wel Lippen, hoe ist?

Lippen

Moeijer, al genesen!
Die bercken struijven maecken mij gesont en vet.

Webbe

Ick salsse u oock noch coocken altemet,
Als u eenich pijn sou meugen deeren.

Lippen

Tjans hoij, ick en souse niet meer begeeren;⁴⁴⁴
445 Ick sal liever boonen eeten/en seer spinnen.

Webbe

Nu laet ons in huijs gaen / en dwerck beginnen.
Wel, gaet voort / hadde ich nu goeij avontuere.⁴⁴⁷

Goeij vrou V.

Om bercken struijffen loop ick nu rasch duere;
Tis verloren, mijn kint moet hebben sijn gemack.⁴⁴⁹
450 Ick heb geen geluck / hier compt meester Jan Leurquack!⁴⁵⁰
Meester Jan, compt / gaet met mij sonder toeven en beijen;
Ghij moet Hanneken bercken struijven bereijen,
So ghij voor Lippen Loer deet, verstadtijt wel?

+

⁺[116v^o]

Meester

Ick wil hem geernne verwermen sijn vel;
455 Maer ghij en mostes niet sien, dus gaet wat wech dan.⁴⁵⁵

Goeij vrou V.

Gheernne, in trouwen.

Hanneken

- 444 *Tjans hoij* (hs. *hou*), bij St. Jans hoofd.
447 *hadde ick nu goeij avontuere*, mocht het mij nu verder goed gaan! (zonder incidenten als zo even met Lippen).
449 *Tis verloren*, er is niets aan te doen; - *gemack*, wat hij nodig heeft.
450 *geen geluck*, misschien is *geen* corrupt.
455 *mostes*, moet, moogt het.

Wellecome, meester Jan.

Meester

Gherass! haelt my eenen bessem, doet mijn beheet!⁴⁵⁷
 En doet uwen rock uuijt/en u ondercleet.
 Wij sullen gaen speelen een vremde cluijte.⁴⁵⁹

Hanneken

460 Daer is den bessem/mijn cleeren doe ick uijte;
 Coockt nu bercken struijven/thoont u practijken!⁴⁶¹

Meester

Nu sal ick u rugge gaen bestrijcken,
 So dat ghij sult lachen als een huerpaert.⁴⁶³

Hanneken

Aij mij! meester, wadt doedij?

Meester

Sijt niet vervaert;
 465 Ick sal u noch al beter hebben vrij.⁴⁶⁵

Hanneken

Aij mij! aij mij! meester, waerom sladij mij?
 Sijn dat de bercken struijven? tsijn een goet jaer!⁴⁶⁷

Goeij vrou V.

Ontbeijt! wel wat schreijen hoor ick daer?
 Ist dat niet Hanneken Leckertant die daer weent?
 470 Hoe? sijn dat de bercken struijven/die ghij meent?
 Ja, meester Jan, dat sal u veel meer kosten oock:
 Hout datte en datte! Hoe smaectt u dat vuijstloock?⁴⁷²

Hanneken

Moeijer, hij heeft mij al met roeijen gehouwen.⁴⁷³

Goeij vrou V.

Daer voor sal hij stockvisch sonder botter cnouwen.⁴⁷⁴
 475 Hout dat en datte!

Meester

Och, 'tis genoch, hout stille.

Hanneken

- 457 *Gherass*, vlug wat,; - *mijn beheet*, wat ik u heet, gebied.
 459 *cluijte*, klucht.
 461 *practijken*, kunsten.
 463 *lachen als een huerpaert*, als een hond die slaag krijgt: huurpaarden plegen het niet te best te hebben.
 465 *hebben*, te pakken nemen, krijgen.
 467 *tsijn een goet jaer*, het mocht wat! het is wat moois! Evenzo met *kwaad*; vgl. *Buskenblaser* vs. 123/4: 'En benic niet scoene, wit ende claer? || Jaghi, ghi sijt een quaet jaer'.
 472 *Hout datte*, pak aan! gewone uitroep bij het slaan.
 473 *gehouden*, geslagen.
 474 *stockvisch*, met gedachte aan het beuken daarvan.

Moeijer, smijt stijff! ⁴⁷⁶

476 *smijt stijff*, sla maar flink.

Meester

Och, ick deet om beters wille!
Hout oppe, hout oppe! / wildij mij vermoorden?

Webbe

Wel vrou Veuge! vichten, met veel woorden? ⁴⁷⁸
Mij dunckt, jaesij / ick en weet wadt bedien mach. ⁴⁷⁹

Lippen

480 Siet, meester Jan Leurequack sidt oock inden slach; ⁴⁸⁰
Al is hij loos en schalck, hij wordt ook verdult. ⁴⁸¹

Hanneken

Ja, Lippen Loer, dat is al u schult. ⁴⁸²

Lippen

Hebben u die bercken struijven qualijck getoeft?

Hanneken

Dat weet ghij wel.

Lippen

Ick hebs oock geproeft,
485 Dus gae wij even swaer geladen naer tstede. ⁴⁸⁵

Webbe

Hout, goey vrou Veuge, geeft vrede, geeft vrede!
Laet u gespreecken/hoe hebdijs aldus gemaect? ⁴⁸⁷

+

+[123r^o]**Meester**

Aij mij! ick ben ommers uijten druppe geraect! ⁴⁸⁸

Goeij vrou V.

Leert noch der lieden kinderen castijen!

Meester

490 Voorwaar, Leckertant sou hem dickwijls wel lijen ⁴⁹⁰
Met bonen/gaeffdijs hem op sijn rebben
Berckenstruijven, als hij wadt leckers wil hebben;
Ick wedde, 't sou een kint werden ten inde. ⁴⁹³

478 *vichten*, vechten.

479 *jaesij*, ja waarachtig, dat doet ze; - *bedien*, betekenen.

480 *inden slach*, in de val.

481 *verdult*, beetgenomen.

482 *Hebben ... getoeft*, zijn bekomen.

485 komen wij beiden van een even koude kermis thuis.

487 *gespreecken*, gezeggen; *hoe ... gemaect*, hoe kom je zo ver?

488 nu ben ik tenminste uit de knel.

490 *hem ... lijen*, tevreden zijn met.

493 *een kint*, een behoorlijk kind; vgl. de gewone verb. met *als*: *als een meit*, als een flinke meid, e.d. Zie nog *WNT*, Suppl. I, 975. - 494. Dit tot het publiek.

Goeij vrou V.

Wyse, discrete / notabele, geminde,

Lippen

495 Hier mede uwen oorloff,

Webbe

Soot best betaempt,

Lippen

Nemen wij, Violierkens, uuijt jonsten versaempt.

FINIS. Lang in dicht 561 regulen.

Is gespeelt bij die Violieren van Antwerpen indie feeste der Lelijen in Diest a^o 1541 en hebben den oppersten prijs gehadt.

Fecit Jan vanden Berge.*

* *Lang ... 561 regulen*, hierbij zijn de schrijfregels geteld, niet de verzen, die vaak over twee regels (sprekers) verdeeld zijn; waarschijnlijk heeft deze opgave betrekking op het loon voor de afschrijver. - *Is gespeelt*, hs. *Sij gespeelt*.

De Wellustige Mensch

+Item hier begint een spreekende Prologe vant tspel genaempt Den wellustigen mensch.

⁺[85v⁰]

1

Const lustige sinnen || van buijten en binnen, ¹
Edele oft onedele die hier sijt present,

2

Wij bidden uijt minnen || hoort ons ontwinnen, ³
Constlustige sinnen || van buijten en binnen,

1

5 Tverstant wilt innen van dat wy beginnen ⁵
Als honich suijgende bijkens ongeschent.

2

Constlustige sinnen van buijten en binnen,
Edele oft onedele die hier sijt present.

1

10 ⁺Al sijn wij pellicaennisten niet constich bekennt, ⁹
Nochtans streckt tot Conste al ons begeren.

⁺[86r⁰]

2

Daerom wij hier comen vrijmoedich omtrent
Om een sinnelijck spel u te presenteren ¹²

1

Vanden Wellustigen Mensch, die hem ginck keren,
Tot het gebruijck van wereltsche ijdelheijt,

2

15 Niet achtende goods gracij oft haer goddelijcke leren
Die sij hem inblies, want hij werde verleijt

1

Door quaet gelooff en vleischlijck sin die hem maeecten bereijt
Om met den schadt der boosheijt sijn lust te boeten,

2

20 Als breder int vervolg sal werden verbreyt,
Want hem dagelijckx duijsent perijckelen ontmoeten ²⁰

1 *van buijten en binnen*, van buiten de stad en uit de stad; deze aanhef komt geheel overeen met het slot van het *Esbattement van den Preecker* (N.V.D. LAAN, *Uit het Archief d. Pellicanisten* 25).

3 *ontwinnen*, voor *ontwinden*, ontvouwen.

5 *innen*, in u opnemen; dezelfde wending *Esb. v. d. Preecker*, vs. 395.

9 *pellicaennisten*, leden van Trou moet Blycken.

12 *sinnelijck spel*, zinnespel.

20 *duijsent perijckelen*, vgl. vs. 127 en 516.

1

So datmen in alle ijdelheijt den mensch sach wroeten,
Volgende des werelts samblant tot allen stonden,

2

Twelck voor sijn siel maeckten een cleijn versoeten²³
Om dat hij was vallende in mennichte der sonden.

1

25 Maer sijn corte weelde, hoort dit vermonden,
En mocht bij hem niet lange blijven noch duijren,

2

Want goods gramschap heeft hem over gesonden
Tswaert der wraecken, twelck hem dede truijren,

1

30 En den geessel der plagen die hij most besuijren,
So dat hij alle verganckelijcke vreucht most affsnijen.³⁰

2

Want hij worde gequelt om sijn sondige cuijren
Met oorloch / pestilentij / en dieren tijen

1

Die hem aen alle canten quaemen bestrijen
En hebben groot lijen || den mensch aengedaen.

2

35 Maer de mensch, siende aen allen sijen
Dat hij met sulcke benauthelijt was bevaen
En dat hij den dood niet sou mogen ontgaen,
So heeft hij sijn toevlucht tot den heer genomen
+Die door sijn gratije den mensch weer heeft ontfraen,
40 Want hij wil niet versmaen die tot hem comen,
En hij heeft hem bevrijt van sulcke verdomen,
Affnemende de plagen die hem mochten quellen.

+[86v^o]

2

Om dit hier te spelen sullen wij niet schromen,
Maer sonder beromen van ons constich voorstellen.⁴⁴

1

45 Ist dat wij faeijlgeren, wilt ons niet mellen⁴⁵
Als Monus gesellen || maer wilt met ons verduldich || sijn.

2

Hoort na ons saluteeren so wij van outs schuldich || sijn:

1

23 *een cleijn versoeten*, een weinig aangename ervaring.

30 *affsnijen*, laten varen.

44 zonder ons te beroemen op een artistieke opvoering.

45 *mellen*, melden, bekend maken, nl. onze fouten.

Hij die hemel en aerde van niet heeft gemaect

2

En door sijn gracij hout alle ding int wesen,

1

50 Die den doot voor ons altsamen heeft gesmaeckt,

2

Hij die hemel en aerde van niet heeft gemaect
En door sijn gratije hout alle ding int wesen,⁵²

1

Bewaer onsen stathouder op dat hij ongelaect
Altijt mach blijven in eeren gepresen,

2

55 Hij die hemel en aerde van niet heeft gemaect
En door sijn gracije alle ding hout int wesen.

1

60 Wij bidden dat vrientschap mach sijn geresen
Toschen onzen schout en die loffelijcke heeren
Burgemeesters en schepenen, die wij midts desen
Met ootmoedighe salutacij vereeren,

2

Wenschende dat sij mogen administreeren
Recht en justij[*ci*]e int haerlemsche dal.

1

En op dat vree en vrientschap mach vermeereren
Tusschen ons en ons broeders van Liefte boven al,⁶⁴

2

65 So groeten wij haer vriendlijck met een blij geschat,
Om dat sij vervult sijn met constige practijcken.

1

Oock die in *Liefden getrou* sijn, groot en smal.⁶⁷
Groeten wij vriendlijck, want ons Trou moet *Blijcken*.

+

2

70 En die Jonge scholieren die in const beswijcken⁶⁹
Willen wij niet vergeten in ons salutacije.

1

Voorts alle borgers en vreemden, armen en rijcken,
Die herwaerts quamen strijcken op dese stacije,⁷²

52 het hs. heeft na *ding* nog eens hout.

64 *Lieft boven al*, devies van de Wyngaert rancken te Haarlem.

67 in *Liefden getrou*, devies van de Witte Angieren, de Vlaamse kamer te Haarlem.

69 in *const beswijcken* klinkt vreemd; misschien is *niet* uitgevallen?

72 *staijc*, plaats.

⁺[87r⁰]

2

Die wenschen wij dat godt alle blamacije ⁷³

Van haer wil nemen en haar weer gerijven

75 Met vreucht en welvaert tot elcken spacije,

Op dat vreed en eendracht eens mach beclijven,

73 *blamacij*, tegenspoed.

1

Waer door twist en discoort sullen moeten wech blijven
En verder drijven uijt haerlemsche prieel.

2

80 Wij bidden u altsaemen, ghij mannen ende wijven,
Bewaert wel u buijdels naer ons beveil,

1

Op dat ghij naemaels niet en maeckt crackeel
Door tverlies us gelts, naer ons oorconden || plaen.⁸²

2

Hoort, siet en swijcht, wij beginnen van stonden || aen.

[*Daarna volgt in het hs. de proloog van de 'Cluyt van Ronsefael', d.i. Tielebuys.*]

82 oorconden, betogen.

+Item Hier begint het spel van sinnen genaempt den wellustigen Mensch / en smenschen Crancheijt. +

+[88r⁰]

De parsonages syn dese:

1. DE WELLUSTIGE MENSCH, een man rijckelijck gecleet. ¹
2. DE GRATIE GOODS, een geestelijcke parsonage int blau gecleet. ²
3. QUAET GELOVE, een sinneken, achter gecleet als een duijvel.
4. VLEISCHELIJCKE SIN, een sinneken, achter gecleet als een doot. ⁴
5. EERTSCHE SOLAESHEYT, een waerdinne. ⁵
6. DAGELIJCKSE PREDICATIE, als een priester staende op een stoel.
7. BEGEERLIJCKHEYT VAN OGEN, een coppel[*aar*].
8. EE[R]GIERICHEYT, een vrouwe costelijck ende lichtveerdich.
9. LUXURIE, een hoere gecleet ende is een vrouwe.
10. OVERDAET, een vrouwe als een hoere gecleet.
11. DER WERRELT SAMBLANT, twee gilden. ¹¹
12. CORTE WEELDE, een man met een luijte.
13. DOPPERSTE MOGENTHEYT, sittende in eenen throon. ¹³
14. GRAMSCHAP GOODS, een man int root gecleet, int aensicht bloedich.
15. DEN DACH VAN TRIBULATIE, een gewaepent man. ¹⁵
16. DER WERRELS SAMBLANT, twee gilden der werrelt. ¹⁶

Den wellustigen mensch achter hem hebbende de gratie goods; de wellust. [m.] [s]preeckt:

Heijda! heijda! wel op, licht harte, ontbindt u stringen, ¹
Laet den geest ontspringen, laet ons vrolijk singen!

+ *Opschrift: smenschen Crancheijt*, deze figuur komt in het spel niet voor. - Personages:

1 *wellustige*, op te vatten in de alg. zin van: naar genot hakende.

2 *int blau gecleet*, als symbool van de gestadigheid, de trouw.

4 *achter*, van achteren; - een doot, een voorstelling van de dood, een geraamte.

5 *solaeshey*t, wat vreugde geeft, plezier.

11 *der werrelt samblant*, de schone schijn, de verlokkingen van de wereld.

13 Ook in EVERAERTS *Spel vanden Wynghaert* (1553) komt 'Dupperste Mueghenthey't' als personage voor.

15 *tribulatie*, rampspoed; ook als pers. in EVERAERTS esbatement van *Scamel Gemeente en Trybulacie*.

16 Reeds bij 11. genoemd, maar hier blijkbaar nog eens herhaald om aan het volle getal van 16 spelers te komen.

1 *stringen*, strengen, banden.

- Heij, wie sal mijn lustighe naetuere dwingen
 Die in allen dingen || nu heeft voorspoedicheijt?
 5 Mijn crachten tot alle solaesheijt dringen,
 Wie sout mijn ontwringen || oft tonder bringen,
 Ick die van godt begaeft ben sonderlingen,⁷
 Rijckdom, schadt, wijsheijt en cloeckmoedicheijt
 Omringen mijn / in alder overvloedicheijt,
 10 Gedient met behoedicheijt || van maerten en knaepen.¹⁰
 Mijn selven regeer ick met alle vroedicheijt,
 Weeldige woedicheijt || is mijn betraepen,¹²
 Ick eete / ick drincke / ick stae op / ick gae slaepen,
 Mijn goet is geschaepen || daer ick mach op leven || siet.
 15 Heij, laet mij godt hier / ick sou om den hemel geven || niet.

+

+[88v^o]***Quaet gelove, een sinneken***

Wa, dats gesongen!

Vleeschelyck sin, een sinneken

Wad, dats seg ick een liet!

Verstae ick tbediet tis hooge gesproocken.¹⁷***Quaet Gelove***

Hebdijt gehoort maetgen?

Vleijsslyck Sin

Ick lach hier gedoocken,

Had icker gebroocken || tspel hadt moeten inden.¹⁹***Quaet Gelove***

- 20 Willen wij hem bijgaen?

Vleijsschel. Sin

Jae wij, als vrinden

Die hem int strick binden || van veel ijdel gebodts.²¹***Quaet Gelove***

Kijckt, wie staet achter hem?

Vleijsschel. Sin

Tis de gratij goods.

Tdunckt mij wadt sodts || die volcht hem altijt naer.

Quaet GeloveSiet hijse niet, peijnsick?²⁴

- 7 *sonderlingen*, bijzonderlijk.
 10 *behoedicheijt*, voortdurende zorg.
 12 *Weeldige woedicheijt*, hartstochteliijk opgaan in genot; *mijn betraepen*, wat ik zoek te verwerven.
 17 heb ik het goed begrepen, dan waren dat krasse woorden.
 19 *Had icker gebroocken*, was ik tussenbeide gekomen, had ik zijn woorden onderbroken; inden, eindigen.
 21 *int strick*, in het Mnl. was strik vaak onz. en nog in de 17de eeuw wordt het zo gebruikt; - *ijdel gebod*, macht tot ijdele dingen.
 24 *Hij sou een goet jaer*, het mocht wat; vgl. H. L. vs. 467.

Vleijſchel. Sin

- Hij ſou een goet jaer!
25 Hij en achtſe niet een haer || hij kentſe naulijck.

Quaet Gelove

Sij ſtaet op hem en ſiet wel alſo blauwelijck,²⁶
Oock ſwijcht ſij flauwelijck || ſij mach ſeg ick geſtoort || ſijn.²⁷

Vleijſchel. Sin

Sij mach wel ſwijgen || ſij mach niet gehoort || ſijn.
Hij mocht oock verdoort || ſijn / wou ſij te veele ſpreecken.

Quaet Gelove

- 30 Quets ick ſal die gratije goods van hem ſteecken,³⁰
Mach ick onheſweecken || blijven dat ick bin.
Ick ben quaet gelove.³²

Vleijſchel. Sin

En ick vleijſchelijck zin,
Die hem ſal bringen in daertsche dolatie.

Quaet Gelove

Ghij maect temptatije.

Vleijſchel. Sin

En ghij murmeratije.³⁴

Quaet Gelove

- 35 Deur u compt blamatije.

Vleijſchel. Sin

⁺Ghij ſticht alteratije,
Swerreſ natije / hout ghij in erruere.

⁺[89r^o]

Quaet Gelove

Ghenoch van dien / ghaen wij ſeg ick deurre,
Den menſche veurre in ſijn ontmoeteniſſe.³⁸

Vleijſchel. Sin

Doet ghij dan twoort.³⁹

Quaet Gelove

- 40 Biet ghij hem groeteniſſe.

26 *staet op hem en siet*, staat naar hem te kijken; - *blauwelijck*, onthutst.

27 *gestoort*, boos

30 *Quets*, ik wed (des); - *steecken*, stoten.

32 Het is zeer gewoon dat de zinnkens bij het begin of het eind van een scene zichzelf of elkaar in hun kwaliteit noemen, vgl. b. v. *Spiegel der Minnen* (ed. Immink) vs. 148; EVERAERT IX, 72-73.

34 *murmeratije*, opstanidgheid, weerſtreving van Gods gebod.

38 *veurre*, tegemoet.

39 *dan*, hs. dant.

Met een versoetenisse || sijn hoocheijt vercleert. ⁴⁰

Vleysch. Sin

Gegroet sijt, notabelste, in wijsheijt expeert,

Quaet Gelove

Wiens fame is vermeert,

40 *versoetenisse*, vleierij, iets dat hem zoet klinkt; - *vercleert*, nog in de oorspr. bet.: klaar, helder maken, duidelijk doen uitkomen, in het licht stellen.

Vleysch. Sin

Wiens persoon is geexalteert,

Quaet Gelove

Totten hemel assendeert.⁴³

Vleysch. Sin

Ghij sijt lieff en weert,

Quaet Gelove

Van elck een begeert,

Vleysch. Sin

Geluckich geiugeert,⁴⁴

Quaet Gelove

45 Wiens leven anveert || alder gerusticheijt.

Vleysch. Sin

Ghij moecht wel heeten den mensche der wellusticheijt,

Gheen inbrusticheijt || en mach u hinderen.⁴⁷

Quaet Gelove

Niemant en can u eere verminderen.

Bij sminschen kinderen || zijdij salich vercoren.

Vleysch. Sin

50 Edele,

Quaet Gelove

Rijcke,

Vleysch. Sin

Machtich,

Quaet Gelove

En hooge gebooren.

In u tresoren || rust wijsheijt voordachtich.⁵¹

De wellustige mensch

O mijn dienaeren, daer seggdij waerachtich.

Alle suchten onmachtich || ben ick genesen,⁵³

Die werrelt dunckt mij te cleijne te wesen,

55 Mijnen loff wordt gepresen || van allen stemmen.

Mijn dunckt ick sou wel inden hemel clemmen,

Men sou mijn niet temmen || in geender maenieren.⁵⁷

43 *assendeert*, opstijgt.

44 *geiugeert*, geoordeeld (het hs. heeft *genegeert*.)

47 *inbrusticheijt*, naar de betekenis van dat woord, dat blijkbaar om het rijm gevormd is, kan men slechts gissen.

51 *voordachtich*, vooruitziend.

53 *genesen*, te boven gekomen.

57 *Men*, hs. *mijn*.

Vleysch. Sin

+Ghy hebt macht over de visschen in zee ende rievieren,
Over alle dieren || ende vogelen inder lucht.

60 Ghy moecht leven sonder sorge / ancxt oft ducht.
U edel gerucht || luijt aen allen cant. ⁶¹

+ [89v^o]

61 *edel gerucht*, faam van uw edelheid.

Quaet Gelove

Ghij hebt macht over die wercken van goods handt,
Als prince trijumphant ist u al onderdaen.

Wellust. M.

Ick en weet off ick op mijn hoofd oft op mijn voeten staen, ⁶⁴
65 Ick vliege daer ick gaen || van grooter weelden. ⁶⁵

Vleysch. Sin

Ghij hebt[u] wensch van alle vrouwelijcke beelden,
Wat baet dat wijt heelden || ghij sijt net gepersoon. ⁶⁷

Quaet Gelove

Godt heeft u met grooter glorien gecroont,
Dus siet dat ghij toont || wadt ghij sijt.

Vleysch. Sin

70 Wadt vreucht en jolijt!

Quaet Gelove

Neempt seg ick / geen respijt,
Bereijt uwen tijt || in een vrolijck ontpluijcken. ⁷¹

Vleysch. Sin

Compt, laet ons die goeden deser werrelt gebruijcken,
Laet ons niet onderdijcken || ons jonge jeuchden. ⁷³

Quaet Gelove

75 Wij willen ons leven beleyden met vreuchden,
Wie oijt verheuchden || compt, volcht ons paden!

Vleysch. Sin

Wij willen ons in rooswaeter gaen baden
En ons versaden || der borsten melcken. ⁷⁷

Quaet Gelove

Laet wij ons met roosen croonen / eer sij verwelcken,
So wordt ons van elcken || prijs boven maeten.

Vleysch. Sin

80 Laet ons teecken van ons genuecten laeten ⁸⁰

Quaet Gelove

Aen alle straeten

Vleysch. Sin

- 64 Dit was een sprw., vgl. *Gemeyne Duytsche Spreckw.* A vij r^o.: 'Hij en weet langer niet of hy opt hoeft, dan op die voeten gaan wil', synoniem van 'Hy is heel brootdroncken'.
65 Eveneens een sprw.: 'Hy vliecht daer hy gaet' (*Gem. D. Spreckw.* C iij).
67 *net gepersoon*, knap van persoon, van figuur.
71 *ontpluijcken*, eig. ontvouwen, fig. zich uitleven.
73 *onderdijcken*, verstoppen, onder de korenmaat zetten.
77 *wsch.* is *aan* of *met* uitgevallen.
80 *van ons*, *hs. van een*.

Daer wij ons saeten,⁸¹

Quaet Gelove

Op dat elck mach vaeten || ons ijdel labeur || zaen.

81 *ons saeten, ons nederzetten.*

Vleysch. Sin

Compt, laet ons die wegen met vreuchden deur || gaen
Alle getreur || slaen wij op een zije.

Quaet Gelove

85 Wij weten u een ammoreuse melodije.⁸⁵

Vleysch. Sin

In swerrelts bevrije⁸⁶

Quaet Gelove

Gheen schoonder / Amije,

Vleysch. Sin

⁺Daer ghij melancolije || deur moecht vergeten.

⁺[90r^o]

Wellustige Mensch

Waer woont die schoonne?

Vleysch. Sin

90 Dat suldi j weeten,
Sij is een moeder van alle dwaesheijt,
Geheten is sij eertsche Solaesheijt,
Die u sal vreucht met hopen jonnen.

Well. Mensch

Wadt hanght sij uuijte?⁹²

Quaet Gelove

Die hant vol sonnen.
In alder ijdelheijt is haer logeringe.

Vleysch. Sin

Daer is hoveringhe⁹⁴

Quaet Gelove

En triumpheringe,

Vleysch. Sin

95 Gheen versturberinge,⁹⁵

Quaet Gelove

Maer vrolijcke neringhe

85 *melodije*, In rederijkerstaal wel meer ter omschrijving van een persoon; vgl. VAN DOESBORCH XXVI, 53.

86 *bevrije*, omvang, gebied.

92 *Wadt hanght sij uuijte*, wat is haar uithangteken, m.a.w. hoe heet haar herberg; - *Die hant vol sonnen*; vgl. Gem. D. *Spreckw.* I iij r^o: 'Een hant vol Sonnen (dat is: Niet.)'.

94 *hoveringhe*, feestgelag.

95 *versturberinge*, vgl. verstorbeert, VAN DOESB. CXXIX, 14, ontstaan door vermenging van verstoren en turberen, die ook naar de bet. vrijwel synoniem zijn.

En alle useringe || dat vreucht mach geven.⁹⁶

Well. Mensch

O mijn dienaers, ghij doet mijn hoopelijck leven.

U woordekens cleven mij aent harte binnen.

Seght, sou ick haer lieffde oock connen gewinnen?

100 Ick souse minnen als liefste wederpaer.

96 *useringe dat*, gebruik van al wat.

Vleysch. Sin

Ke jae ghij, en noch wel seven tot haer,¹⁰¹
 Want sij heeft voor waer || planteijt van gerijve.¹⁰²

Quaet Gelove

Het salder al sijn tot uwen believe,
 En vrij van grieve || suldijs slaepen en waecken.

Well. Mensch

105 Wel mijn dienaers, ick geve u last van die saecken.
 Ick wil mijn gaen vermaecken || weest vrij van erge.¹⁰⁶
 Gaet, wilt bereijden die herberge,
 Segt wadt ick haer verge || en brengt mij tbescheet.

(binnen)

Vleysch. Sin

110 Gheren meester, tot uwen dienste ben ick bereet.
 Alle u beheet || wil ick volbringen.¹¹⁰

Quaet Gelove

Hoe sullen wij nu danssen!

Vleysch. Sin

Hoe sullen wij nu springen!
 Hoe sullen wij singen || multe laudamus!¹¹²

Quaet Gelove

+Tsalder al sijn seg ick gaudeamus,
 Maer benedijtius || moecht hem wel faelen.¹¹⁴

⁺[90v^o]

Vleysch. Sin

115 Hoe doen wij met smeeckender taelen¹¹⁵
 Veel menschen daelen || in ons netten!

Quaet Gelove

Daerom sijn wij princhen.

Vleysch. Sin

Wij sijn Cadetten¹¹⁷
 Die de werrelt setten || heel na ons handeken.

Quaet Gelove

120 Den wellustigen mensche hebben wij int bandeken.

- 101 *Ke, wel; - tot haer*, die zij bij zich zou willen ontvangen.
 102 *planteijt*, overvloed.
 106 *erge*, boos opzet.
 110 *beheet*, wat gij beveelt.
 112 toespeling op het *Te deum* of op de lofpsalmen 148 en 150.
 114 *benedijtius*, de zegen (vgl. *beneditije*, Esb. v. d. Preecker 230).
 115 *smeeckender*, vleiende.
 117 *Cadetten*, grote meneren.

Tis al sijn tandeken || wadt wij hem seggen. ¹²⁰

Vleysch. Sin

Wadt gaen wij nu doen?

Quaet Gelove

Steenen inden wech leggen

Aen allen egghen || daer hij passeren sal. ¹²²

120 sijn *tandeken*, wat hem smaakt.

122 *egghen*, hoeken.

Vleysch. Sin

Ons voorstel en is niet dan smenschen ongeval.¹²³
Sij sijn sodt en mal || die ons geloven.

Quaet Gelove

125 Gods eere wij inde werrelt roven.
Den menschen wij verdoven || met valsche artijckelen.

Vleysch. Sin

Hoe heeten die steenen?¹²⁷

Quaet Gelove

Duijsent perijckelen,
Die hem daegelijckx sullen ontmoeten.

Vleysch. Sin

130 En ick sal meshoopen leggen voor sijn voeten,
Daer hij in sal wroeten || ten dijverschen stonden.

Quaet Gelove

Hoe sijn haer namen?

Vleysch. Sin

Menichte der sonden,
Daer hij doots wonden || over vallen mach.

Quaet Gelove

Hij is doch verblind.

Vleysch. Sin

Hij en siet niet met allen arg,
Dies sal hij den slach eer lanck seer fel || hebben.¹³⁴

Quaet Gelove

135 ⁺Wee den mensche daer wij tbestel || hebben;
Daer wij tbevel || hebben / gaeget abuijselijck.¹³⁶

⁺[91r^o]

Vleysch. Sin

Wij maecken die werrelt beroert confuijslijck,
Tot wercken mesuijselijck || wij elcken porren.¹³⁸

Quaet Gelove

140 Goods gratij en sou op ons niet kicken dorren.¹³⁹
Als wij eens knorren || sij beeft van vare.

Vleysch. Sin

So saen als ons Adam en Eva werden gewaere,

123 *Ons voorstel*, wat wij in den zin hebben.

127 *Duijsent perijckelen*, blijkbaar een min of meer geijkte verbinding, vgl. HOUWAERT, *Lusth. d. Maeghden* 2, 407: Ghy zult u zelve in duysent perijckelen vinden.

134 *den slach ... hebben*, tegen de lamp lopen, het moeten bezuren.

136 *gaeget*, gaat het.

138 *wercken mesuijselijck*, onbehoorlijke daden; porren, drijven.

139 *dorren*, durven.

Goods gratij claere || sij haest verstieten.

Quaet Gelove

Wij deden immers dat sij goods gebodt verlieten.

Wadt wij haer hieten || deden sij bouwelijck.¹⁴⁴

144 *bouwelijck*, met boudheid.

Vleysch. Sin

- 145 Sij waeren tonsen diensten seer getrouwelijck,
Die[s] sij rouwelijck || leefden te gaedere.¹⁴⁶

Quaet Gelove

Gij valsch verleyere!

Vleysch. Sin

Gij valsch verradere!

Quaet Gelove

Gij sijt een moordadere.¹⁴⁷

Vleysch. Sin

- Swijcht, infecte adere!¹⁴⁸
Ghij verdoempt moer, kint en vadere.
150 Noijt geen quadere || in de werrelt swam.

Quaet Gelove

Deur u de doot over alle mensch[en] quam
En dat de sonde nam || die overhant / bloot.

Vleysch. Sin

Door u sloech Caijn Abel sijn broeder sonder verstant / doot,
Dies hij inden brant || vloot / van desperatije.

Quaet Gelove

- 155 Ghij brocht de gehele werrelt in desolatije,
Dat alle natije || vander diluvien verdranck.

Vleysch. Sin

Deur u pharo inde roode zee versanck.¹⁵⁷

Quaet Gelove

Van u verginck Sodoma in solffer en stanck.

Vleysch. Sin

- Deur u quam Israel int babijlons bedwanck¹⁵⁹
160 En deet haer proopheten dooden met chrachten.

Quaet Gelove

Ghij deet murmureren heel t'jootsche geslachte
Al sy uuijt Egipten quamen gevloten.

Vleysch. Sin

+Waerdij niet den stichter van alle affgoden?
Want goods geboden / acht ghij min dan een pluijme.

⁺[91v^o]

Quaet Gelove

- 146 *rouwelijck*, ruw, zonder zedelijke behoedzaamheid.
147 *moordadere*, van *moord(d)aet*, dus moordenaar (niet in *WNT en Mnl. W.*).
148 *adere*, zie voor het gebruik van dit woord in toepassing op pers. *WNT. Suppl.*
157 *versanck*, hs. *verdsanck*.
159 *bedwanck*, het bedwongenzijn; de gevangenschap.

165 Dat is over lange de oude costuijme, ¹⁶⁵
Die werrelt opt ruijme || is tot mij genegen. ¹⁶⁶

165 *over*, sinds.

166 *opt ruijme*, in ruime mate.

Vleysch. Sin

Gij quaet gelove ghij sijt wel bedegen,¹⁶⁷
 Der werrelt segen / sijn vol affgoderijen.¹⁶⁸

Quaet Gelove

En daer sietmen in u vleeschelijck zin verblijen,
 170 Want die tegen u strijen || wildij verscheuren.
 Wadt sietmen deur u al boosheijts gebeuren!
 Trecken en sleuren || u weder partijen.

Vleysch. Sin

Ghij steeckt vol herezijen.

Quaet Gelove

En ghij vol hoverdijen.

Vleysch. Sin

Ghy blaect vol envijen.

Quaet Gelove

Ghy bloijt vol boeverijen.

Vleysch. Sin

175 En ghij vol tirannije. Vol ijpocrijsijen || sijdijs gegooten.

Quaet Gelove

Ick segge, ghij sijt uuijt sduijvels zeijckpot gesprooten,
 Der werrelt deur vlooten || tot smenschen confuys.¹⁷⁷

Vleysch. Sin

Ghij sijt gebaert int duijvels schijt huijs,
 Als lachter des cruijs || voor goede stinckende.¹⁷⁹

Quaet Gelove

180 Ghij vleeschelijcke sin sijt elcken winckende,¹⁸⁰
 Soet hoonich schinckende || gemengt met regaele.¹⁸¹

Vleysch. Sin

Ghij quaet gelove sijt oorsaecke princepaele
 Van alle quaet ter werrelt int generaele.
 U smeekende taele / subtijl van verhaele
 185 Verleijt geestelijck en waerlijck altemaele¹⁸⁵
 En bringtse inde quaele || der heretijcken.
 Ghij doorloopt provincien en coninckrijcken,
 Loeren en kijcken || en pluijmmen strijcken¹⁸⁸
 En doet den rechtvaerdigen van godt wijcken.

167 *sijt wel bedegen*, het is u wèl gegaan.

168 *segn*, zetels (*siège*).

177 *confuys* (het hs. heeft *consus*), confusie, verwarring.

179 *lachter*, laster, wat schande aandoet.

180 *winckende*, aanlokkende.

181 *regaele*, arsenicum, vergif in 't alg.

185 *waerlijck*, wereldlijck.

188 versta: om te ...

190 U en mach gelijcken || geen quaet, hoe sondich.

Quaet Gelove

+Wa Lucifer jonsken / ghij spreekt stoutmoedich.¹⁹¹

Ghij sijt van alle practijcken nieuw vondich,¹⁹²

⁺[92r⁰]

191 *Lucifer jonsken*, duivelskind.

192 *sijt ... nieuw vondich*, ontdekt, maakt als nieuw bekend.

Alle quaet ongrondich || werdt door u condich:

Commotije / oproer / oorloge / doot wondich,¹⁹⁴

195 Den armen verslondich om u eijghen singulaer.¹⁹⁵

Geestelijck / waerlijck / tloopt u al naer,

Ghij mient en tis waer || blijktt openbaer,¹⁹⁷

Ghij raept en ghij schraept / om daerts goet, dats claer,

U en valt niet te swaer / noch tonwille.

Vleysch. Sin

200 Gij valsch president van menich consille,²⁰⁰

Die d'evangille || doet nae u handt zetten,

Wadt hebdijs ingeset veel valsche wetten

En tcleet doen besmetten || der heijliger kercken.

Quaet Gelove

Wie ick?

Vleysch. Sin

Jae ghij!

Quaet Gelove

Tsijn al u wercken,

205 Want meest alle clercken || u hangen aene.²⁰⁵

Sij storven liever dan u aff te gaene.

In swerrelts loff tontfaene || sij meest studeren,²⁰⁷

Nieuw vonden fingeren || dach en nacht practizeren,²⁰⁸

Waerom sij ergueeren || en disputeren

210 En schriften met grooten hoopen alligeren²¹⁰

En mij continueeren || met alle gedoocheijt,²¹¹

Om datse blijven souwen in haer hoocheijt,²¹²

Bringende in droocheijt dalder hoochelichste somme,²¹³

En hangen die waerheijt een decxsel omme,

215 Trecht steecken int cromme tot grooter onvromen,

En dies moet ick, quaet gelove, inde werrelt comen.

Door u heeft genomen || elck voetsel uijt de schrift²¹⁷

En opijnateljck stroijt elck sijn vergift,²¹⁸

Tgrootste gesift || en tbeste verlaeten.²¹⁹

Vleysch. Sin

220 Is dat mijn schult?

194 *doot wondich*, ter dood wondend.

195 *verslondich*, verslindend; - *om u eijghen*, uit baatzucht.

197 *mient en*, wsch. corrupt; het hs. is niet volstrekt duidelijk.

200 *consille*, concilie.

205 *clercken*, geestelijken.

207 *In ... studeren*, leggen het er op toe om.

208 *practizeren*, uitdenken.

210 *alligeren*, aanvoeren.

211 *gedoocheijt*, toegevendheid.

212 *Om dat*, opdat.

213 *in droocheijt*, op het droge, in veiligheid.

217 *Door u*, lees of althans versta *door mij* (de dichter vergeet dan dat Q. G. zelf spreekt).

218 *opijnateljck*, eigenzinnig.

219 *Tgrootste gesift*, het grofste laat men passeren.

Quaet Gelove
Jaet.

Vleysch. Sin

Dat moet ick haeten.

Hoe menich mensche isser van alle staeten ²²¹
 Met groote grove dwaelinghe onderwesen
 Van u, quaet gelove / boven alle quaet mispresen,
 Waer uiijt is geresen || alle sondich gequel.

Quaet Gelove

225 +Vleeschelijcke zin, sijdi daer geen x. hulpen in? dat wet ghy wel, ²²⁵

Want u voorstel || en is niet dan pomperije, ²²⁶
 Eertsche glorij en hoverdije,
 Stellende op de zije || den ootmoedighen arbeit.

⁺[92v^o]

Vleysch. Sin

Priesters sijn oock menschen.

Quaet Gelove

Ick hoor eene die waer || seijt! ²²⁹

230 Maer als den pijlaer leijt / die kercke moet vallen.

Vleysch. Sin

Hoort, can quaet gelove niet wel callen?
 Hooch boven alle || is sijnen clepel gehangen.
 Hij sou een doctoer in sijn woorden wel vangen, ²³³
 Die de rechte gangen || wou treden buijten. ²³⁴

Quaet Gelove

235 En ghij sout hondert Cathuijsers goet van virtuijten ²³⁵

Met u wispel fluijten || locken tot sonden. ²³⁶
 Ghij doettet volck leven als beesten en honden
 Sonder redene, al die van sinnen verdooft / is. ²³⁸

Vleysch. Sin

240 En ghij doet dat de leugene veel [meer] gelooft / is
 Dan die waerheijt met uwer valscher clergijen, ²⁴⁰

Quaet Gelove

Die waerheijt wil ick altijd bestrijen
 En bringen in lijen || sulck op stellagijken. ²⁴²

221 *staeten*, standen.

225 heb je daar niet dubbel en dwars toe meegeholpen?

226 *voorstel*, streven; - *pomperije*, praal.

229 Dit was een spreekwoordelijke uitdrukking: 'En comt aen geen ghesalfde: priesters sijn oock menschen, als ander lieden: 't is quaet wrijven teghens den prekel' (GOEDTHALS, *Prov. anciens 112*). Verg. de Inleiding, blz. xxvi; *ick hoor eene ...*, ironisch: daar hoor ik er een!

233 *doctoer*, in de theologie scil.

234 Het is niet geheel duidelijk op wie Die betrekking heeft.

235 *Cathuijsers*, befaamd immers om hun strenge tucht.

236 *wispelfluijten*, blijkbaar een tautologische samenstelling; of mag *wispel* als bijw. worden opgevat? dan blijkbaar voor: van her en der komend.

238 *al*, als.

240 *clergijen*, geleerdheid.

242 *sulck*, menigeen; - *op stellagijken*, op schavotten.

Vleysch. Sin

Keert u eens omme, boos personagijken.²⁴⁴
Tschijnt u teijcken heeft een fijninich suiivelken.

244 *fijninich*, venijnig; - *suiivelken*, kern, wezen; blijkbaar berust het fig. gebruik op de opvatting van *zuivel* als wezenlijke, voedende substantie; vgl. het spreekwoord 'zo vol kwaad als een ei vol zuivel'.

Quaet Gelove

245 Besiet mijnen eers eens.

Vleysch. Sin

Eij, hier sijdj een duijvelken,
Erger dan een basiliscus haenken.²⁴⁶

Quaet Gelove

Nu keert ghij u omme, luxurieuus roffiaentken,
Ghij en sijt niet heijlich, al schijndij mingoot.²⁴⁸

Vleysch. Sin

Kijckt in mijn vleijshuijs.²⁴⁹

Quaet Gelove

Siet, hier hangt de doot!
250 Is dat den loon van u werck || lien?²⁵⁰

Vleysch. Sin

Dat machmen daegelijckx int swerrelts bemerck || sien.²⁵¹
Die in mijn perck || vlien || naeck sulck beswaeren.²⁵²

Quaet Gelove

So sal den wellustigen mensche oock vaeren
Eer lange jaeren || wilt hij sulck leven leijen.

Vleysch. Sin

255 ⁺Ou, dats waer, wij moeten hem gaen bereijen
Die herberge tot eertsche solaesheijt.

⁺[93r^o]

Quaet Gelove

Ja / en dat / sijt bedde maeckt daermen den dwaes || leijt.
Eest dat hem daes / greijt / so mach hij wel vreten.²⁵⁸

Vleysch. Sin

Woont sij hier, peijnsick?

Quaet Gelove

260 Ghij hebter geseten || so menigh uure.

Vleysch. Sin (clopt)

Hou seck, hou!²⁶¹

246 *basiliscus haenken*, de basilisk werd voorgesteld met een hanekop en acht hanepoten en was gebroed uit een hanenei zonder dooier.

248 *mingoot*, vriendelijk.

249 *vleijshuijs*, achterste; vgl. VAN DOESB. CXLII, 23.

250 *u werck lien*, zij die in uw dienst zijn.

251 *int swerrelts bemerck*, bij het beschouwen van de wereld.

252 *perck*, gebied.

258 *Eest ... greijt*, als het aas hem bevalt.

261 *seck*, zeg ik (deze opvatting lijkt ons aannemelijker dan er een imperatief in te zien, zoals men wel gedaan heeft); vgl. nog vs. 16; 649.

Eertsche solaeshey, een waerdinne

Wie is daer vuere?

Comdij met reguere || ghij en sout mij niet thuijs vinden. ²⁶²

262 *met reguere*, om iets te eisen of met geweld te nemen.

Quaet Gelove

Doet open de deure || wij sijn al vrinden
Die u welvaert soecken aen allen canten.

Eertsche Sol.

- 265 Hou, sijt ghijt / mijn beste calanten?
Die lieffste santen || daer ick nae wensche.
Wie sendt u hier doch?

Vleysch. Sin

Die wellustighe mensche,
Een jonck weeldigaert, van harten milde.

Eertsche Sol.

Ist een edelijck? ²⁶⁹

Quaet Gelove

- Noijt lijberaelijcker gilde ²⁶⁹
270 Diet stelt int wilde / van thienen van vieren. ²⁷⁰
Hem en mach geen dinck ter werrelt verdieren, ²⁷¹
Met blijder manieren || hij ongequelt || leeft.

Eertsche Sol.

- Tis mijn al willecomme dat wel gelt || heeft.
Die mij tgewelt || geeft / en sal mij niet verdrieten; ²⁷⁴
275 So lang hij can eenen stuijver verschieten
Sal hij genieten || mijn ijdel weelde.

Vleysch. Sin

Maeckt dat hij wadt heeft daer hij mee speelde,
Een vrouwelijck beelde fraij van persooone / net.

Eertsche Sol.

- Laet mij geworden, daer is goet doene / met. ²⁷⁹
280 Waert de schoone let / weet ick / waert gepraemt || fijn. ²⁸⁰

Quaet Gelove

Adieu, tot vlus, maeckt immers dat wij niet beschaempt || sijn. ²⁸¹
Wij sullen u helpen nae ons vermogen.

Eertsche Sol.

- 269 *een edelijck*, een edele, wsch. oneig. op te vatten: een nette vent.
269 *lijberaelijck*, mild; - vgl. voor *gilde* de Inleiding blz. xiii.
270 die er maar op los leeft en goede sier maakt; vgl. *WNT XVI*, 1839 en een art. van J. BORMS in *N.R.C.* Juli? 1942, die meent dat de uitdr. betekent tien voor vier schrijven, daarbij aanknopend aan *Antw. Liedb. LXXVIII*, vs. 27.
271 *verdieren*, te duur vallen.
274 *tgewelt*, de macht.
279 *daer is goet doene met*, dat kan gemakkelijk geschikt worden, daar weet ik wel weg toe.
280 *Waert ... let*, wat haar mankeert, m.a.w. wat zij wel wenst(?); - *waert gepraempt* (scil. dient?), waar zij gedrukt, omhelsd wil worden? of: waar enige aandrang op zijn plaats is?
281 *vlus*, straks.

+Nu gaet, die beste van u twee en sal niet veel deugen.
Die u geloven / sijn qualijck beraijen. ²⁸⁴

+ [93v^o]

284 *sijn qualijck beraijen*, hebben slechte raad gehad.

Vleysch. Sin

285 Wij souden een munnick aen een nonne draijen,
Al ist dat sij nochtans reynicheyt sweeren.²⁸⁶

Quaet Gelove

Wij sijn alle der werrelt copleeren.

Vleysch. Sin

Wij doen lien van eeren / hoeren en boeven trouwen.

Quaet Gelove

Ist jonck, ist out, twilt hem al met ons geneeren.²⁸⁹

Vleysch. Sin

290 Wij sijn alder werrelt coppelleren.

Quaet Gelove

Wij doen den sulcken vleesch en bloet verteeren.²⁹¹

Vleysch. Sin

Nae ondeucht wij altijt loeren || souwen.

Quaet Gelove

Wij sijn alle der werrelt copleeren.

Vleysch. Sin

Wij doen lien van eeren boeven en hoeren || trouwen.

Quaet Gelove

295 Wij twee die werrelt meest in roeren || houwen.

Pausa**De Wellustige mensch uiijt**

Hoe vermaeckelijck ist oock gelt en goet || hebben
En daerbij couragieusen moet || hebben!
Hoe mach sulcken een des stervens lusten?
So lang als ick mach dus vollen vloet || hebben,
300 Geluck ter werrelt met voorspoet || hebben,
Sal ick gebruijcken solaes met rusten.
Heden vroeck ick mijn hondekens husten,³⁰²
Om een appetijcken ginck ick wadt jaegen.
Myn velden, mijn boomgaerden / mijn droeffheijt blusten,
305 Die ick sach diversche vruchten draegen;³⁰⁵
Mijn pacht goeden, omset schoon int behaegen,
Beplant / besaeijt / die mijn nu vrolijck verweckt || hebben.³⁰⁷
Maer dat sterven, dat sterven moet ick beclaegen!

286 *reynicheyt*, kuisheid; - *sij*, *hs. sijn*.

289 *hem ... geneeren*, huishouden.

291 *den sulcken*, menigeen; - *bloet*, *hs. bloot*.

302 *husten*, aanhitste.

305 *Om een appetijcken*, om eetlust te krijgen.

307 *mijn ... hebben*, mij vroijk gestemd hebben.

Al leefde ick duijsent jaer, ick en mocht geen gebreck || hebben.

Vleysch. Sin
310 Waer sijdijs Cousijnken?

Quaet Gelove
Hier ben ick maet.³¹¹

Vleysch. Sin
Compt voort Cokijnken!

Quaet Gelove
Weest ghij die pagije.

+

Vleysch. Sin
Stroijt ghij u fenijntgen.

+[94r^o]

Quaet Gelove
Saeijt ghij u eevel saet.

Vleysch. Sin
Waer sijdijs Cosijnken?

Quaet Gelove
Hier ben ick maet.

Vleysch. Sin
Siedij niet waer ons meester staet?

Quaet Gelove
315 Jae ick, maer doet ghij de messagie.

Vleysch. Sin
Waer sijdijs cousijnken?

Quaet Gelove
Hier ben ick maet.

Vleysch. Sin
Compt uijt Cockijnken!

Quaet Gelove
Weest ghij die pagije.

Vleysch. Sin
Gegroet sijt, notabelste / onder tshemels stagije.³¹⁸
Dalder schoonste imag[ij]e || met soeter couraghije³¹⁹
320 Wenscht u personagie geluck miniotelijck.
Die herberge sij bereijt sonder outragije,
U presentie begeert sij grootelijck.
Daer in co[e]vere van als wat u is nootelijck;³²³

311 *Cokijnken*, schelmpje.

318 *stagije*, gewelf.

319 *imagije*, hiermee wordt de Well. M. bedoeld.

323 *coevere*, overvloed.

Wensch heeft sij van weelden inde casse.³²⁴

Hier luytmen een clocxken en pauseert wadt.

324 *Wensch*, wat -, zoveel men wenst.

Well. Mensch

- 325 Mijn dienaers, ghij maeckt mij wel te passe
Int hooren van sulcken amoreusen lesse.
Wel wadt luijtmē daer?

Quaet Gelove

Tes de sermoenne off tes de messe.
Hebdij devotij / so steltse te wercken.

Well. Mensch

- Voorwaer, mij en leijt niet seer veel aen die kercken.
330 Met grooter devotien / ick mij niet en quelle.

Quaet Gelove

Soudij niet te kercken gaen? way, dats een geselle.³³¹
Daeraff moet ghij anders bedacht || sijn.³³²

Vleysch. Sin

Ghij en sout geen man van eeren geacht || sijn,
Ghij moet ter kercken gaen om der mensch te behaegen.³³⁴

Quaet Gelove

- 335 So moechdij noch schier off morgen die schaele om draegen,³³⁵
Eenen kerckmeester off van sulck bestier || sijn,³³⁶

Vleysch. Sin

Gasthuijs meester oft almoessenier || sijn.
Ghingdij niet ter kercken / dit soudij verliesen.

Quaet Gelove

- +Nu machmen u raetsman ofte renthe meester kiesen;³³⁹
340 Kerckelijcke lien werden so bedegen.³⁴⁰

+[94v^o]**Vleysch. Sin**

Al gaedij dan somtijts buijten weegen³⁴¹
Bij avent laete, alst niemant en siet,
Dat die lien niet en weeten en schaet hem niet.

Well. Mensch

- Ghaen wij dan ter kercken nae u bediet
345 Een cordt gebedt voor goode stroijen / snel.
Maer siet eerst achter / staen mijn ploijen || wel?
Twaer schande sou ick mismaeckte ter kercken gaen.³⁴⁷

331 *dats een geselle*, hoor die eens!332 *anders bedacht sijn*, een andere opvatting hebben.334 *mensch te*, lees wsch. *menschen*.335 *schier off morgen*, vandaag of morgen, eens.336 *van sulck bestier*, een soortgelijk ambt.339 *raetsman*, lid van de raad (kerkeraad? dan in de bet. C die WNT VII, 2320 vermeldt).340 *so bedegen*, met zo iets onderscheiden (vgl. *bedegen*, WNT II, 1191, bet. 5)).341 *buijten weegen*, buiten het geoorloofde.347 *mismaeckte* niet welverzorgd.

Tis een nieuw cleet / ick hebt eerst aengedaen,³⁴⁸
Besiet ofter ijet / mocht aen misraeckte || sijn.³⁴⁹

348 *eerst*, voor het eerst.

349 *misraeckte* (*hs. mismaeckte*), in wanorde geraakt, niet goed vallend.

Quaet Gelove

- 350 Neent, noijt cleet ter werrelt mocht badt gemaect || sijn,
Het staet so nettekens aen u leden,

Vleysch. Sin

Tschijnt ghij compt uuijt een corffken getreden;
Ghij maeckt den wrinckaerts gelijk eenen gans.³⁵³

Quaet Gelove

- Die u siet gaen / ghij schijnt een straet vol mans.³⁵⁴
355 Van elcken geeert / moet uwen loon / sijn.³⁵⁵

Vleysch. Sin

(*Predicant opt stoel*)

Als een prelaet presenteert uwen persoon || fijn.
Bij alle menschen hebt ghij goeij gratije.

Well. Mensch

Wie staet op den preeckstoel?

Quaet Gelove

Daegelijckxse predicaetije,
Die elck / een tbeste raet / maer selver die leste is.

Vleysch. Sin

- 360 Wadt sal hij preecken, peijns ick.

Quaet Gelove

Dat godt die beste || is.
Den ouden droom, die can ick wel raemen.³⁶²

Dengelsche predicatie als een priester staende op eenen stoel

- In nomine patris et filie / et spiritus sanctij / amen.
Vanitate vanitatem / et omnia vanitas,
Verba schribuntur ecclesiastes,
365 Dixit Salomone in prime capitulo.
Jesus Christus, waerachtig godt ende mensche mee,³⁶⁶
Verlenen ons sijn gratije altsaemen,
Naer dit leven dat eeuwich leven, amen.
+Alder liefste in christo die hier vergaedert || sijn,³⁶⁹
370 Die woorden die ick gesproocken heb int Latijn
Sijn te seggen in onser taelen dan:
Tis al gelijk ijdel, seijt den weijse man.

⁺[94(bis)r^o]

353 *maeckt den wrinckaert(s)*, loopt te draaien.

354 *gij vult de hele straat*. Vgl. de nog bij TUINMANI, 257 vermelde zegsw.: 'een straat vol mans, en een hand vol verstands'.

355 *geeert*, scil. te worden.

362 *raemen*, gissen, ik weet het van te voren wel. - *Dengelsche*, blijkbaar een verschrijving; - *stoel*, preekstoel.

366 *mensche*, hs. *menschen*.

369 *Alder liefste*, scil. broeders.

IJdelheijt is dat in dies werrelt[s] bevanck || leeft,³⁷³
Daer is niet dat den rechten ganck || heeft,
375 Tmoet al veranderen en in niet verkeeren.
Dus sal ick in dit sermoen twee punten leeren:
Deerste, dat al niet is wadt inde werrelt sij,

373 *bevanck*, omvang, gebied.

- En tweede wadt ons noot is daer bij.³⁷⁸
 So Salomon met grooter advijs seijt³⁷⁹
 380 Dat de vreesse goods is tbeginsel der wijsheijt,
 Om hier aff te spreecken: valt godt te voeten
 En wilt hem met een ootmoedich gebedt groeten.
Vanitate vanitatem et omnia vanitas.
 Godt diet twoort vanden beginne was,³⁸⁴
 385 Want godt ist twoort / en twoort is godt ongelaect,
 Deur wel[c] woort hemel en aerde is gemaect,
 Twelck niet was, en heeft tot ijte geschepen;
 Uuijt welcke nietheijt hij heeft begrepen
 Te maecken een wesen in een propere natuere,
 390 Dat was den mensche, hem gelijk nae sijn figuere,
 Die hij gestelt heeft als prinche triumphant
 Over al de wercken van sijnder handt.
 Maer want hij den mensche dus glorieuselijck
 Gestelt heeft dus victorieuselijck,
 395 So heeft hij hem een gebodt gegeven
 Om dat hij sou in obediencie leven,
 Niet eetende tfruijt deur geenen raet
 Vanden boom des wetenschap[s] [van] goet ende quaet,
 Om dat hij sijnen godt sou blijven getrouwe,^{396 en 399}
 400 Kinnen, minnen en alleen vreesen souwe.
 Maer want hij door tserpents listich geveerte⁴⁰¹
 Verwonnen werdt door sijn begeerte,
 Kennende hij sijn naecktheijt met vreesen en duchten,
 Verstaende dat die vrucht was als andere vruchten
 405 En geen ander smaeck daer in heeft gevonden,
 Dus heeft hem de ijdelheijt gebracht tot sonden,
 Waer door de doot heeft heerschappij genomen.

Well. Mensch

Ick meene mijn pachters sullen heeden comen,
 Sij souwen mij gelt oft cooren bringen.

+

+[94(bis)v^o]**Quaet Gelove**

- 410 Laet de paep preecken, peijnst ghij om u dingen,
 Wat hebdi te doen met ijemants dancke.⁴¹¹

Vleysch. Sin

Siet, siet, ginder slaept eenen dat hij valt vande bancke.
 Hoor[t] hij niet wel wadt daegelijckse predicatij seijt?

Daegeltjckse predicatie

Deur dese eertsche verganckelijckheijt

- 378 *tweede*, het tweede
 379 *met grooter advijs*, zeer weloverwogen.
 384 *Godt diet ...*, de hoofdzin wordt niet voortgezet.
 396 en 399 *Om dat*, opdat.
 401 *want*, doordat; - *geveerte*, handelwijze, optreden.
 411 wat behoeft gij u te bekommeren om iemands believen.

- 415 Wort Adam uijt den lusthoff des levens verwaeten,⁴¹⁵
 Om dat hij die vreesse goods heeft achtergelaeten⁴¹⁶
 Deur *quaet gelove en vleesselijcke sin*.
 Peijnst hier op, ghij mensche, want meer oft min⁴¹⁸
 En sal u gebeuren, die met dwaesheijt
- 420 In alder ijdelheijt volcht *Eertsche Solaesheijt*,
 Niet vresende uwen heere uwen godt,⁴²¹
 Sijn gratij versmadende en sijn gebodt
 Overtreedij door u ijdel begeerlijcheijt quaet,
 Wiens gratije u sorchvuldich / waer ghij gaet oft staet,⁴²⁴
- 425 Bewaerende is || in u ijdel plegen.⁴²⁵
 Hoe meuchdij dan goods goetheijt so luttel wegen
 En in de soetheijt des werrelts dus blijven vergalt,⁴²⁷
 Waer deur ghij in menichte der sonden valt,
 Desgelijckx in perijckelen groot.⁴²⁹
- 430 En dede goods gratije, ghij bleeff tallen uren doot.⁴³⁰
 O mensche, wilt u dan vander werrelt keeren!
 Peijnst om sterven en hebt de vreesse des heeren,
 Wien u wercken bekent sijn heel en al.
 Peijst den dach sal comen datmen reekenen sal,⁴³⁴
- 435 Dus vreest hem en sijt der sonden swichtere.⁴³⁵
 Hij is lanckmoedich, geen tijrannich richtere,
 Bereijt u ton[t]fane, al waerdij quadere.
 Dus vreest hem als tkint doet sijnen vadere,
 Met hem ootmoedelijck [...] aen sijnen dis.⁴³⁹
- 440 Peijnst dat hij [u] vader inden hemel is,
 Daer alle volheijt daer ghij aff leeft off comen moet.
 Want voorwaer, voorwaer, en ghij dat niet en doet⁴⁴²
 En ghij onachtsaem sijt sijnder godtlijcker gratijen,
 U naeckt den grooten dach der trijbulatien
- 445 In welcken haer die gramschap goods verthonen || sal,⁴⁴⁵
 Die elck sijn wercken nae [...] loonen || sal.⁴⁴⁶
 Dus vergaedert u schatten in hemelsche vreucht,
 Peijnst den tijt is cort die ghij hier leven moocht,
 En maect u vanden schadt der boosheijt vrinden,
- 450 ⁺Op dat, als u onbreeckt, ghij secours moecht vinden.⁴⁵⁰
 Wilt u opt goet der werrelt dus niet fonderen,

+[95r^o]

- 415 *Wort*, werd; - *verwaeten*, bedoemd te gaan.
 416 *achtergelaeten*, vergeten.
 418 *meer oft min*, iets dergelijks.
 421 *heere*, hs. *heeren*.
 424 *Wiens* slaat terug op *heere* in 421.
 425 *u ijdel plegen*, uw wandelen in ijdelheid.
 427 *vergalt* te verbinden met *soetheijt*: zoetheid die vergald wordt (door de zonde).
 429 *groot*, het hs. heeft *groot groot*.
 430 *En dede*, ware het niet door.
 434 *reekenen*, afrekening houden.
 435 *sijt ... swichtere*, verlaat.
 439 Na *ootmoedelijck* is een woord uitgevallen, wsch. *gaet of treet*.
 442 *en*, indien.
 445 *haer*, zich.
 446 hier is blijkbaar *verdiente* of iets derg. uitgevallen.
 450 *als u onbreeckt*, als gij gebrek hebt.

Noch veroccuperen noch vertravileeren.⁴⁵²

452 *Noch*, lees wsch. *nocht u*; - *veroccuperen*, er u te veel mee bezighouden; - *vertravileeren*, u er mee kwellen.

- Peijst een ander salder in succijdeeren,
 Diet sal vertrijumpheren || oft verhoereren ⁴⁵⁴
 455 Dwelck ghij int suer sweetich laboereren
 Most conquisteren || soudijt hebben begeert, ⁴⁵⁶
 Dwelck van een ander onnuttelijck werdt verteert.
 Dus u selven weert / van dit ijdel jaegen, ⁴⁵⁸
 Oft ghij werdt van so veel verdriets geslaegen,
 460 Met dieren plaegen || boven en ondere,
 Onversien als met eenen blicxem oft dondere,
 En met vreeselijcke droeffheijt sult werden vervult
 En sult niet weeten waer ghij u bergen sult
 Van grooter benauthelijt en bangicheden.
 465 En laet u die heer een luttel tijts met vreden,
 Voorspoedelijck in alder ijdelheijt / staen,
 Het sal u eer lanck in groote droeffheijt vergaen.
 Laet vleeselijck zin en quaet gelove vlijet, ⁴⁶⁸
 Vreest den heere, want hijt al deursiet,
 470 Wandelt in sijn geboden jolijseijck, ⁴⁷⁰
 Vreest hem met lieffde, so doedij wijselijck,
 Ick vermaent u als dagelijckxse predicatie.
 Hier mede beveel u goods gratije
 Die u harte bemoruwe, ist van steenen, ⁴⁷⁴
 475 Dat wil u die vader, de soon en de heylighe geest verleenen.

Well. Mensch

O wee mij, ick mach wel bloedige traenen weenen
 In dien mijn ruste nae sulcken slaep || leijt. ⁴⁷⁷

Quaet Gelove

Meendij dat also es so den paep || seijt?
 Verslaet u niet van sulcken geschille. ⁴⁷⁹

Vleysch. Sin

- 480 Die paep mach al segge dat hij wille,
 Wie sal hem controleuren || van dat hij spreeckt?

 En laet daeromme niet u vrolijck leven.

Quaet Gelove

Godt is bermhertich, hij salt al vergeven.
 Daer twee van hem spreecken is hij int midden.

Vleysch. Sin

- 485 Laet papen en monnicken voor u siele bidden,
 Tis haer officij, wadt macht u letten?

454 *vertrijumpheren*, met feestvieren doorbrengen.

456 *soudijt hebben begeert*, als tenminste uw begeerte daarop gericht geweest is.

458 *u weert van*, doe niet mee aan.

468 *Laet*, verlaat.

470 *jolijseijck*, opgewekt.

474 *bemoruwe*, vermurwe.

477 als mijn gerustheid (of werkloosheid) tot zulk een slaep (zo'n toestand na de dood) leidt; ofwel: indien ik, om de (eeuwige) rust te verwerven, zo iets moet doormaken (?).

479 *Verslaet u*, ontstel; - *geschille*, standje. - Na vs. 481 ontbreekt blijkens het rijm een regel.

Quaet Gelove

+Ghij sijt rijck genoegh, ghij moecht te meer allmissen besetten ⁴⁸⁷
Naer u doot, so sijdi toch wel bewaert.

+[95v^o]**Vleysch. Sin**

Jae, ghelijck een turck die nae den hemel vaert.
490 Sulcke droeffheijt spaert / drinckt daer voor een vaenne. ⁴⁹⁰

Well. Mensch

Willen wij dan gaen, den avent compt dan aenne, ⁴⁹¹
Daer ghij mij de herberge hebt bereijt.

Vleysch. Sin

Eertsche solaesheijt sidt nae u en beijt, ⁴⁹³
Daer sullen wij alle vreucht beseffen.

Well. Mensch

495 Nu gae ick vooren. ⁴⁹⁵

Vleysch. Sin

Wij sullen uwen steert op heffen,
So treedij effen uuijt allen drucken. ⁴⁹⁶

Well. Mensch

Amij, daer val ick bijcans mijnen arm aenstucken!
Hoe ben ick in dit dangier geraeckt?

Quaet Gelove

Meester, twas wonder dat ghij uwen hals niet en braeckt,
500 Hadden wij u niet so vast gehouwen. ⁵⁰⁰

Well. Mensch

Op een ander tijt wil ick sulcken perijckel schouwen.
Ick sie wel tis quaet gaen bij avent laete.

Quaet Gelove

Meester, siet hier is een effen straete,
Daer legghen maer meshoopen inden wegen. ⁵⁰⁴

Well. Mensch

505 Amij, hier val ick noch eens te degen.
Wadt gebreect mijn / ben ick sodt en mal? ⁵⁰⁶

Quaet Gelove

- 487 *beseffen*, in uw testament vastleggen, legateren.
490 *spaert*, bespaar u; - *vaenne*, vier mengelen (bier); zie thans WNT XVIII, 31 vg.
491 *dan*, wsch. corrupt.
493 *sidt ... beijt*, zit op u te wachten.
495 *steert*, sleep, slippen.
496 *effen*, gelijk, zonder struikelen.
500 *Hadden wij*, versta: het zou zeker gebeurd zijn, als wij
504 *maer*, alleen maar.
506 *gebreect*, mankeert.

Meester, ghij vielt daer eenen soeten val,⁵⁰⁷
Die en deet u niet alsulcke smarten.

Well. Mensch

Mij docht datter steenen vielen op mijn harte.
510 Mijn siel is gequest met dootlijcke wonden.
Waer viel ick daer, peijnsick?

507 *soeten*, zachte.

Vleysch. Sin

In menichte der sonden.
Versucht ghij daerom so swaerlijck?

Well. Mensch

In menichte der sonden, och dat is vervaerlijck!
Mijn bloet vercout als vervrosen kijckelen.⁵¹⁴
515 Maer waer in viel ick eerst?

Quaet Gelove

[†]In duijsent perijckelen.⁵¹⁶
Ick peijsde off u ijemant verstoort || hadde.

+[96r^o]**Well. Mensch**

Twas goet dat ick tsermoen gehoort || hadde.

Quaet Gelove

Anders haddijer gelaeten u leven.

Well. Mensch

Voorwaer ick wasser bijcans gebleven,
520 Ick wil mij voortaan beter wachten.

Vleysch. Sin

En wilt niet meer op perijckelen achten
Noch menichte der sonden, ghij sijt daer deure.

Quaet Gelove

Dus laet ons gaen bij de schoone fijgeure
Daer ghij van getreure meucht vrijelijck van sinnen || sijn.⁵²⁴
525 Sij staet voor die duere || de weerdinne || fijn.
Rasch haelt inne || wijn || en dranck van prijse!

Eertsche Solaesh.

Ick heete u wellecom, notabelste, wijse,
Ick heb dranck en spijsen / nae u begeeren.
Al woudij sdaechs hondert gulden verteeren,
530 Ick sal u wel scheeren || condijt betaelen.

(gaet sitten oen een taefel)

Vleysch. Sin

Roept een boijken die ons mach een vrou haelen.⁵³¹
Alleene sijnde sou hem sijn vreucht verdrogen.⁵³²

Eertsche Solaesh.

Siet hier is *Begeerlicheyt van Oogen*,

- 514 *vercout*, wordt koud; - *kijckelen*, ijspegels (zie *WNT* op *k e k e l*).
516 *verstoort*, misschien in materiële zin: gestoten bij het gaan?
524 *vrijelijck*, wellicht corrupt en te lezen: *vrij en los*; of anders dubbel te verbinden, met het voorgaande en het volgende.
531 *boijken*, bode, jongen.
532 *hem*, zich.

Snootste coppelleerken diet al bespiet.
535 Rasch, loop heenen sonder te letten ijert,
Brenge ons hier siet || wadt van avontueren || smal.⁵³⁶

536 *wadt van avontueren*, iets (iemand) waarmee iets te beleven valt(?) wat *smal* hierbij echter betekent is niet duidelijk.

Begeerlijcheyt van Ogen

Voorwaer, wildij dat ick speuren || sal,
Tot sulcken dienst heb ick lustige vierricheijt.

Eertsche Sol.

Haelt ons die pompeuse Eergiericheyt.

Begeerlijcheijt

540 Die sal ick terstont doen comen ten loere.⁵⁴⁰

Well. Mensch

Isse oock wadt schoone?

Eertsche Sol.

Noijt vermaeckelijcker hoere,
Bij pausen, cardinaelen die meest gesienste,⁵⁴²
Keijzers, Coningen comen haer ten dienste,
Die netste gegienste || van elckeen begeerlijck.⁵⁴⁴
545 Tloop[t] haer al nae, tsij geestelijck oft weerlijck,
Sulck om haer deerlijck || lijff en ziele waegen.

Begeerlijcheijt

⁺Alderlieffste mingniote / schoon int behaegen.⁵⁴⁷

⁺[96v^o]

Eergiericheijt, een vrouwe costelijck ende lichtvaerdich

Wat man isser?

Begeerlijcheijt

Dat suldij aenschouwen:
Die groot goet geven souwen / om u te winsche.⁵⁴⁹

Eergiericheijt

550 Noempt mij den persoon.

Begeerlijcheijt

Die wellustige minsche,
U ootmoedich dienaer in dit eertse dal.

Eertsche Sol.

(gaet sitten)

Sij compt hier gaende.

Eergiericheijt

Godt segent hier al.

Quaet Gelove

- 540 *ten loere*, om bekeken te worden ?
542 *meest gesienste*, dubbele superlatief.
544 *gegienste* (*geëngienste*), geestigste; - *begeerlijck*, begeerd wordende.
547 *mingniote*, lieve; - *costelijck*, scil. uitgedost.
549 *te winsche*, tot zijn wens (scil. te hebben).

Tjan, die en compt niet flouw inne! ⁵⁵³

Eertsche Sol.

Wadt segdij van dat dier?

Vleysch. Sin

555 Tis seg ick een pauwinne,
Boven venus goddinne / die expeerste.

553 die maakt hier geen slecht figuur.

Quaet Gelove

Sij sou wel die [...] vagen met haeren steerte,⁵⁵⁶
Sijn daegen en vliet hij van haer || niet.

Vleysch. Sin

Maer goodts gratije, cousijn?

Quaet Gelove

Maer die en siet hij gaer || niet,
Nochtans set sij spijs en dranck op en aenne.⁵⁵⁹

Vleysch. Sin

560 Wadt acht hij datte?⁵⁶⁰

Quaet Gelove

Ten is maer een slaenne,
Die hem salveert al[s] hij inden sonden ongetelt || leeft.

Vleysch. Sin

Maer siet hoe Eergiericheijt haer by hem gevelt || heeft.⁵⁶²
Sij maect hem gedwee / al waert een lammeken.

Quaet Gelove

565 Tisser al cust lieven, tast het mammeken,⁵⁶⁴
Als twee duijffkens sij trecke becken.

Vleysch. Sin

Sij sullen malcander noch snot uuijt het kinnebacken lecken,
Sij gaen hem allre seer vierich aenne.⁵⁶⁷

(*de weerdinne schrijft dapper*)

Quaet Gelove

Siet cousijn, hoe die waerdinne schrijft inde vaenne!⁵⁶⁸
Sij sal haer selven niet vergeeten, maet.

Vleysch. Sin

570 ⁺Maer hoe houwen dees twee maemere een staet⁵⁷⁰
Al waeren sij eedele vanden schilde!⁵⁷¹

⁺[97r⁰]

Well. Mensch

- 556 Uitgevallen is wsch. *vloer of gront*; - *steerte*, sleep.
559 *set ... op en aenne*, zorgt dat zij op tafel komen(?).
560 *slaenne* ? Als dit het ww. *slaan* is, misschien op te vatten als: iets dat of waarnaar men slaat, dat afgeslagen wordt (vgl. *voetveeg* e.d.).
562 *gevelt*, neergelaten.
564 *al*, als.
567 *gaen hem ... aenne*, gaan elkaar te lijf; - *de weerdinne schrijft*, het gelag nl.
568 *schrijft inde vaenne*, bedragen opschrijft die in de vanen lopen; een *vaan* is het teken voor vijf eenheden.
570 *maemere* (maniéren, uit ma mère), dames (iron.).
571 *vanden schilde*, van adellijke, aanzienlijke afkomst.

Ick brengs u, mijn lieff.⁵⁷²

Eergiericheijt

Dat wacht ick, mijn gilde.

Well. Mensch

Alle druck, miskieff⁵⁷³

572 *wacht*, verwacht, accepteer ik, nl. de dronk die gij mij toebrengh.

573 *miskieff*, verdriet.

Eergiericheijt

Staet ons te weerne.

Well. Mensch

Jont mijn der eeren briefff!

Eergiericheijt

Die schenck ick u milde. ⁵⁷⁴

575 **Well. Mensch**

Ick brengt u mijn lieff.

Eergiericheijt

Dat wacht ick, mijn gilde.

Well. Mensch

Alle smartich gerieff

Eergiericheijt

Senden wij int wilde.

Well. Mensch

Noijt vrouwe ick so verhieff.

Eergiericheijt

Dats waer, in dees taveernne.

Well. Mensch

Ick brengt u mijn lieff.

Eergiericheijt

Dat wacht ick, mijn gilde.

Well. Mensch

Alle druckich miskieff

Eergiericheijt

Staet ons te weernne.

Well. Mensch

580 O eergiericheijt, hoe ben ick bij u soo geernne!
Ick en coose voor u niet een werrelt vol gouwe,
Ghij sijt die alder amoureuze vrouwe
Die in mij verdrijft alle pijnelijcke wee.

Vleysch. Sin

585 Waerdinneken, crijcht noch een vrouwen off twee,
Die ons verjaegen swaermoedige furije.

Eergiericheijt

Loopt, haelt ons die lieffelijcke Luxurie,
Met Overdaet haer camenierken.

Begeerlijcheijt

574 *der eeren briefff*, de eer met een oorkonde, een privilege vergeleken.

Wel / maer ghij moet mij schincken een plavierken,⁵⁸⁸
Ick sal daerdich dierken || doen commen net als een peerken.⁵⁸⁹

588 *plavierken?* *plavier* is een wisselvorm van *pluvier* en komt voor in de bet. lichte gezelschap;
misschien is dus te lezen *als een plavierken?*

589 *als een peerken*, de peer wordt in vergelijking gewoonlijk genoemd als iets geringers; hier zal
men *peerken* dus eer moeten opvatten als *peerden*.

Quaet Gelove

590 Gaet, gaet, ghij sijt een aerdich coppelleerken,
Ghij souwet wel vinden / waert te krijgen in stadt.

Vleysch. Sin

⁺Had ick een root lapken, ick hechtet op syn gadt,
So mochtmen [hem] kinnen aen sijn levereije. ⁵⁹³

+[97v^o]**Begeerlijcheijt**

Wadt segdij?

Quaet Gelove

Niet / dat u godt geleije,
595 Seght dat sij alle beije || comen terstont.

Well. Mensch

Is sij oock liefflijck?

Eertsche Sol.

Noijt amoreuser mont,
Die therte deurwont || invlammich binnen. ⁵⁹⁷
Sij is die meestersse van begeerlijcke minnen
Die damoreuse sinnen || quelt tormentelijck;
600 Davit, Salom[on] haer obedientelijck
En diligentelijck || volchden met luste.
Sij is die bequaemste vermaeckelij[ck]ste ruste, ⁶⁰²
Noijt man en custe || vrouwe so geriefelijck.

Vleysch. Sin

Ghij moecht wel van geluck spreecken.

Eertsche Sol.

605 Noijt lieff so lieffelijck,
Die sulcke haer dieffelijck || soecken int secreeten. ⁶⁰⁶

Begeerlicheijt

So ick u gedaen hebbe die weeten, ⁶⁰⁷
Doet also en compt tot daer. ⁶⁰⁸

Luxurie, een vrouwe als een hoere gecleet

Gaet segge ick veure / ick volge u naer. ⁶⁰⁹
610 Ick sal den wech wel vinden sonder keersse,
Ick heeffe veel te geern aen die cleuter meerse, ⁶¹¹
Ick soppe veel te geern in de achter || sop.

593 *leverije*, livrei.

597 *invlammich*, geheel met vlammen vervuld.

602 *ruste*, rustplaats, of wat rust geeft.

606 *dieffelijck*, als dieven, steels.

607 *gedaen ... die weeten*, opgedragen.

608 *compt tot daer*, ga er heen.

609 *Gaet*, dit tot Begeerlijkheid, die Luxurie is gaan halen.

611 *heeffe (1. heffe) aen die cleuter meerse*, draag (til) de mars met kleingoed, kramerijen (? vgl. *kleuterwerk*, beuzelarijen); klaarblijkelijk een obscene zinspeling, evenals het volgende vers.

Overdaet, heft mijnen steert after || op, ⁶¹³
Ghij moet mij dienen als cameniere.

613 *steert*, sleep.

Overdaet, een vrouwe als een hoere gecleet

- 615 Tot den dienst der Luxurie ick mijn stiere,
 Als die tverstant hebbe van sulcks tondecken.
 Ick, overdaet, can tot Luxurije trecken
 En doen verwecken || oncuijssche begeerte,
 Dus dien ick Luxurije metten steerte ⁶¹⁹
 620 En ben haer subjectt || met neerstigen labeure.

Luxurie

Ghaen wij tot Eertsche Solaesheijts deure,
 Totten wellustigen mensche die nae ons wacht.

Eertsche Sol.

Siet waer sij compt die elcken belacht.

Luxurie

Dit is met oorlove.

Well. Mensch

+Compt seg ick naer! ⁶²⁴

⁺[98r^o]

Quaet gelove

- 625 Ghans vier || hier || isser twee voor een paer! ⁶²⁵
 Noijt lustiger vrouwen men onder den menschen || sach.

Eertsche Sol.

Ick gerijve van allen daermen nae wenschen || mach, ⁶²⁷
 Tot allen spijsen weet ick mijn sauseken.

Begeerlijcheijt

Wadt dunckt u van dat beeldeken?

Quaet Gelove

- Tis seg ick een fluwelig cousseken, ⁶²⁹
 630 Wel hem die sulcks mach genieten!

Vleysch. Sin

Daer sou ick een stuck van mijn siel in schieten, ⁶³¹
 Al sou sij vlieten || in arnouts badt. ⁶³²

Quaet Gelove

En stordt u niet, soeckt een ander gadt, ⁶³³

619 *metten steerte*, scil. met het dragen daarvan.

624 met uw verlof (hier treedt zij binnen in de herberg van Eertsche Sol.); - *naer*, naderbij.

625 *hter ... paer*, dat zijn er twee die er wezen mogen.

627 *gerijve*, hs. *gecrijge*.

629 *cousseken*, met zinspeling op de bet. 'vulva' (zie *WNT* VII, 5863).

631 daar zou ik een deel van mijn ziel (zaligheid) voor over hebben.

632 *vlieten in arnouts badt?* in de literatuur over de Aernoutsbroeders. de bohémiens van de 16de eeuw (zie de bekende boeken van D. TH. ENKLAAR), is tot nog toe geen vermelding van een bad aangetroffen; naar de bet. hier kan men slechts gissen.

633 *stordt u niet*, val niet.

Ghij sult u wel met slechter pont || lijen.⁶³⁴

634 *lijen*, vergenoegen.

Vleysch. Sin

- 635 Ick sou nochtans oock wel metten bisschop terstont || rijen,⁶³⁵
So wel als ons meester / die nu den cadet maectt.⁶³⁶

Quaet Gelove

Wascht uwen mont / cosijn, eer ghij uwen mont vet / maectt,⁶³⁷
En vaget snodt van uwer mouwen.⁶³⁸

Vleysch. Sin

- Hij heeft mont wadt moechdij / en wensch van vrouwen,⁶³⁹
640 Hij sit onder de hoeren wel also pradt,
Gelijck sint uursel onder die maechden sadt;⁶⁴¹
Ick krijghe temptatije / en venus evelinge.⁶⁴²

Quaet Gelove

Ick wil u eens crauwen / heeft hij de crevelinge⁶⁴³
Oft hebbit te heet / ick weet u vercoelinge.

(*gratie blaest hem eens int oor*)

Well. Mensch

- 645 Tgepeyns quelt mij door inwendijge voelinge,
Deur dat ick heden hoorde vermonden.^{645/6}
Ick ben gevallen in menichte der sonden
En in duisent perijckelen / doen ick herwaerts quam.⁶⁴⁸

Eergiericheijt

Hoe fantazeerdij?

Luxurie

Sijdij seg ick gram?

Eertsche Sol.

- 650 Isser ijemant die u wil verstooren?

Quaet Gelove

- 635 *metten bisschop rijen*, klaarblijkelijk een erotische beeldspraak die wsch. verband houdt met de nog onopgehelderde uitdrukkingen waarin van *St. Joris' vissop*, en op één plaats ook van *St. Joris bisschop* (*Antw. Liedb. CXCII, 10*) gesproken wordt. Wsch. spelen in deze uitdr. verschill. associaties (die met 'vissop' zijn stellig zeer 'realistisch'!) door elkaar; zonder hier op deze kwestie verder in te gaan moge ik wijzen op de in PARTRIDGE'S *Dictionary of Slang* vermelde zegsw. 'to shoot a bishop, to have a wet dream'.
- 636 *den cadet maectt*, de banjer speelt.
- 637 *Wascht uwen mont enz.*, spreek daar niet van, dat is geen spekje voor uw bekje.
- 638 je bent immers maar een snotjongen(?).
- 639 *mont wadt moechij*, mondje wat blief je; al wat hij begeert.
- 641 De vergelijking is ietwat wonderlijk!
- 642 *evelinge*, het woord komt voor in de bet. verwensching (*WNT III, 4269*), hier echter eer: zucht, fr. mal.
- 643 *heeft hij*, lees *hebdi*; - *crevelinge*, jeuk.
- 645/6 *voelinge*, besef, het doordrongen-worden; - *Deur dat*, lees wsch. *Van dat*.
- 648 *fantazeerdij*, zit je te suffen.

Ke neent / gods gratije blies hem wadt in sijn ooren ⁶⁵¹
En daer van werdt hem sijn harte swaer.

Luxurie

Ist anders niet?

Quaet Gelove

⁺Neent seg ick voorwaer,
Keert hem den vaer || en wilten genesen. ⁶⁵⁴

+[98v^o]**Overdaet**

655 Laet gods gratije / goods gratije / wesen.
Bij goods gratije sweeren de medecijns.

Vleysch. Sin

Overdaet, brengt hem [een] halve canne wijns
En jaegt hem uuijt den hooffde sulck achterdincken. ⁶⁵⁸

Overdaet

Ick breng u dat halff. ⁶⁵⁹

Vleysch. Sin

Hier, laettet mij vol schincken!

Eergiericheijt

660 Hout staet en eere.

Eertsche Sol.

Wilt druck verworgen.

Quaet Gelove

Ghij sult noch lange leven.

Luxurie

Wilt dan nae mij wincken.

Overdaet

Ick breng u dit halff.

Vleysch. Sin

Hier, laet mij vol schincken!

Overdaet

Suldij mij bescheijt doen

Well. Mensch

Ick sal sgelijck drincken.

Eergiericheijt

Practizeert nae hoocheijt. ⁶⁶⁴

Eertsche Sol.

Sijt los van sorgen.

Overdaet

665 Ick breng u dit halff.

654 *Keert ... vaer*, wend de schrik van hem af.

658 *achterdincken*, nagepeins, bezorgdheid.

659 *halff*, een halve vaan of andere eenheid.

664 *Practizeert*, streef met overleg en list.

Vleysch. Sin

Hier, laet mij vol schincken!

Eergiericheijt

Hout staet en eere.

Eertsche Sol.

Wilt druck verworgen.

Quaet Gelove

So ghij nu doet, doet oock so morgen.
Meer goets dan tijts sal u gebeuren.

Overdaet

Dat Keersken is uuijte. ⁶⁶⁹

Vleysch. Sin

670 Heij, laet vaeren treuren || doet haer bescheijit.
Wilt dat in slicken.

Well. Mensch

Den dronck is te groot.

Quaet Gelove

[†]Laet u niet verpicken ⁶⁷²
Van vrouwen, dat waer u groote schande.

[†][99r^o]

Well. Mensch

675 Ick brengt u, Luxurije, mijn liefste plaijsande.
Sij groeijt overvloedich deurt tgebru[ij]ck van wijnne.

Overdaet

Lust u dan wadt groens, loopt achter die gardijnne. ⁶⁷⁶
Speelt tspel der minnen / daer natuer nae haeckit.

Eertsche Sol.

Jae, en voort is u beddeken gemaect,
Gedeckt met gouwen tappisserijen,
680 Die camer geciert aen allen tsijen
Met cypressen / en caeneel, diet harte verfroijt, ⁶⁸¹
U bedde met bals[e]me, mijrre en aloes gestroijt.
Daer meuchdij den begeerlijcken lust ontpluijcken, ⁶⁸³
Op die burstekens rusten / die omhelsinge gebruijcken ⁶⁸⁴
685 Totten daegen toe dat de sonne opgaet.

Two gilden uyt comende genaempt der werrelt samblant.

De eerste spreek[t]

Waer blijffdij, maetgen?

De Twede

Ik volghe u, maet.
Wij willen tsaemen te laveije. ⁶⁸⁷

- 669 Waerop dit doelt is mij niet duidelijk. Blijkens het rijmschema ontbreekt er echter voor en na vs. 670 iets.
- 672 *verpicken*, op uw kop zitten.
- 676 *Lust u wadt groens*, gevoel je minnelust.
- 681 *diet harte verfroijt*: VAN BEVERWYCK rekent de kaneel tot de 'hertsterckende kruyden'.
- 683 *ontpluijcken*, de teugel vieren.
- 684 *burstekens*, hs. *buorstekens*.
- 687 *te laveije*, op aas, op voedsel en vand. op jacht gaan.

1

Wij heeten *der werrelt* samblant alle beije,⁶⁸⁸
Die elcken verheugen met onsen sängen.

688 *der* (hs. *den der*) *werrelt samblant*, de schone schijn, de verlokkingen van de wereld.

2

690 Maer tquaetste, maet, hij en duert niet lange,
Hij smelt terstont / als sneeu inden brant.

1

Daerom heeten wij der werrelt samblant,
Schijn van vreuchden, dwelck den wint passeert.⁶⁹³

2

695 Maet, int hoff sijn wij hooge geexalteert
Bij princen, heeren en vrouwen personen.

1

Bij loo, die connen ons schoon samblant thoonen,⁶⁹⁶
Hoe wel sij met der harten lauvuijt singen.⁶⁹⁷

2

En dan ons dansserkens die voor de bruijt springen⁶⁹⁸
En aardich muijsijcke froijen metten wincke!⁶⁹⁹

1

700 En ons meijsskens diet mondeken setten inde clincke,⁷⁰⁰
Schoon samblant toonen en minnelijck loeren!

2

Dan mijn vrouwe van bordeaux met al haer hoeren,⁷⁰²
Die stoot ons toeren || met eenen spronge || uuijte.⁷⁰³

1

⁺Voor schoon samblant thoonen,⁷⁰⁴

⁺[99v^o]

2

705 En troetelen den duijpe || met loose quacken fijn.⁷⁰⁵
Met den mont cussen,
En steecken achter die tonge || uuijte

1

Jae / met de hant int sackelijn,⁷⁰⁶

693 *passeert*, doet voorbijgaan? of: overtreft in vluchtigheid?

696 *schoon samblant thoonen*, vleien, schijnvriendelijk zijn.

697 *lauvuijt* (l. *lavuyt singen*, voor de mal houden, foppen; vgl. JUNIUS, *Nomencl.* op *sammiones* (*sannio*, hansworst), dat hij weergeeft met 'lavuytgevers, de sinnekens in een spel'.

698 *dan*, hs. *den*.

699 *froijen* (van *froy* naast *fray*), pronken (misschien is dus voor *En* te lezen *In of En met*); - *metten wincke*, behendig.

700 *inde clincke*, in de plooi.

702 *bordeaux*, met dezelfde woordspeling als in *L. d. G.* vs. 145.

703 vertoont al onze kunsten met één slag, alle tegelijk(?).

704 *Voor*, van voren, in het gezicht.

705 *duijpe*, sukkel; - *quacken*, streken, trucs.

706 *sackelijn*, de geldbuidel. Deze situatie is honderdmaal uitgebeeld; zie b.v. de platen in FUCHS, *Sittengeschichte* I, tgov. p. 384 en 400.

Daer sij gelt sonder tellen ontfangen.⁷⁰⁷

2

Dan maecken sij den paijs sonder verstrangen
En krijgen den bucht / sonder kijven || man.⁷⁰⁹

1

710 Tis wonder wadt schoon samblant bedrijven || can.
Troept al nae ons die nae gemack || grijpen.

707 *sonder tellen*, dat haar niet toegeteld wordt.

709 *den bucht*, de poen, het geld.

2

Wij accorderen als twee sack || pijpen,⁷¹²
Met cleijnen arbeijt wij aen den cost raecken.

1

715 Ou dats waer maet, hoe sullent wij maecken
Dat wij mochten smaecken || tnadt uuijter tonnen?

2

Ghaen wij inde handt vol sonnen,
Wij sullen wadt winnen tonsen confoorte.

1

Daer sal ijemant sijn van onser soorte
Die heeden betaelen sal ons gelach.

2

720 De wellustige mensche sitter alden dach,
Ten mach hem te rijp sijn noch te groff.

1

Dat was een goeij stilte.⁷²²

2

Hoort maet, tisser al open hoff.
Godt segent hier al! had ickt niet geraden.⁷²³

Eergiericheijt

Siet waer sij comen, dees lichte geladen.⁷²⁴

Deerste Sambl.

725 Dunckt u dat wij hier qualijck geraeckt || sijn

Vleysch. Sin

Sidt bij, sidt bij, nu sal tspel volmaeckt || sijn.
Ghij gebraeckt ons recht boven allen dingen.

Well. Mensch

Ghij moet ons nu een liedeken singen.
Wij sitten so swaer, tsal recht wel passen.

Deerste Sambl.

730 Beijt, laet ons den mont wadt spoelen / en eerst wadt brassen,
So sal den thoon te beter ganck hebben.⁷³¹

Luxurie

Wildij rijnschen wijn off soeten dranck hebben?
Segt wadt ghij begeert van wijn oft biere.

712 *sackpijpen*, doedelzakken.

722 *stilde*, voor *stelte*? dan fig. voor hulpmiddel, iets dat te pas komt?

723 *had ... geraden*, nl. dat de Well. M. er zou zitten.

724 *lichte geladen*, licht geladenen, luchtigaards.

731 zal het musiceren vlotter gaan.

Overdaet

+Hier is planteijt / maeckt goeij chiere,
735 Maeckt den voijs datse met vreuchden voort || gaet.

+ [100r^o]

Corte Weelde, een man met een luijte

- Ontbeijt, mij dunckt dat mijn luijtken discoort || slaet,
 Ick wilse gaen op haer toonken stellen.
 Ick moetse locken, dees jonge gesellen,
 Noijt speelman dan ick oijt bedt en speelde.⁷³⁹
 740 Mijn luijte heet *verganckelijcke vreucht, ick corte weelde.*
 Elck loopt nae mijn spel / al ist haest vernepen.⁷⁴¹
 Noch heb icker so veel in armoede gepepen,
 Daermen mij corte weelde vertrecken || sach.
 Twil toch al huuwen wadt lepel lecken || mach,
 745 Tdunckt hem al gaudiamus deerste jaer,
 Maer als ick wech gae, dan compt beel berouw daer⁷⁴⁶
 En pover joije / die comptse drucken.⁷⁴⁷
 Gans doot, daer breeckt mijn groote snaere ontstucken!
 Maer ick hebber meer, ick wilse gaen haelen || al.
 750 Tis misselijck wiese noch eens betaelen ||sal.⁷⁵⁰

Well. Mensch

Nu gaet het hem aene.⁷⁵¹

Vleysch. Sin

Laet een toontken clincken.

Deerste Sambl.

Wadt lietken begeerdij

Eerste Sol.

Dat ghij ons wilt schincken,
 Daermen achterdincken || bij mach vertijen.⁷⁵²⁻³

Eergiericheijt

- Singt ons een lietgen met drije partijen,
 755 Off sulcks alst u belieft / wij maecken geen mentije.⁷⁵⁵

De 2. Samblant

Sus dan, geeft audientie.

(sij singen wadt sij willen)

Overdaet

Daer smaectt een dronck op!

Deerste Sambl.

Die sal ick wel meugen.

- 739 De constructie is een contaminatie van: nooit was er een speelman zoals ik, en: nooit speelde er een beter dan ik.
 741 *vernepen*, tussen de drukkende, spelende vingers doorgeloeid.
 746 *beel berouw*, berouw over iets waartoe men zich heeft laten verlokken.
 747 *pover joije*, armzaligheid, misère.
 750 *Tis misselijck*, wie weet.
 751 *gaet het hem aene*, vraag hem er om (om te zingen nl.).
 752-3 het komt er niet op aan wat, als het maar alle bezorgdheid doet vergeten.
 755 *maecken geen mentije*, noemen niets bepaalds, hebben geen voorkeur.

Well. Mensch

Der werrelt samblant can eelcken verheugen.
Wie sou mishaegeen || dit vrolijck spel?

Deerste Sambl.

- 760 Aij mij, dat nadt is inne / het smaect so wel.
Met sulcken wijwaeter / moetmen mijn siele begieten.

Luxurie

Wie sou dit vrolijck leven verdrieten?

Vleysch. Sin

Mij niet, al duerdet hondert jaer.

Corte weelde

- Wadt segdij van dat luijtgen, gaetet niet clær? ⁷⁶⁴
- 765 Nu wil ick gaen om mijn daegelijckse vente ⁷⁶⁵
In Balteus thuijn, daer weet ick mijn rente. ⁷⁶⁶
Daer moet ick een heel pintgen teffens uiijt lecken, ⁷⁶⁷
Off anders soude [men] mijn begecken.
So crijch ick te met mijn gadt vol biers.
- 770 Dan loop ick inde doelen bij de cloeveniers,
Die vallen mij op gelijkmen de tonnen doet. ⁷⁷¹
Van daer loop ick clossenemen met der spoet, ⁷⁷²
Daer crijch ick gemeendlijck wel mijn deeltgen,
Want daer moet ick drincken een claverbladt met een steeltgen ⁷⁷⁴
- 775 Dat ick somtijts nau opgeslicken can.
Vandaer spring ick na Jan Bazaert dan,
Oft na molenaers thuijn, sonder meer geschals. ⁷⁷⁶⁻⁷
Daer jaegen sij mij so veel biers door mijn hals
Dat ick niet spreecken en can sonder stameren.
- 780 Van daer schoij ick nader Rethorijckers camerem, ⁷⁸⁰
Maer die bederven geheel mijn clepel! ⁷⁸¹
Sij brengen ginder voort eenen grooten pollepel, ⁷⁸²
Die moet ick uijtdrincken, suijsen oft slorpen.
Gans doot, ick had eens bijcans mijn cost wechgeworpen, ⁷⁸⁴
- 785 So stijff hadden sij mijnen buijck opgemetem; ⁷⁸⁵
Men hadder met eenen hamer wel een luijs op doot gesmetem,
- 764 *gaetet niet clær*, speelt het niet helder.
- 765 *vente*, rondgang om iets te verdienen.
- 766 *Balteus thuijn*, blijkbaar een buitenherberg of speeltuin. In ALLAN's zeer uitvoerige *Beschrijving en Geschiedenis v. Haarlem* wordt hij niet genoemd; - *mijn rente*, iets te verdienen, te krijgen.
- 767 *teffens*, in eens.
- 771 *vallen*, lees vullen.
- 772 *clossenemen*, om te klossen, naar de klosbaan, d.i. een balspel.
- 774 *claverbladt met een steeltgen*, een drievoudig glas op één voet.
- 776-7 *Jan Bazaert* en de *molenaers thuijn*, herbergen die evenmin bij ALLAN vermeld worden.
- 780 *schoij*. slenter, zwerf.
- 781 *bederven ... clepel*, maken dat ik helemaal niet meer spreken of zingen kan.
- 782 *pollepel*, grote soeplepel, lepel met komvormig blad (de omschrijving in het WNT is te eng).
- 784 *mijn cost wechgeworpen*, overgegeven.
- 785 *opgemetem*, volgemeten.

Hij was gespannen als een trommelvel.

Maer hoet was, niet lange en duerden ons spel,
Al hanteert mij elck dus nae mijn sinneken.

- 790 Nu wil ick gaen soecken mijn waerdinneken,
Aertsche solaesheijt, luttel ijemant te wenschen.⁷⁹¹
Daer sal ick vinden die wellustige menschen,
En die moet ick gaen wadt sodts bedrijven,⁷⁹³
Want ick duchte niet lang bij hem te blijven.

Well. Mensch

- 795 Nu singt op een deuntgen.

Eertsche Sol.

Moetij gebeden || sijn

Eergiericheijt

Metter werrelt samblant sal hij bestreden || sijn⁷⁹⁷

Luxurie

Mach hij somtijts raecken onder themmeken.

Overdaet

Nu singt op!

Vleysch. Sin

Laet hooren u stemmeken.

[op een ingeplakt blaadje staat hierbij het volgende lied:]

**Een liedeken naden voijs
Schoon lieffgen jent || seer excelent**

Weest nu verblijt / en maeckt jolijt /

Wilt vreucht aencleven /

Gebruijckt u tijt || neerstich met vlijt /

Sonder respijt || hier in dit crijt /

- 5 Wilt vrolijck leven /

2

Weest wel gemoet || nu metter spoet /

Maeckt Jubilatij /

Al wadt ghij doet || spaert gelt noch goet /

Met overvloedt || u lust nu boet /

- 10 Tot deser spacij /

[3]

Nu triumpheert || en dommineert /

Met al u crachten /

Wadt ghij begeert || nu doch hanteert /

Wie tot u keert || en anders leert /

791 *luttel ... wenschen*, die men niemand hoeft toe te wenschen.

793 *die*, voor die.

797 als zijn toespelingen, zijn liedjes wat al te duidelijk worden (?). - Het ingevoegde liedje met zijn zouteloze klinkklank en halsstarrige rijmherhaling bewijst wel tot welk laag peil de rederijkerij op het eind van de 16de eeuw reeds gezonken was; het is den boer uit Bredero's Klucht van de koe volkomen waardig!

4. *Prince*

Prince bekent || sijende verblent /

Tot deser uijren /

U vreuchden jent || daer ghij in bent

Nu hier ontrent seer excelent /

20 Sal eeuwich dueren /

Finis

Quaet Gelove

Wij sijn hier inder vreuchden dal.

Eertsche Sol.

800 Siet waer hij compt ⁸⁰⁰

Corte weelde

⁺Godt segent hier al!

⁺[101r^o]

Eertsche Sol.

Die lieve[r] wijn drinckt dan verschaelde kuijte. ⁸⁰¹

Corte weelde

Nu singt op, ick sal spelen op mijn luijte

Die *verganckelijcke vreucht* is genaempt.

(*sij singen ende hij speelt*).

Eertsche Sol.

Heij, vaert wech verdriet!

Well. Mensch

Als ick corte weelde aenmercke

805 En verganckelijcke vreucht sij[n] luijte spel,

Oock vrees ick voor t'eeuwich leven fel,

Dwelck doet gequel || mijn inwendige sinnen.

Quaet Gelove

Soudij daerom geen Eertsche solaes minnen

Daer meest alle menschen / bij gebleven || sijn?

810 Sorcht niet / nae dit leven en sal geen leven || sijn,

Tsijn al fabelen der propheten vermaen.

Wie isser van den dooden toch opgestaen

Die betuijgen / somen preeckt oft leest? ⁸¹³

Die werrelt sal sijn en eeuwich heeft geweest. ⁸¹⁴

815 En wilt dan in uwen leven geen blijtschap derven.

800 *waer hij*, wie daar (te verbinden met Die in 801).

801 *dan*, hs. *den*; - *kuijte*, klein bier.

813 *betuijgen* / *somen*, de waarheid getuigen van wat men Vgl. over het ongeloof in deze tijd
HUIZINGA, *Herfstij*³ 229 volg.

814 Het zou wel curieus zijn na te gaan waar V. d. B. dit argument heeft gevonden. Ten dele
berust deze passage zeker op de Prediker; vs. 817 is er direct aan ontleend (2 : 24).

Vleysch. Sin

Cort leven / en dat goet / morgen sullen wij sterven.
Laet ons eeten en drincken / en vrolijck wesen!

Well. Mensch

Nu seijt men dat Christus is verresen.
So sullen wij oock in toecomenden daegen.

Quaet Gelove

- 820 Hoort, een saeck moet ick u vraegen:
Die sulcks eerst te kennen gaff,
Hadde hij daer besegelde brieven aff,
Off haddijt gesien / was hij wel so out?
Hij is sodt die op sulcken woorden betrouwt,
825 Tis al dwaesen cout || weert om verleggen.⁸²⁵
Maer alle dingen laeten hem seggen,⁸²⁶
Die geleerde veel praesen dat sij niet en weten.⁸²⁷

Well. Mensch

Ghij doet mij godt en sijn heijligen vergeten.
Tmoet oock so sijn, waeromme sou ick dan treuren

Quaet Gelove

- 830 Hout regel en wedt als u gebueren⁸³⁰
En laet voort hebben alle dingen haeren ganck.
Gebruij[c]t solaes u leven lanck.

Dopperste mogenthey, sittende in eenen throon

- Ick opperste mogentheijt, diet al aenmercke
In hemel en in aerde, wadt datter geschiet,
835 En glorijs beger van mijnen wercke,
+Dats vanden mensche die ick schiep uuijt / niet;
Maer als dondancbaeren hij verde van mij vliet,⁸³⁷ +[101v^o]
In alder ijdelheijt soeckende sijn confortatije:
Dus en can mijn rechtveerdich[eijt] gelaeten, siet,⁸³⁹
840 Ick en moet den dach van trijbulatije
Senden onder de menschelijcke natije
Met tswert der wraecke om sijn verminderen.⁸⁴²
Ten waere deur mijn goddelijcke gratije,⁸⁴³
Ick souden den mensche te niette slinderen,⁸⁴⁴
845 Maer mijnen lust is onder den menschen kinderen
Daer mijn jaeloerse lieffde inne heeft behaegen.⁸⁴⁶
Dus, mijn gramschap, ras, ghij moet hem hinderen
Met het instrument den geessel van plaegen.
Sendet tswert der wraecken op hem met veel slaegen,
850 Want anders maeckt hij van mij geen mentije;⁸⁵⁰

825 *weert om verleggen*, waard dat men ze opzij schuift.

826 *hem*, zich.

827 *praesen*, kletsen.

830 *regel en wedt*, bedoeld zijn de wereldse wetten.

837 *Maer*: de in vs. 833 begonnen hoofdzin wordt niet voortgezet; - *verde*, verre.

839 *gelaeten*, nalaten.

842 *om sijn verminderen*, tot zijn schade.

843 *Ten waere*, ware het niet.

844 *te niette slinderen*, wegslingerend vernielen, verdoemen.

846 Daer, hs. *deur*.

850 *maeckt ... mentije*, bekommert zich om.

Persqueert hem totter doot, dats mijn intentije.

Die gramschap goods, een man int root gecleet het aensicht bloedich

O opperste mogentheit, met diligentie

Sal ick bedienen mijn officie,

Den dach der trijbulatien in presentie

855 Den mensche brengen tsijnder malitije, ⁸⁵⁵

En nae u woort volvoeren justijtije

Op den mensche, die nu int eeuwich jolijt || tert. ⁸⁵⁷

Tes recht dat d'ongehoorsaem kint gecastijt || wert.

Deerste Sambl.

Wadt mach ons hinderen?

Tweede Sambl.

Wadt mach ons beswaeren?

Quaet Gelove

860 Aldus sullen wij nae den hemel vaeren.

Godt hevet al voldaan, men vint geen sonde.

Eertsche Sol.

Laet ons hoff houwen

Overdaet

En taeffel ronde, ⁸⁶²

Eertsche Sol.

En spelen metten monde alle loossheijt.

Well. Mensch

Ick triumphere metten schadt der boossheijt,

865 Hoe mijn ouders lutter ijemant wisten. ⁸⁶⁵

Om eertsche solaesheijt ick potte en kiste;

Al win ick met liste || ick macht mijn wijsheijt dancken. ⁸⁶⁷

Quaet Gelove

Goods gratij en gaff u niet twee blancken.

Een man moet selve suptijk int bedrijff leven. ⁸⁶⁹

Well. Mensch

870 ⁺Had ick niet gepractiseert, ick had een catijff || gebleven. ⁸⁷⁰

Nu heb ick de handt boven twaeter || bloot.

⁺[102r^o]

Eertsche Sol.

Elck biet u eere. ⁸⁷²

855 *malitije*, blijkbaar willekeurig gebruikt in de zin van schade.

857 *eeuwich*, lees wsch. *eertsch*; - *tert*, treedt, wandelt.

862 *taeffel ronde*, eig. feestelijk steekspel (zie *WNT*), maar ook meer in 't alg. feestgelag (vgl. VAN DOESBORCH CXV, 6).

865 op zodanige wijze als mijn ouders noch iemand anders konden vermoeden.

867 *Al*, alles.

869 *suptijl ... leven*, met slim overleg te werk gaan in zijn handelingen.

870 *gepractiseert*, met overleg te werk gegaan; - *catijff*, sukkel.

872 *biet u thoot*, schikt zich naar uw zin.

Vleysch. Sin

Elck biet u thoot,
Want gelt en goet maeckt nu de wijse man.

Eertsche Sol.

Elck soeckt u vrientschap waer dat hij can.

Vleysch. Sin

875 Niemand en derff u leet verwijten.⁸⁷⁵

Eertsche Sol.

Niemand so cloeck die in uwen stert derff bijten.⁸⁷⁶

Ghij hebt den ronden godt die elcken ontsiet.⁸⁷⁷

Quaet Gelove

Al haddij godt en den duivel tegen, ten let u niet.

De gramschap gods

Staet op!

Den dach der tribulatie, een gewapend man

Wadt is u believeen?

De gramschap

Rassch maeckt u ten bienen,⁸⁷⁹

880 Tes gods bevel, ghij moet bedienen.

Den dach d. trib.

Tot u gebodt sal ick mij verneren,

En laboereren || vertueuijsselijck.

De gramschap

Wij moeten den mensche die nu rigureuselijck

En orgieuselijck || leeft met luste,

885 In alder ijdelheijt nemende sijn ruste,

Met veele tormenten overvallen,⁸⁸⁶

Want gods gratij en acht hij niet met allen,

Blassphomerende godt met grooter injurije,

Boele[re]nde met overdaet en luxurije,

890 Deur eergiericheijt / sittende verwaent en sodt,

Houdende den schadt der boossheijt voor sijn godt,

En acht[ende] niet dan spodt || gods woorden crachtich,

Seggende nae dit leven en is geen leven waerachtich,

Siende over al begeerlickheijt der oogen.

895 Al wadt hem die werrelt samblant can toogen

Volcht sijn begeerte met alder dwaesheijt

En wadt hem in geven mach eertsche solaesheijt

Neempt hij voor een hemelsche jubilatije.

Hieromme weck ick u, dach van tribulacije,

900 Off den mensch door u mocht comen tot bekin,⁹⁰⁰

Die nu doolt door quaet gelove en vleeschelijck zin;

875 *leet*, iets dat u leed doet.

876 *in uwen stert bijten*, u iets onaangenaams toe te voegen.

877 *den ronden godt*, het geld nl.

879 *ten bienen*, op de been; de Hollandse vorm echter en de verkeerde lezing in het volgende vers doen vermoeden dat de oorspr. tekst anders luidde.

886 *bedienen*, hs. *bidieren*.

900 *bekin*, inzicht, inkeer.

+Want godt en willet niet langer verdraegen.
Nemet tswert der wraecke en die geessel der plaegen;
Slaet hem met veel slaegen over al,
905 Met verdriet en ongeval.

+[102v⁰]**Den dach d. trib.**

Ick belooff u, ick sal.
Inden dienst des heeren heb ick geneuchte.

Vleysch. Sin

Wadt macher schuijlen?

Well. Mensch

Ick hoore geruchte.

Eertsche Sol.

Ist ernst off cluchte? || soumen vreucht verminderen?

Well. Mensch

Daer is gelts genoch, wie mach mij hinderen?

Corte weelde

910 Adieu mijn kinderen, ick wil vervreemen. ⁹¹⁰

Well. Mensch

Ick en passe op niemanden. ⁹¹¹

Den dach der trib.

Dat suldij vernemen!
Versiet u uuijt dese speloncke, ghij helssch gespuijs! ⁹¹²

Begeerlijcheijt

Adieu, ick maecke een cruijs.

Eertsche Sol.

Tjan, ick laete oock mijn huijs. ⁹¹³

Deerste Sambl.

Noijt meerder confuijs! ⁹¹⁴

Tweede Sambl.

Gaen wij deure, maetgen mijn.

Well. Mensch

915 O meugen[de] godt, wadt mach mijn sijn? ⁹¹⁵
Hoe vind ick mij dus onversien versteecken? ⁹¹⁶

Den dach der trib.

- 910 *vervreemen*, naar elders gaan.
911 *passe op*, geef om.
912 *Versiet ... speloncke*, zorg dat gij uit dit hol komt.
913 *laete*, verlaat
914 *confuijs*, ontsteltenis.
915 *wadt ... sijn*, wat overkomt mij.
916 *versteecken*, in de steek gelaten.

U groote ondanckbaerheijt sal ick wreecken,
En u abominatije / boven maeten.

Well. Mensch

O eergiericheijt, moet ick u laeten,
920 En u Luxurie / met overdaet?

Eergiericheijt

Wij moeten verhaeren alst so te wercke gaet. ⁹²¹

Luxurie

Ick wil mij maecken uuijt dese travalien. ⁹²²

Eertsche Sol.

Ick wil nae Roomen.

Luxurie

En ick nae Italien, ⁹²³
Daer ben ick verheven als eenen sant.

Overdaet

925 ⁺Ick wil nae Denemarcken oft nae oostlant, ⁹²⁵
Daer volle buijcken selden sadt || sijn.

+[103r^o]**Well. Mensch**

O wee mij, wee mij!

Quaet Gelove

Wie mach dat || sijn
Die hier doet dees perturbatien ⁹²⁸

Vleysch. Sin

Ick roepe genade deur penitentije!

Gramschap

930 Slaet hem met dieren tijt || en pestilentie,
Met oorloge, destructije en met veel ongevals.
Rooft hem sijn cleet / werpt hem een sack om den hals, ⁹³²
Laeten ons sleuren als een catijve.

Quaet Gelove

935 Ghij moet verdoempt sijn met siele met lijve,
U misdaeden roepen wraecke in den hemel, o wij!

Well. Mensch

O goddelijcke gratije, staet mij nu bij!
Verlost mij || die nu in node verflout leijt. ⁹³⁷

Gramschap

Bindt hem met dit seel genaempt *grootte benautheyt*,
Om voor dopperste mogentheijt te justificeren. ⁹³⁹

921 *verhaeren*, er vandoor gaan; - *te wercke gaet*, toegaat.

922 *travalien*, moeilijkheden.

923 *Italien*, hs. *Jitalien*.

925 *oostlant*, Oost-Europa.

928 *doet ... perturbatien*, verwarring sticht.

932 *Laeten*, laat hem.

937 *verflout*, van zijn kracht beroofd.

939 Na *Om* is wsch. *hem* uitgevallen. - *spreekt nu*, nl. voor het eerst sinds het begin van het spel.

De gratie gods spreekt nu

940 Daer tegen wil ick protesteren,
Uuijt cracht appelleren || van hem die mij macht || geeft.⁹⁴¹

Gramschap

Wilt ghij hem so verantwoord die u so veracht || heeft?
Daer en sal ick niet in willen cu[e]ren!⁹⁴³

941 *van hem* te verbinden met *uuijt cracht*.

943 *in willen cueren* (blijkb. hypercorrect voor *willecueren*), goedvinden.

- Hem sal justitije na recht gebu[e]ren,
 945 Over hem gegeven van den beginne.⁹⁴⁵

Gratie goods

Ick hebber oock een seggen inne,
 Al mach dopperste [mogentheijt] op hem gestoort || sijn.

Gramschap

Ghij en sij[t] niet ontfanckbaer.⁹⁴⁸

Gratie goods

- Wij sullen gehoort || sijn
 En ons voor sijn majesteijt presenteren.
 950 Den rechten sal ons genoech deffenderen,⁹⁵⁰
 Nae die prementie van godt gegeven.⁹⁵¹

Gramschap

Hoe / heeft hij tbescheijt dat hij mach in sonden leven?⁹⁵²
 Condijs daer van reden ontvouwen?
 Tdunckt mij wonder.

Gratie gods

- Neen hij, in trouwen.
 955 Den mensche van hem selven geen goet en can,
 Dus heeft hij toevlucht.⁹⁵⁶

Gramschap

Tot wien?

Gratie gods

- Dan als dan.
 Dat wort voor dopperste mogentheijt verclaert.
 Ghij hebt hem met den dach der tribulatiën beswaert
 Waer door hij duijsent miseren heeft ontfaen;
 960 Dus en sal ick, gratije gods genaempt || haeten.⁹⁶⁰
 Die tot mij roepen en sal ick niet beschaempt || laeten.

Quaet Gelove

Hij sal verdoempt sijn.

Vleysch. Sin

Deurt tcrackeel || zaen.⁹⁶²

Quaet Gelove

- 945 Subject is blijkbaar *justitije*, dus: (de rechtspraak) die van den beginne af macht over hem heeft.
 948 *ontfanckbaer*, ontvankelijk.
 950 *Den rechten*, wsch. corrupt, of er na is iets uitgevallen.
 951 *prementie*, lees *pre-eminentie*, voorrang (bij HOUWAERT, *Lusth. d. Maeghden* vindt men *preminentie*, dl. 2, 516; op blz. 519 echter *preeminentie*).
 952 heeft hij tbescheijt, is het hem geoorloofd.
 956 *Dan als dan*, blijkbaar voor: kalm aan, dat zal te gelegener tijd blijken; vgl. wellicht *voor nu alsdan* in *WNT, Suppl. I*, 979.
 960 *Dus, aldus?* wsch. is in deze regel *hem* (*niet*) uitgevallen.
 962 *tcrackeel*, de herrie (die er om zijn gedrag is ontstaan).

Daer en is geen hoope.

Vleysch. Sin

Sullen wij niet meer int bordeel || gaen?
Lacij neen, tis al pover joije, wie hads geloof? ⁹⁶⁴

Quaet Gelove

965 Goodts gratij stoottet hem al uuijten hooft. ⁹⁶⁵

Vleysch. Sin

Den dach der tribulatiën werckt outragie. ⁹⁶⁶

Quaet Gelove

Hij en heeft geenē lust.

Vleysch. Sin

Jae, hij en heeft geen couragije.
Eertsche solaesheijt nu heel vergeten || wordt.

Quaet Gelove

Hij slacht het kint dat gesmeten || wort, ⁹⁶⁹
970 Dat niet eer en onthout lesse, eer noch veersch, ⁹⁷⁰
Voor dat is de roede op den eersch,
En dan roeptmen 'aijmij, ick en sals niet meer || doen'.

Vleysch. Sin

Cousijn, waer gaen wij nu onsen keer || doen? ⁹⁷³
Want hier en hebben wij nu / meer geen statije. ⁹⁷⁴

Quaet Gelove

975 Ghaen wij tot den dach der trijbulatie
Gepasseert is / dan willen wij weer ons netten spreijen.

Vleysch. Sin

En den wellustigen mensch in sijn oude sporen leijen.

Gramschap gods

O opperste mogentheijt, re[ch]tveerdich justicijer,
Den misdoender die brengen wij hier
980 Wiens misdaet u geheel is openbaer.
Ghij en behoeft geen getuijchgenisse van sijn bestier, ⁹⁸¹
Sijn misdaden bedreven in ijdel versier ⁹⁸²
Heijsten nae verdiensten punitie swaer,
Achtervolgende u oordeel gegeven claer,
985 Gepublijceert door u dienaers over al,

964 *pover joije*, een armzalige toestand; vgl. 747.

965 *stoottet*, nl. de wereldse gedachten waarvan hij vervuld was.

966 *werckt outragie*, heeft een geweldig effect.

969 *gesmeten*, geslagen.

970 *veersch*, vers.

973 *onsen keer doen*, ons wenden.

974 *statije*, verblijfplaats.

981 *bestier*, wandel.

982 *versier*, hetz. als *versiering*, opschik; hier: pralerij.

+Dat geen overspeelder, overtreder, hier naer ⁹⁸⁶
U goddelijcke rijcke besitten sal.
Nu sijn sijn misdaeden sonder getal,
Daer en is geen quaet hij en isser in schuldich. ⁹⁸⁹

+ [104r^o]

986 *overtreder*, hs. overtreden.

989 *hij en*, of hij.

- 990 Ghelijck tsant aende zee, als tgras in berch in dal,
 So sijn oock sijn misdaden menichvuldich.
 Hoe sou u rechtverdicheijt dan sijn verduldich
 Te lijden sulck quaet, twelck ghij hooch mispresen hebt,
 Van eenen die u niet bleeff gehuldich,
 995 Wien ghij inder noot so dick genesen || hebt
 En so veel duijsent weldaden bewesen || hebt,
 Hem patientich gevende tijt en spatije,
 Gesmeeckt, gepreeckt, gebeden, gelesen || hebt,⁹⁹⁸
 Op dat hij sou kinnen u goddelijcke gratije.
 1000 Maer als ondanckbaer versmadende in abominatije,
 Stootende met voeten u goddelijcke doctrijnnen,
 Dies heeft hij verdient die eewige condemnatije
 En niet gereeckent [te] werden vanden dijnen,
 Als onwaerdich te wesen u genaedich beschijnen.¹⁰⁰⁴

Gratie gods

- 1005 O opperste mogentheijt, die elckx termijnen
 Gestelt hebt, wiens wijsseijt alle dingen smaect,¹⁰⁰⁶
 Die de hemelen maecte met cleijnder pijnen,
 Tfirmament gehecht, de eerde daer in gestaect,¹⁰⁰⁸
 Uwen naem heet groot / goet sijn u wercken ongelaect,
 1010 Op u mogende hant ghij alle dingen draecht.
 Alle dingen waeren goet doen ghijse besaecht:
 Hoe compt dan dat u gramschap dies den mensche beclaecht,¹⁰¹²
 Wien ghij gemaect hebt nae u fijguere?
 Wordt nu den mensche dan eeuwich geplaecht,
 1015 Waer blijft dan u belooffde woort, groot van valuere?¹⁰¹⁵
 Ghij kent doch der menschen brossche natuere,¹⁰¹⁶
 Die vander joncheijt tot boosseijt is genegen.
 Laet u toornighe gramschap passeeren duere,
 En compt den mensche met compassie tegen,
 1020 Want barmherticheijt is u natuerlijck plegen,
 Die sijn misdaet belijt met goede seden.¹⁰²¹
 Ghij hebt hem met tribulatije geslegen,
 Wilt dan met u knecht int gerecht niet treden.¹⁰²³
 Denckt dat ghij stichten die overvloedigheden
 1025 Der mensch tuwer eeren / hoe wel sij vielen.¹⁰²⁵
 Van uwen wille te doen geeft ghij niemant reden,
 Uwen crachtigen naem macht al vernielen.

998 Te verbinden met *Wien ghij* in vs. 995.

1004 *u ... beschijnen*, dat gij hem beschijnt.

1006 *smaect*, doorproeft.

1008 *Tfirmament*, de sfeer der vaste sterren, de achtste sfeer; *gestaect*, op haar plaats gesteld.

1012 *beclaecht*, aanklaagt.

1015 *u belooffde woort*, het woord van uw belofte.

1016 *brossche natuere*, een geijkte uitdrukking bij de rederijkers (vgl. vs. 1130, en zie *WNT* III, 1583).

1021 *Die*, te verbinden met *mensche* in vs. 1019.

1023 Zie Psalm 143: 2.

1025 *Der mensch, lees den menschen*, voor de mensen dus: opdat de mens u daarin eren zou.

- Maer, o heere, ghij sijt die daer bemint de zielen,
 Die ghij gestelt hebt in maete, gewichte, getal
 1030 Alle dinck, op datse die u wedt niet en hielen,
 Int selffde misdaet gepunieert wesen sal,¹⁰²⁹⁻³¹
 +Niet eewich, maer hier int aertsche dal,
 Gestraft sijnde door trijbulatij en verdriet;¹⁰³³
 Wandt die propheeten van u getuijgen al
 1035 Dat ghij in u gramschap eewich sult blijven / niet.
 Ghij en sult niet in tween wrijven tgecroockte / riet,
 Die vernedert en roept om u gratije perfeckt,¹⁰³⁷
 Want uwe barmherticheijt over alle wercken / streckt.

+[104v^o]**Gramschap gods**

- Cleijn mach ontschuldigen al dat ghij spreeckt.¹⁰³⁹
 1040 Tis waer, godt heeft alle dingen goet gewrocht,
 Den mensche gemaect / suiijver en onbevleckt,
 Maer den mensche heeft hem selven den doot aengebrocht,
 Hem vleeschelijck onder de sonde vercocht,
 Soeckende ruste daer geen ruste in en lach,
 1045 Tlicht haetende, de duijsternisse gesocht,
 Goods stemme versmaedende die hem wees den dach.
 Hierom hij in sheren ruste niet comen en mach,
 Want hebbende alle weldaet van godt ontfaen,
 Als ondanckbaer kint deur sijn vleesslijck zins bejach,
 1050 Is met quaet gelove sijnnen schepper affgegaen.¹⁰⁵⁰
 Hoe sout ghij / gods gratie / dit connen wederstaen?¹⁰⁵¹
 Goods strenge justijcie moet grijpen stadt,¹⁰⁵²
 Want alle dieren / creatueren / sijn hem onderdaen¹⁰⁵³
 Sonder den mensche, die godt so lieff heeft gehad,
 1055 Hem met wijsheijt verciert, den costelijcken schadt,
 Met engels verstant om hem te vredene,¹⁰⁵⁶
 En dominateur gestelt / en boven dat¹⁰⁵⁷
 Heeft den mensche gepoocht gods woort te overtredene.
 Sou dan justicije nae recht en redene
 1060 Geen voortganck hebben? / ick seg jaes / dats claer,
 En vanden leeden des lichaems sijn een affgesnedene¹⁰⁶¹
 En nimmermeer versoening van sijn misdaeden swaer.

Die gratie goods

Dat hij misdaedich is bekennen wij, dats waer,
 Wij en soecken oock geen recht noch justitije,

- 1029-31 welke gij in alles een bepaalde maat gesteld hebt, opdat zij die uw wet overtraden, gestraft zouden worden in datgene waarin zij misdaan hadden.
 1033 *sijnde*, wordende.
 1037 *vernedert*, lees wsch. *hem vernedert*.
 1039 *Cleijn*, weinig.
 1050 *Is ... affgegaen*, heeft verlaten.
 1051 *dit ... wederstaen*, daar tegen opkomen.
 1052 *grijpen stadt*, uitgevoerd worden.
 1053 *onderdaen*, onderdanig, gehoorzaam.
 1056 *hem te vredene*, zich te beschermen.
 1057 *boven dut*, dan nog, toch nog.
 1061 *sijn*, scil. moet hij zijn.

- 1065 Maer stellen opentlijck vermeet opt twerck gods eenpaer,¹⁰⁶⁵
 Gedaen in sijn genadich officie.
 Want godt, siende smenschen crancke conditie,
 Heeft geswooren als barmhartich regent,
 Ick sal affnemen Israels malitije
- 1070 En oversetten in een nieuw testament,
 Niet nae testament haerder ouders present,¹⁰⁷¹
 Maer testement dat ick haer wil schincken
 Sal wesen dit teecken / op dat elck bekent¹⁰⁷³
 +Dat ick haer misdaeden niet meer en wilt gedincken.
- 1075 Ist dat sij door cranckheijt in sonden sincken,
 Ick salse castijen met eenen ijseren roede;
 Nochtans uuijt de fonteijne des levens drincken¹⁰⁷⁷
 Alle die tot mij comen met ootmoede.
 En dit is al besegelt met des lams bloede,
- 1080 Dus en dienen hier geen meer allegatijen.¹⁰⁸⁰
 Noch sal ick, spreeckt ghij heere int goede,
 Die tot mij roepen inden dach der trijbulatien,
 En sij sullen mij noch eere doen tot sulcken spatijen.¹⁰⁸³
 Dit sijn u woorden heere / ghij en condt niet liegen!¹⁰⁸⁴
- 1085 Laet dan dese schuijlen onder tcleet uwer gratijen
 En laet u gramschap verre van hem vliegen.
 Uwen geswooren eet / heere, en mach niemant bedriegen,
 Want u toesegginge u niet en can berouwen;
 Daerom sijn sij saelich die in u woort betrouwen.

+[105r^o]**Die gramschap gods**

- 1090 Godt sal sijnen geswooren eet altijs houwen
 En niet een tijttel en sal van sijnen worde vergaen,
 Maer laet ons die prevelegie aenschouwen
 Die ghy seght daer deur die mensch mach remis ontfaen.¹⁰⁹³

Die gratie goods

- Siet daer den soon des vaders staen¹⁰⁹⁴
- 1095 Diet al heeft voldaan door sijn bloedige wonden.
 Hij is den getrouwen *pellicaen*¹⁰⁹⁶
 Die sijn jongskens sal affdwaen alle quaele der sonden.
 Gheen swaricheyden mogen worden gevonden
 Tot eeniger stonden || al waerense doottelijck,
- 1100 Hij salse affnemen nae sijn woorts oorconden
 Alsmen hem aenbidt met herten devotelijck.

1065 *stellen ... vermeet op*, doen een beroep op, of zelfs: stellen een eis in (op grond van ...).

1071 het tegenwoordige test., afkomstig van hun voorouders.

1073 *bekent*, inzie(t).

1077 *drincken*, zullen drinken.

1080 *allegatijen*, aanvoeringen, argumenten.

1083 *tot sulcker spatijen*, te eniger tijd.

1084 *liegen*, loochenen.

1093 *Die ... deur*, waardoor gij zegt dat.

1094 *Siet daer*: wsch. moet men zich hier een 'toog' denken.

1096 de bekende allegorie op Christus; hier ingelast om het spel voor een gewrocht van de Pellicanisten te doen doorgaan.

*

Daerom, ghij wellustige mensch, verstaet dit blootelijck,
 Bidt den heer mingiootelijck voor u sondich bederven,¹¹⁰³
 Wandt die om gratij bidt sal gratije verwerven.

Well. Mensch (knielende)

- 1105 O opperste mogentheijt vol perfectien,¹¹⁰⁵
 Nae mijn misdaet mij doch niet en pijnt.
 Al ben ick corruptibel, vol infectien,
 Mijn siele gebittert met sonden gefijnijnt,¹¹⁰⁸
 Niet weerdich dat mij u gratije beschijnt
- 1110 Deur mijn overtredinge en sondich vercnapen;¹¹¹⁰
 Al heb ick met eertsche solaesheijt geconkebijnt,
 In alder ijdelheijt in wellust geslaepen,
 Al ben ick vanden verdoolden schaepen:
 Ontfangt mij als den sondigen pubblicaen,¹¹¹⁴
- 1115 End laet mij der honden brockxkens opraepen.
 Ick roep om genaede, heer, want ick heb misdaen.

+O vader, laet mij een vanden uwen werden!
 Al had ick u wedt versmaet veel jaeren lanck,
 En wilt mij als pharao doch niet verharden,¹¹¹⁹

+[105v^o]

- 1120 Die deur sijn misdaet in de see verdranck.
 Laet mij niet so sodoma in solpher en stanck
 Gepuneert sijn / u gratij doch op mij daelt!¹¹²²
 Al heb ick arm dwaes met vleeschelijcke sinnen cranck
 Mijn part, mijn deel / van u, vader, gehaelt,
- 1125 Onnutelijck overgebracht / niet so ghij mij bevaelt,¹¹²⁵
 Wilt mij weder als tverlooren kint ontfaen.
 Al heb ick in hoerdom / uuijt uwen wech gedwaelt,
 Ick roep om genade, heer, want ick heb misdaen.

- O heer, wiens goetheijt niet sal verminderen,
 1130 Aensiet mijn broossche natuer swack!
 Siet met mijn sonden door die vingeren¹¹³¹
 En verlost mijn, vader, vant tverdoemelijck pack.¹¹³²

* 1108. *gebittert*, M.: verbittert. - 1121. *so*, M.: als; - *en*, M.: in. - 1127. *heb ick*, M.: ben ick.
 - 1129. M.: Laet my o vader syn van uwen kinderen. - 1131. *met*, M.: niet; - *vingeren*, M.
 had eerst *vinderen*, maar heeft de *d* in *g* veranderd.

1103 *mingiootelijck*, vriendelijk; - *voor*, scil. om genade voor.

1105 vg. Zie voor dit refrein de Inleiding, p. xx-xxi.

1108 *gefijnijnt*, venijnig, giftig.

1110 *sondich vercnapen*, het dienen van de zonde.

1114 *publicaen*, tollenaar.

1119 *verharden*, verhard van gemoed (dus zich niet willende bekeren) maken.

1122 *daelt*, causatief: doe dalen.

1125 *overgebracht*, doorgebracht, verkwist.

1131 *met* staat hier wsch. door contaminatie met een andere uitdrukking.

1132 *pack*, t.w. de zonden; het beeld van het pak is geijkt.

*

- Al heb ick u creatuer || in mijn sondigen sack ¹¹³³
 Miserabelijck mismaeckt / en heel geblaempt, ¹¹³⁴
 1135 Niet weerdich te comen onder uwen dack, ¹¹³⁵
 Nochtans om tontfermen [gij] tot magdalena quaempt, ¹¹³⁶
 Goedertierlijck ghij davit in genaede naempt.
 Al is dus mijn misdaet / boven mijn hoofd gegaen,
 Laet mij toch in der eeuwicheijt niet beschaempt: ¹¹³⁹
 1140 Ick roep om genaede, heer, want ick heb misdaen.

Prince

- O genaedich prince, neemt aff den geessel van plagen,
 Tsweert der wraecken doch van mijn wendt!
 Al heeft mij den dach der tribulatiën geslaegen,
 Ick hebt verdient / tis mijn schult, ick kent.
 1145 Al heb ick u gracij, mij sijnde present,
 Veracht, versteecken / seer boven maeten,
 En mij op den schadt der boossheijt / tvalsch instrument,
 Meer dan op u goddijcke gratij verlaeten,
 En wilt mijn, o vader, daerom niet haeten.
 1150 Al heb ick gedoolt vanden rechten baen,
 Ontfermt u mijnder uuijt charitaeten.
 Ick roep om genaede, heer, want ick heb misdaen.

Dopperste mogen[t]heijt

- In mijnen ooren clinckt droeffelijck vermaen ¹¹⁵³
 Vanden mensche, gestraft onder mijn protectije.
 1155 Dus wil ick hem niet heel te gronde slaen,
 Maer met tribulatië houden in subjectie. ¹¹⁵⁶
 Dus, mijn gramschap, cesseert van u correctije,
 Want mijn deert den minschen ellendich wee.
 Ick sie dat broosheijt is sijn affectie, ¹¹⁵⁹
 1160 Dolende in ijdelheijt als tship in de zee.
⁺Dus steekett tsweert der wraecken inde schee,
 Met den geessel van plagen cesseert,
 Van sijn misdaet is hij geabsolveert.

+[106r^o]*Die gratie gods*

O minsche, den heere hoochlijck laudeert

- * 1139. *toch* bij M. na *eeuwicheyt*. - 1141. *O* ontbr. bij M. - 1149. *haeten*, M.: verwaten. -
 1150. M.: Al heb ick gesondichten tegen u misdaen.
 1133 *u creatuer in mijn sondigen sack*, wat in mijn zondig lichaem Uw (onvergankelijk) schepsel
 is.
 1134 *mismaeckt*, mishandeld, onkenbaar gemaakt; - *geblaempt*, te schande gemaakt.
 1135 *weerdich*, hs. weder.
 1136 *Nochtans*, scil.: ik bedenk hoe gij toch
 1139 *Laet ... beschaempt*, maak te schande, verlaat.
 1153 *vermaen*, betoog.
 1156 *met*, door middel van.
 1159 *is sijn affectie*, dat waarmee hij aangedaan is.

- 1165 Die barmherticheijt / aen u geplogen || heeft. ¹¹⁶⁵
 Siet dat ghij als een hont u niet en geneert, ¹¹⁶⁶
 Die weder eet dat hij gespogen || heeft.
 Siet hoe u eertsche solaesheijt gelogen || heeft,
 Rijckdom en eere / u niet helpen connen;
- 1170 Siet hier hoe u die werrelt[s] samblant bedrogen || heeft,
 Tis al ijdelheijt en een handt vol sonnen.
 Al heeft u den dach der trijbulatien verwonnen,
 Met benauthheijt gebonden, ten mach niet hinderen.
 Peijnst die sijn werck in u heeft begonnen,
- 1175 En sal sijn gratije in u niet verminderen:
 Hij straft als een vader sijne ongehoorsaeme kinderen.
 Dus nae mijn goeden raet u selven bewaert,
 Op dat ghij hier nae niet quaelijck en vaert.

Well. Mensch

- Alle die nu hier sijn vergaert,
 1180 Neempt exempel aen mij met sinnen.
 Hoe wel ons den dach der tribulatien naert, ¹¹⁸¹
 Tsijn ons misdaeden, elck wilt dit bekinnen.
 Neempt den boeck des levens, studeert daer innen, ¹¹⁸³
 Ghij sult troost vinnen voor armen en rijcken,
 1185 Want door gratij goods altijd *Trou moet blijcken*.

Finis Is lanck in dicht 1304 regulen

Ende dit voorgaende spel heeft een spreekende
 prologe lanck 83 regulen ende noch een cleijn
 prologen van een cluijt genaempt van een boer
 Ronsefael ende is langk 43 regulen is tsamen lanck 1420 regulen

GTB⁺

1165 *geplogen*, betoond.

1166 *u ... geneert*, u gedraagt.

1181 *naert*, nadert, op het lijf komt.

1183 *boeck des levens*, hier blijkbaar (ongewoon, vgl. *WNT* III, 103) voor: bijbel.

+ Onderschrift: 1304 *regulen*, geteld waren de schrijfgelgels, niet de verzen (vgl. Hann. Leckert.);
 - *spreekende*, gesproken (tgv. *singende*, gezongen). - *GTB*, de initialen van den afschrijver,
 die zich op fol. 134 van het hs. voluit noemt: Goossen ten Berch.

Register

In dit register zijn opgenomen alle woorden die in de aantekeningen verklaard zijn, benevens enkele andere die vermeldenswaardig schenen, alsook de namen uit de inleiding. Voor de verschillende stukken van de tekst zijn de volgende afkortingen gebruikt: LG, het Leenhof der Gilden; LGP, de parafrase op het Leenhof (als een plaats hieruit dadelijk na LG komt, is zij alleen met P aangeduid); R¹-R⁶, de refreinen; HL, Hanneken Leckertant; WM, de Wellustige Mensch; pr. betekent proloog. De cijfers achter deze aanduidingen verwijzen naar de regels; als geen afkorting voorafgaat is de bladzijde bedoeld. De volgorde der lemma's wordt over het geheel bepaald door de spelling; alleen is de *c* voor *k* op de plaats van deze laatste gerangschikt en zijn *gh*, *af* en *aff* niet onderscheiden.

abelheyt, LG 402
aengaen, LG 110
aennegaen, WM 567; 751
aennemen, LG 448
aenslaen, LG 113
achter, LG 60
achter, van, LGP 197
achterdeel, LG 687; P 36
achterdincken, LG 188, 223 en passim; WM 658
achterlaeten, WM 416
adere, R⁵ 69; WM 148
advijs, WM, 379
afdrijven, LG 55
affectie, WM 1159
affgaen, WM 1050
afgoddelic, R² 45
afmalen, LG 369
affsnijen, WM, pr. 30
affstrijen, HL 399
afftuytelen, LGP 304
afwasschen, LG 52
ak[k]erwelle, HL 210
accoort houden, LG 182
al, als, LG 82
al, HL 35; 40; 353; WM 867
Alfsberch, LG 508
allegatie, WM 1080
alleneen HL 62
alligeren, WM 210
alre, HL 33
alte, HL 21
Andries, St., LG 392
anegaen, LG 543

Anna (Hanna), R⁴ 22
appelleren, LG 352; P 100
appetijt, WM 305
arguatie, LGP 166
arguwacie, LG 476
Arnout, WM 632
assendeeren, WM 43
assoute, LG 475
Augustijn duechniet, LG 251
autentijck, LG 1
avontuere, HL 447; WM 536

baanderheer, LG 72
baenderij, LG 45
BALTEUS, WM 766
banquier, LG 333
basiliscus, WM 246
baten, HL 49
BAZAERT, JAN, WM 776
bedacht sijn, WM 332
bedien, HL 479
bediet, LG 421; R⁴ 36; HL 316; WM 17
bedijen, LG 262; 392; WM 167; 340
bedocht, R¹ 12
bedodden, LG 125
bedwanck, WM 159
beelberouw, WM 746
begeerlijck, WM 544
beheet, HL 457; WM 110
behelpen, LGP 120
behoedicheyt, WM 10
becanst, LG 214
bekennen, WM 1073
bekin, WM 900
bekinnich, LG 757
beclagen, WM 1012
becorten, LG 622
bemanen, LG 819
bemerck, WM 251
bemoruwen, WM 474
benedijtijs, WM 114
beplant, LG 551
beraijen, WM 284
berdken draeghen, LGP 118
berckestruijven, HL 402
beroemen, *hem*, HL 229
bert, HL 122
Bertel al bedorven, LG 171
beschaempt, WM 1139

beschayen, LG 563
bescanst, LG 216
bescheijt, WM 952
beschelijck, HL 299
beschrijven, LG 461
beseeghelen, LGP 286
beseten, LG 376
besetten, WM 487
beseven, R⁶ 29
besien (water), HL 324
besiect, LG 705; P 51
bessem, HL 407
besten, ten, LG 689; P 38
bestaen, R⁴ 19
besteden, HL, pr. 30
bestier, LG 438; WM 336; 981
beswijcken R³ 55; WM, pr. 69
betaepen, WM 12
betuijgen, R⁶ 64; WM 813
bevanghen, LG 384
bevanck, R⁵ 20; WM 373
bevrije, WM 86
bevrijen, LG 50; 264
bewaren, LG 286
bewegen, LG 460
bien, WM 879
bierschole, LG 37
bij, HL 310
Bijns, Anna, xxvi

Bijstervelt, LG 186
bijten, LG 678
biltol, LG 365
binnens coops, LG 337; P 89
bisschop, metten -- rijen, WM 134; --, *kreupele*, LG 68
bitteren, WM 1108
blaesbalch, LG 558
blamacij, WM, pr. 73
blasen, LG 539
blauwelijck, WM 26
blieck, HL 223
Blijdenberge, LG 149
bloye, LG 554
Boek, Het, xi
boeck des levens, WM 1183
boerden, LG, pr. 26; 42
Boevines, LG 145
boijken, WM 531
bomgat, LG 732
bonet, bonte, LG 281
boort, over, LG 372
Boort-Meerbeek, xvi
bootterham, HL 244
Bordeaus, LG 145; WM 702
boumuelen, LG 570
bouwelijck, WM 144
boven dat, WM 1057
Brabanders, LG 524
braselet, LG 731
broddier, LG 609
broecpoort, LG 284
broempot, LG 126
brocken, HL 89
bros, WM 1016
bucht, WM 709
buijnheijt, LGP 156

cesse, LG 764
chier, LGP 304
Crisippus, LG, pr. 14 (zie verder bij K)

dachuere, HL 43
daeghen, LGP 108
dale, LG 234
 DALE, J.V.D., iii
dalen, WM 1122
dan als dan, WM 956

da nobis, LG 351
dansen, LG 217
deeg, LG 240
deen, LGP 149
degen, te, HL 172
dehet, LG 853
deijlen, HL 118
deyn, LG 445; 450; P 149
Derthienavont, LG 62
dieffelijck, WM 606
dienen, LG 211; 252; 848; P 110
dille, LG 667
discretie, LGP 158
dobbel, LG 431
dogen, LG 228
dobbel, LG 814; P 142
doyleeghe, LG 289
Dolen, LG 145
doortogen, LG 433; P 142
dootwondich, WM 194
dorren, WM 139
dorven, HL 335
draijlaert, HL 102
Dries, LG 161; 304; P 284
drijven, HL, pr. 6
droocheijt, WM 213
droochstrote, LG 105
druyl, LG 625
druypende vingher, LGP 296
drukker, xviii
drup, uijten, HL 488
duchten, R⁵ 20
duijpe, WM 705
duijpenachtig, HL, pers.
dullaerts, LG 165

edelijck, WM 269
eedt, LG 164; 411; P 124; 180
eerlijck, LG 852
effen, WM 496
egghe, WM 122
eijghen, WM 195
Elckerlijc xxiv
enddekuijcken, HL 391
ERASMUS xv; xxvii
erge, WM 106
ertpot, LGP 14
erve, LG 322
eten, hemselve, LG 727

evelinge, WM 642
EVERAERT, CORN., 95
exces, LGP 105
excluderen, LG 639
executie, LG 776
exemptie, LG, titel
expeditie, LG 361

facit, LGP 176
faelgieren, HL, pr. 27
Faes, LG 105
fantazeren, WM 648
fatsoen, LG 118; HL 162
fauset, LG 495
feeste, HL 351
fenijn, LG 719
fjninich, WM 244
financier, LG 333
finantie, LG 222
fingeren, WM 207
firmament, WM 1008
flouwen, LG 252
fluyten, LG 139
foelen, LG 368
foreest, R⁵ I
fraij, HL 403
froijen, WM 699
FRUYTIERS xv; xviii

gaende comen, HL 112
gaepen, HL 152
gagije, LG 862
Ghanseman, xii
gans longere, HL 84
gebacken visch, LG 307
gebod, WM 21
gebreck, HL 275
gebreke, LG 260
gebrecken, WM 506
gedoocheijt, WM 211
gedoopte eijkens, HL 346
ghedragen, hem, LG 616
ge[en]gient, WM 544
gheesten, LG 873
gefijnijnt, WM 1108
ghehauwen, R¹ 59
gehingen, HL 31
gecloven, HL 151
gelaeten, WM 839

gelaten, HL 312
Gelt, Esbatement vant, xxv
gemack, HL 449
gemonteert, LG 851
genaecken, HL 149
gene(e)ren, WM 289; 1166
generatie, R⁶ 10
genesen, WM 53
geneuchge, HL 79
genichte, LG 368
gepayt, hem -- houden, HL 194
gepersoont, WM 67
geraijen, HL 299
gheras, HL 457
gereed, LG 230; 319
geringe, HL 104; 285
gerucht, WM 61
ghesalft, LG 280
gheschil(le), LG 23; WM 479
geselle, WM 331
gespan, LG 662
gespreecken, HL 487
gestoort, WM 27
getal, sonder, R⁵ 73
gevallen LG 842

ghevanghen visken, LGP 124
geveerte, WM 401
gevoech, HL 147
gewelt, WM 274
Gijsbrecht quaeyen cost, LG 86
ghilde, xiii; LG 146; 265; WM 269; 572.
godt, ronde, WM 877
goeyen, LG 406
goet doen, LG 617
goetaerdich, HL 203
goetbloet, LG 173
goot, LG 291
gorden, LG 673
graaf van Halfvasten, LG 76
grandmercijs, LG 863
grave, LG 573
graven, LG 580
greijen, WM 258
grenen, LGP 223
Grimberghe, LG 152
groene, LG 106
groens, wat, WM 676
gronden, LG, pr. 14
groot, WM 219
grossier, LG 332

haeffelijck, LG 321
haegmunte, LG 547; P 212
haer, LG 845
halen, HL 135
halff, WM 659
hande te monde, te, LG 749
happe qui peult, LG 415
hapsack, LG 839
hebben, HL 465
hebben, hem, HL 75
Helcana, R⁴ 22
hemelvloedich, LGP 273
hemmeken, WM 797
 HENIS, VAN, xviii
hencken, LG 401
her, HL 415
herde, HL 144
herezije, WM 173
herghewade, LG, titel
hergeweyt, LG 274; 279; P 288

herhauwelijcken, LGP 188
hercruijsen, LGP 170
Herculex, LG 283
hersteken, LG 221; 666; P 254
hoed, LGP 55
hoet, onder de, LG 21
hojr, LG 835
Homerus, LG, pr. 8
homsen, LG 153
Honsem, LG 153; 446
hooffde, to tiem. 's -- gaen, HL 71
hoo(f)t (t -- bieden), WM 872
houden, HL 88; 103; 142; 170; 173; 288; 304; 338; 472
 HOUWAERT xviii; xx
houwen, HL 473
hoven, LG 188; 471; P 83
hoveren, LG 105
hoveringhe, WM 94
Huben, LG 173
huerpaert, HL 463
huyswerc, LG 591
huyve, onder de, LG 21
huijven, HL 420
hussen, WM 302
humuere, LG 255

ijdelheyt, LG, pr. 47
imagije, WM 319
inbrusticheijt, WM 47
inden, WM 19
inhout, LG, pr. 17
innen, WM, pr. 5
innocent, LG 619
invlammich, WM 597

jaer, een goet, HL 467; WM 24
Jenni, LG 111
jent, HL 203
jommers, HL 256
Joris, St., LG 77

kabbelen, LGP 285
cadet, WM 117; 636
caeneel, WM 681
calaengie, LG 311; 485
kalffken werpen, LGP 285
cananeeus, R⁵ 41
cant, LGP 136
cappe, HL 187

cappuyn, LG 143
caproenken, R² 21
carbonckel, LG 298
Carolus de grande, LG 59
Cathuijsers, WM 235
catijff, WM 870
katijwicheyt, LGP 204
kavelen, eere, LGP 181
cavillatie, R⁶ 12
ke, HL 194; WM 101
keeken, LG 651; P 10
keer doen, sijn, WM 973
keeronder, LG 285
keest, R⁵ 5
keye, LG 159
Keyenberch, LG 456
kennen, LG 796; R⁵ 51
keren, WM 654
keruytsel, R⁶ 29
kijckel, WM 514
clapoor, LG 294
claverbladt, WM 774
cleijn, WM 1039
clepele, HL 87; WM 232; 781
clergije, WM 240
clerck, LG 602; WM 205
cleutermeerse, WM 611
clincke, WM 700
clippelleen, LG 300
clossenenen, WM 772
cluijte, HL 459
knaap, LG 700
koehooren, HL 328
coerken, LGP 283
coers, LG 7
coevere, WM 323
koye (koe), LGP 126
cockijn, HL 70; WM 311
com, LG 268
commandeur, LG 390
commissaris, LG 349; 384
commuin, LG 570
confuys, WM 177; 914
Coninc van der gans, LG 59
Coninc vander caerten, LG 61
conserve, R¹ 29
consille, WM 200
Contick, LG 149

controlleur, LG 389
coopen, LG 207
coopmanschap, LG 203
corden, LG 675
Cort te naken, LG 147
cort voort hoofd, LG 181
cortersen, LG 149
cost, LG 429
costelijck, LGP 170
cousse, WM 629
coussensot, LG 600
craewagie, LGP 168
crackeel, WM 962
crausel, LG 296
creatuer, WM 1133
crevelinge, WM 643
krewee waeghen, LGP 114
crijgel, LG 357
crijieren, R{5} 10
crijt, LG 346
crochen, HL 225
cruepele bisschop, LG 68
kuere, LG 44
kueren, LG 528
kuijte, WM 801
kulleken, LGP 144

lachter, WM 179

lack, LG 667
lant, LG 48
Lasarus, LG 269
last, LG 232; 245; P 261
lastaert, LGP 206
laten, LG, pr. 35; WM 468
lauderen, LG 400
laveije, te, WM 687
lavuyt, LG 585; WM 697
leenhof, xiv
leenjager, LG 786; P 326
leensael, LGP 1
leet, WM 875
leetschap, R⁵ 35
Leckertant, HL, pr. 9
Lemmen, LG 165
letten, HL 302; WM 280
leure, HL 37
levendich, LG 825
levereije, WM 593
lichtaert, LG 147
lichte geladen, WM 724
lichtvoet, LG 129; 168
lieffelijckheit, HL 13
liegen, WM 1084
lijberaelijck, WM 269
lijen, LG 267; HL 56; 400; 490; WM 634
Lippen, HL, pr. 10
lodderlijc, LG 610
loene, LG 108
Loer, HL, pr. 10
loere, ten, WM 540
loeris, HL 44
Loeven, LGP 186
logeren, LG 576
Loy goet bloet, LG 107
lock, HL 336
lollepodt, HL 76
Lombardijie, LG 225; 330
longeren, HL 245
looye, R⁶ 28
loos doen, HL 167
lost, H.L. 57; 431
Lucifer, WM 191
luegenhage, LG 575
Luerquack, HL, pr. 21

lueterere, LG 170
luye, luide, LG 486
luymken, LG 125
lutter, WM 865

maemeer, WM 570
malitije, WM 855
malle, LG 149
Mallenborch, LG 511
Mallenbroeck, LG 172
mangelen, HL 130
manck gaen, R⁵ 22
Margriete, LG 78
manschap, LG 772; 791, 801
massche, LG 51
Masscheroen xxi
meest elck, LG 7; 872
mellen, WM, pr. 45
melodije, WM 85
mentije, WM 755; 850
mesmaken, R³ 38
messe, bij den, LG 761
mesten, LG 692
mesuijselijck, WM 138
mesval, R⁵ 70
met, LG 134
metdeylen, LGP 2
metlecken, LGP 53
mettertijt, HL 391
MICHIELS, J., xix
mijen, LG 308; 486
mijt, H.L 96
ming(i)oot, WM 248; 547
mingiootelijck, WM 1103
minioot, LG 592
Mishagen, LG 153
miskieff, WM 572
Miscom, LG 146; 236
mismaeckt, WM 347; 1134
misraeckt, WM 349
misselijck, WM 750
moet, LG 129
molenaersthuijn, WM 777
montet, LG 485
moordadere, WM 147
Mooren, LG 187
morgensoppe, HL 425
mouwe, LG 696
muyl, LG 627

muylen, LG 156; 718; P 9; HL 46
munter, LG 435
murmeratije, WM 34
murmereren, R⁵ 27

naer, WM 624
naeren, WM 1181
naertrecken, LG 709
naest, HL 359
nag(e)lach, LG 572
Napels, LG 276
Narragonië xvii
naugesocht, LG 81
Neerlanden, LG 278
nepe, HL 208
nesten, LG 263
netten, LG 284
niethaag, LG 210
nieuwvondich, WM 192
noemer, LG 10
noeten, LGP 283
noetken, LGP 173
noij, HL 239
nueselen, LG 670

olyven, planten van, R⁴ 28
om noch aen, LG 194
omdat, LG 711
omganghe, LG 382
onderdaen, WM 1053
onderduijcken, WM 73
onderhouwen, LG 521
onderspreken, HL 362
onderstaen, LGP 262
ongebreylt, LG 11
onghesteld, LGP 163
ongetijdig, LG 161; 304; P 284
onsachtlich, R⁵ 30
Onser vrouwen prochije, LG 587
ontbeijen, HL 372; 428
ontfang, LG 769; R¹ 48
ontfangen, LG 748
ontfangst, LG 809
ontfanckbaer, WM 948
ontfouwen, R⁵ 34
ontginnen, LGP 137
ontcleden, LG 138
ontknoopen, LG 696

ontnooden, LG 566
ontpluijcken, WM 71; 683
ontrint, LG 83
ontsluijten, HL 311
ontvallen, LG 140
ontvouwen, LG 734
ontwinnen, WM pr. 3
onverstandicheyt, LG 461
oock, R² 17
oorconden, WM pr. 82
Oostlant, WM pr. 925
op (ter gelegenheid van), LG 205, 206
op geraken, HL 1
op en (in) dien, LG 641; 811
ophangen, LG 618; P3
ophouwen, LGP 128
opijnatelijck, WM 218
oploopen, LG 318
opmeten, WM 785
oppe krijgen, HL 381
opscrijven, LG 218
opsetten, LG 850
orbo(o)ren, LG 189; HL, pr. 25
ou, HL 20
outragie, WM 966
over, LG 42, 305; 498; 550; WM 165

overbrengen, WM 1125
overdaet, LG 362
overdrager, LG 174
overgheven, LGP 183
overlezen, R² 18
overloopen, LGP 258

paert, part, LG 163
paertgen, HL 375
pack, WM 1132
paradys, eertsch, R⁴ 32
partuere, R⁴ 1
pas geven, HL 67
passediex, LG 213
passen, LG 671; HL 317; WM 911
passeren, WM 693
 PAULUS, R⁶ 8; 35
paus, LG 67
peerken, WM 589
peys maken, LG 31
pellicaen, WM 1096
pellicaenniste, WM, pr. 9
penninck, LGP 87; 302
perdieuen, LG 120
perijckel, WM 127
perck, WM 252
perturbatie, WM 928
pijnen, LG 412
pickaert, HL, pr. 30
placebo, LG 123
plaisance, LG 248
planneet, HL 18
planteijt, WM 102
plavierken, WM 588
plegen, WM 425; 1165
Plissus, LG 168
ploech trecken, LG 253
poese, LG 607
pollepel, WM 782
pomperije, WM 226
porren, WM 138
potgelt, HL 382
praemen, WM 280
praesen, WM 827
practijken, HL 461
practiseren, WM 208; 870

pre [ë] *minentie*, WM 951
prepus, LG 611
prijeel, LG 280
prijs, LG 864
Prince van Orangien, HL 6
Prince vanden Refereynen, LG 74
pronckere, HL 197
pronsselen, LG 726; P 65
properlijck, HL 372
prosser, LGP 86
protelen, LGP 14
publicaen, WM 1114
puylen, LG 744
Putiers, LG 145; 249

quackelen, HL 52
quansuijs, HL 181
queeken, LG 674
querne, HL 298
queste, LG 690
quistwater, LG 127

raetsman, WM 339
ramp, HL 94
ranckeuren, R⁵ 3
rassen, hem, HL 105
reste, LG 687
rechs, HL 329
rechte, LG 101
re(e)genoot, LG 578; P 87
reeckenen, WM 434
regaele, WM 181
regiment, LG 237; 869
reguere, WM 262
reye, LG 238
reijnicheyt, WM 286
rekening, LGP 121
remis, WM 1093
rente, WM 766
roecken, HL 329
roffioelen, HL 228
rocking, HL 36
roucoop, LG 197
rouwelijck, WM 146
ruggebout, LG 723
ruym conscientie, LG 176
ruken, LG 86
ruste, WM 602

sachtere, te, HL 411
saeten, WM 81
sackelijn, WM 706
sackpijp, WM 712
samblant, WM, pers. 11; 688; 696
sammelen, HL 261
santenplaeghe, LGP 172
Sara, R⁴ 7
schalck, HL 182
schant spreken, HL 357
scap, LG 343
scherpelijck, LG 200
schier, WM 335
schijfpater, LG 71
schicken, hem, HL 235
schilde, vanden, WM 571
schoijen, WM 780
schorft, LGP 155
screve, LGP 253
schuet, HL 367
schutterlijck, LG 55
secrete raet, LG 345
seel trecken, LG 278
seende, LG 366
sege, WM 168
seyrden, LGP 173
seck, HL 284; WM 261
setten, LG 69
sije, LG 441
Silenisch, LG, pr. 35
simpel, R⁶ 61
sinnelijck spel, WM, pr. 12
slach, HL 480
slach (den) hebben, WM 134
slaenne, WM 560
slinderen, WM 844
slot, R⁴ 83
Sluys, LG 284
sluytreghel, R⁴ 84
smaken, LG 33; WM 1006
smal, WM 536
smeecken, WM 115
smijten, HL 258; 476; WM 969
smoren, HL, pr. 27
snacken, LG 380
sneuteren, LGP 28
soch, HL 188
soet, wm 507
soetelen, LG 204

*solaeshey*t, WM, pers. 5
sonderlingen, LGP 257; WM 7
sopere, HL 214
soppen, WM 612
sorghe, HL 45; 263
soute, LG 473
sparen, WM 490
stadt grijpen, WM 1052
stadhouder vanden leenen, xiv; xvi; LG 158; 772
stacij, WM, pr. 72
staet, WM 221
stagije, WM 318
staye, LG 468
stake, LG 593
staken, LG 323; wm 1008
stallen, LG 799
stapel, LG 344; P 94
statije, WM 974
statuyt, LG 541
steecken, WM 30
steen, LG 342
ste(e)rt, WM 495; 556; 613; 876
steken, R⁶ 21
stellagij, WM 242
stijven, LG 556

stilte, WM 722
stincken, LG 686
stoecken, LGP 29
stoel, LG 344; R⁶ 21
stoel van Rome, LG 344
stofferen, LG 533; 551
stockgoed, LG 189; P 243
stockvis, LG 302; HL 474
strepe, HL 207
strijck, LGP 272
strijckvore, LG 254
strick, WM 21
string, WM 1
strollen, LGP 69
stronckelijck, HL 204
struylen, LG 739
stuyten, LG 136
stucken, wercken op, HL 365
stultijse, LGP 197
stupen, R² 29
Suerbemden, LG 153
Suerenborne, LG 153
suet gesouten, LG 122
suijpen (subst.), HL 306
suijvel, WM 244
suptijl, WM 869
sweepen, HL 52
swichtere, WM 435
swijcke salen, R⁵ 42

taeffelronde, WM 862
Tafelspel van Drie Sotten xxv
tandekan, WM 120
tande uuttrecken, LG 408
tatolf, LG 626
teeren, LG 425
teerlinck, HL 68
teffens, WM 767
tegen een, HL 261
tegenstaen, LG 615
teijl, HL 113
tellen, WM 707
tempeest, R⁵ 4
terde, HL 61; WM 857
tessche, HL 329
testament, WM 1071

tevoren, LG 773
tevreden, HL 72
thienen van vieren, (*van*), WM 270
tijen, LG 474
tjans hoij, HL 218; 444
TOBIAS, xx
Tobie, R⁴ 8
toesien, LG 774
toeven, HL 353; 482; LGP 303
tondere, R¹ 57
top, HL 54
touwe, HL 158
travalien, WM 922
Trijne, LG 271
trouwens, HL 22
truwant, LG 540
twee voor een paar, WM 625
tweeste, R¹ 14
tweester, HL 321

uytdaeghen, LGP 299
uytgaen van kindt, LGP 56
Uytkercke, LG 210
Ursula, St., WM 641
useringe, WM 96
uteschudden, LG 95
uuijtehanghen, WM 92
uuyten, LG 138; 542
uutdrincken, LG 191
uuter stemme, LG 487; P 175
uutwendich, LG 745

vaemen, R⁴ 6
vaeijerken, HL 272
vaenne, WM 490; 568
valiance, LG 250
varen (in redene --), LG 644
veelclaps, LG 135
veersch, WM 970
veet, LG 316
veylen, LG 9
vente, WM 765
verbonden, LG 310
verbreden, LG, pr. 33
verde, WM 837
verdienste, R³ 23
verdieren, WM 271
verdooren, LG 740

verdoort, WM 29
verdullen, HL 481
verfellen, R¹ 46
verfriijen, WM 227
vergallen, WM 427
verganst, LG 219
vergeefs, te, LG 452
verhaeren, WM 921
verheffen, LG 417; 720
verjubileren, LG 64
verclaren, LG 40
vercleren, WM 40
vercloecken, R⁶ 49
vercnapen, WM 1110
vercouden, WM 514
vercouwen, R⁴ 58
verladen, R⁵ 46
verlacken, HL 223
verlasten, HL 106
verlaten, LG 415
verleedijnghe, R³ 22
verleggen, WM 825
verloren, 't is, HL 449
vermaen, LG 616; R³ 21; WM 1153
vermeet, WM 1065
vermetelijck, LG 7
vermeten, HL, pr. 18
vermijden, LG, pr. 42
vermijen, LG 479
verminderen, WM 842
vermonden, HL, pr. 34
vernacht, LG 273
verneeren, LG 98
vernijpen, WM 741
veroccuperen, WM 452
verpassen, LG 230
verpicken, WM 672
verpletten, R¹ 42
versaminghe, R⁴ 70
verschalcken, HL 219
verscheyden, R⁴ 16
versetten, LG 436
versien, hem, WM 912
versier, WM 982
versieren, R⁶ 4
versincken, hem, LG 683
versinnen, LG, pr. 38; R⁴ 84

versalen, hem, WM 479
verslondich, WM 195
versmoort, LG 179
versnotten, LG 601
versoeten, WM pr. 23
versoetenis, WM 40
versparen, HL 101
verstant, HL 232; 319
versteecken, WM 916
verstærken, R² 24
verstoren, WM 516
versturberinge, WM 95
vertrijumpheren, WM 454
vertrecken, LG 491; 539; P 209
ververen, R⁶ 52
vervreemen, WM 910
verwaeten, WM 415
verwecken, WM 307
verwerven, LG 174
verwinnich, LG 762
verzaeyt, R³ 14
vet, WM 637
Veughe, vrou, HL, pers.
veurre, WM 38
vichten, HL 478
vieren, LG, pr. 25; R² 35
viercant, HL 64
vinder van den leenen, LG 162
vingeren (door die -- sien), WM 1131
Violieren, De, xi

violieren, R³ 61
vissop, *St. Joris' --*, WM 635
vitie, LG 876
vlage, HL 301
vleijshuijs, WM 249
vlus, HL 180; 199; WM 281
voelinge, WM 645
voeten, LG 754
voghel, LG 54
vocatie, LG 393
vollen, LG 268
voor ('t) hoofd, LG 579; P 187
voordachtich, WM 51
voerslaepen, LGP 13
voorstel, HL 7; WM 123; 226
voorstellen, WM, pr. 44
voertsbrenghen, LGP 85
vossestaert, R² 18
vreden, WM 1056
vroeijlijck, HL 101
Vuylenberch, LG 469
vuylpoorte, LG 178
vuystloock, LG 306

wachten, WM 572
waerheyt houwen, LG 569
waerlijck, WM 185
walsche groene, LGP 72
want, HL 238, WM 401
warande, LG 286; 287; 443
warec (werk), LGP 135
wasschen (den mond), WM 637
Webbe, HL, personages
wechwerpen (sijn cost), WM 784
weete doen, WM 607
wederstaen, WM 1051
weeten, LG 458
wege, buijten, WM 341
wellen, R⁴ 45
wellustig, WM, pers. 1
wemoedig, HL 241
wensch, WM 324
weren, R⁶ 8; WM 458
wercke, te -- gaen, WM 912
werken (trans.), R⁶ 30
wercklien, WM 250

weten, LG 167
wetten, HL 63
widtmoes, HL 20
wijwater vaden hove, LG 584
Willeken sonder sorge, LG 171
willecuren, WM 943
willen, HL 287; 323
wiltbraet, LG 288
winck, WM 699
wincken, LG 688; WM 180
winsche, te, WM 549
wispel, WM 236
Wittingen, LG 510; P 182
woedicheijt, WM 12
wonen bij de torven, LG 173
worchperen, LG 820
wrinckaert, WM 353

zant, LG 48
zeerd, LGP 173, aant.
zijne, het, LG, pr. 13 (zie verder bij S)